

การศึกษาคติความเชื่อการสร้างเรือนในเชียงราย

A STUDY OF BELIEF IN TRADITIONAL
CONSTRUCTION OF HOUSE IN CHIANG RAI

กมล สาริกานนท์

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา

มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

2553

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

การศึกษาคติความเชื่อการสร้างเรือนในเชียงราย

A STUDY OF BELIEF IN TRADITIONAL
CONSTRUCTION OF HOUSE IN CHIANG RAI

กมล สารีกานนท์

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา

มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

2553

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

การศึกษาคติความเชื่อการสร้างเรือนในเชียงราย
A STUDY OF BELIEF IN TRADITIONAL
CONSTRUCTION OF HOUSE IN CHIANG RAI

กมล สาริกานนท์

วิทยานิพนธ์นี้ได้รับการพิจารณาอนุมัติให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา
2553

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธาน
(รองศาสตราจารย์ ดร. ปรีชา อุปโยคิน)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ผณิตรา ชีรานนท์)

.....กรรมการ
(ดร. บังอร ศิริสัญญาลักษณ์)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จิราภรณ์ อุ่นใจ)

©ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

กิตติกรรมประกาศ

การทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณา และได้รับความช่วยเหลือจาก รองศาสตราจารย์ ดร. ปรีชา อุปโยคิน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ผณิตรา ชีรานนท์ ดร. บังอร ศิริสัตยลักษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จิราภรณ์ อุ่นใจ อาจารย์พลวัฒน์ ประพัฒน์ทอง ซึ่งทุกท่านได้กรุณาให้ความรู้ คำแนะนำ คำปรึกษา และตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จนเสร็จสมบูรณ์ ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขออุทิศกราบขอบพระคุณแด่ดวงวิญญาณของ ดร. สุนันทา ฟาเบรอส ผู้ล่วงลับ ที่เป็นผู้ให้องค์ความรู้เชิงมิติทางวัฒนธรรมในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงให้แก่ผู้เขียน และในฐานะประธานอาจารย์ที่ปรึกษาคนแรก ซึ่งเป็นผู้ให้การสนับสนุนแนวทางในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ รวมทั้งเจ้าหน้าที่สำนักความร่วมมือไทย - ฝรั่งเศส มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงทุกท่านที่ช่วยเหลือเป็นอย่างดี รวมทั้งกำลังใจจากเพื่อนร่วมงานในองค์กร ครูสวัสดิ์ จอมพูน ครูในสังกัดวิทยาลัยอาชีวศึกษาเชียงรายที่ช่วยเหลือในการตรวจสอบและแก้ไขบทคัดย่อภาษาอังกฤษ

ขอบพระคุณสำหรับกำลังใจที่ยิ่งใหญ่ที่ให้การสนับสนุนความช่วยเหลือในทุก ๆ ด้านจากสมาชิกในครอบครัว และเพื่อนร่วมรุ่นวัฒนธรรมศึกษาทุกคนของผู้เขียนซึ่งมีส่วนอย่างยิ่งเพื่อช่วยให้การศึกษาวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงและทุกแรงใจที่มีส่วนผลักดันให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้เสร็จสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์

ท้ายสุดนี้ ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่าวิทยานิพนธ์ฉบับนี้คงจะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องและประชาชนผู้ที่สนใจโดยทั่วไป

กมล สาริกานนท์

ชื่อเรื่องวิทยานิพนธ์

การศึกษาคติความเชื่อการสร้างเรือนในเชียงราย

ชื่อผู้เขียน

กมล สาริกานนท์

หลักสูตร

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (วัฒนธรรมศึกษา)

อาจารย์ที่ปรึกษา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ผณิตรา ชีรานนท์
ดร. บังอร ศิริสัญลักษณ์

บทคัดย่อ

การศึกษาคติความเชื่อการสร้างเรือนในเชียงราย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคติความเชื่อการสร้างเรือนในเชียงรายที่สืบทอดแนวคิดมาจากบรรพบุรุษของสังคมพื้นถิ่นในอดีตจนถึงปัจจุบัน ภูมิปัญญาและเทคโนโลยีชาวบ้านเพื่อแสดงให้เห็นถึงกระบวนการสืบทอดผ่านทางความเชื่อ และเพื่อศึกษาพิธีกรรมการสร้างเรือน กลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องในลำดับขั้นตอนของพิธีกรรมและประเพณีปฏิบัติเกี่ยวกับเรือนในเขตจังหวัดเชียงราย

วิธีการศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ การเก็บรวบรวมจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การใช้แบบสอบถามประชากรและกลุ่มเป้าหมายจำนวน 39 ชุด ได้แก่ การสัมภาษณ์บุคคล ผู้เป็นเจ้าของเรือน ผู้ประกอบพิธีกรรม ผู้มีอาชีพเป็นสถาปนิกหรือช่างผู้สร้างเรือนและการหาข้อมูลเชิงประจักษ์ด้านกายภาพของตัวเรือนล้านนาในเป้าหมายบริเวณ 4 อำเภอหลัก ได้แก่ เขตพื้นที่อำเภอเมืองเชียงราย อำเภอแม่จัน อำเภอเชียงแสนและอำเภอเชียงของรวมถึงรัศมีโดยรอบเขตพื้นที่การศึกษาที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยแบ่งเป็น 4 กลุ่มอายุเรือนด้วยกัน คือ 56 - 100 ปี 50 - 55 ปี 40 - 45 ปี และต่ำกว่า 40 ปี ด้วยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ การสัมภาษณ์บุคคลตามเป้าหมาย การสำรวจภาคสนามผ่านทางกายภาพของตัวเรือนไม้จริงการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมในสถานที่ก่อสร้างเรือน

ผลการศึกษาพบว่า การสร้างเรือนในเชียงรายได้จากปัจจัยทางด้านคติความเชื่อแบบล้านนาโบราณและทางด้านประเพณีพิธีกรรมอันเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งในการก่อสร้างบ้านเรือนหรือที่อยู่อาศัย ทั้งสองด้านมีการสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนมาถึงปัจจุบันโดยวิธีการบอกเล่าสืบทอดกันมาและการฝึกทักษะความชำนาญเชิงช่างตามสภาพจริงในพื้นที่ องค์ประกอบด้านความเชื่อมีความซับซ้อนในเรื่องของรูปแบบการปฏิบัติลำดับขั้นตอนของแต่ละชุมชนโดยภาพรวมมีความเชื่อและข้อปฏิบัติที่แตกต่างกันบ้างเล็กน้อย ได้แก่ ความเชื่อในเรื่องวิธีการคัดเลือกต้นไม้ที่นำมาสร้างเรือน ความเชื่อในเรื่องการออกแบบ และวางแผนผังในพื้นที่ก่อนสร้างเรือน ความเชื่อในเรื่องการหาฤกษ์ยามยามดี ความเชื่อในเรื่องสิ่งที่เป็นมงคลชีวิตสิ่งที่อัปมงคล (ความเชื่อในเรื่องจิต) ความเชื่อในเรื่องบูชาผีเรือน - ผีบรรพบุรุษและพระภูมิเจ้าที่ ข้อค้นพบใหม่คือความเชื่อในเรื่องรักษาเรือนในเชียงรายได้ในปัจจุบันมีการสืบทอดกันมาโดยมีความสอดคล้องกับความเชื่อเรื่องรักษาเมืองเชียงรายได้

องค์ประกอบด้านประเพณีพิธีกรรมเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญควบคู่กันมากับคติความเชื่อโบราณของล้านนา ได้แก่ การประกอบพิธีกรรมการเสี่ยงทายพื้นที่ พิธีกรรมขึ้นขันท้าวทั้งสี่ประกอบด้วยพระอินทร์ และพระแม่ธรณี พิธีกรรมยกเสาเรือน พิธีกรรมสวดถอนแก้สัพพะจิตให้หมดไปจากพื้นที่ ประเพณีการขึ้นเรือนใหม่ ประเพณีสืบชะตาเรือน มีการสืบทอดและดำรงรักษา รูปแบบพิธีกรรม โดยผ่านกระบวนการสร้างกลุ่มบุคคลทางสังคมที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการสร้างเรือน 3 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มเจ้าของเรือน 2) กลุ่มผู้ประกอบพิธีกรรม คือ พ่อหม่อหรือพ่อครู - อาจารย์ และพระสงฆ์ 3) กลุ่ม “สล่า” หรือช่างฝีมือผู้มีอาชีพรับเหมาก่อสร้างเรือนที่มีอยู่ในชุมชนหรือนอกชุมชน เป็นตัวกำหนดเพื่อควบคุมพฤติกรรมของสังคมในท้องถิ่น

คำสำคัญ: คติความเชื่อ / การสร้างเรือน

Thesis Title	A Study of Belief in Traditional Construction of House in Chiang Rai
Author	Kamon Sarikanon
Degree	Master of Arts (Cultural Studies)
Supervisory Committee	Assoc. Prof. Dr. Phanintra Teeranon Dr. Bang – On Sirisanyalak

ABSTRACT

The purpose of this study is 1) to study the belief in house building in Chiang Rai which has been succeeded from the local social ancestors from the past up until now and local wisdom and technology in order to indicate the process of succeeding belief. 2) to study the rituals of house building and the groups of people dealing in each step of ritual practices and tradition concerning house building in Chiang Rai province.

The thesis procedure is divided into 2 parts, which are; 1) Collecting data from documents and researches concerned and 2) Preparing 39 questionnaires and interview forms. The interviewees are house owners, ritual practitioners, and skilled house builders. Moreover, the evident information of physical appearance of Lanna styled houses are collected in target area of 4 main districts in Chiang Rai, which are; Mueang district, Mae Chan district, Chiang Saen district, and Chiang Khong district, including educational areas around. The target houses are grouped into 4 categories namely; 56-100 year-old group, 50-55 year-old group, 40-45 year-old group, and lower than 40 year-old groups. This procedure is done by qualitative research, target group interviews, field survey of physical wooden houses and participatory observation in house building sites.

The result of the study revealed is Lanna traditional belief and traditional ritual, which are the important elements in building houses or residences. Influence that house building in Chiang Rai. These two elements have been succeeded from ancestors until present time. The way of succession are; 1) The knowledge was informed from generation to generation 2) The building are experienced in the actual building sites. The elements of belief in each community are complicated. In the overall picture, people's belief and practice are somehow different. for example, the belief of choosing trees to build the houses, the belief of design and house area plans before building, belief of finding out auspicious occasion for commencing the building, belief of having auspicious things for life and unfortunate things for life, belief of worshipping the house spirit, ancestor spirit, and the house guardian spirit. the belief of house preservation in Chiang Rai currently has been succeeded in accordance with the belief of the Chiang Rai city preservation in the past.

The elements of traditional ritual are another important factor that have come together with Lanna traditional belief, This can be seen in rituals of casting lots for the appropriate area, ritual of worshipping house guardian god, namely, Indra (god of rain and thunder) and Phra Mae Thorani (earth-god) and the ritual of setting up the house poles. ritual of evil things relief, new house warming, house age prolonging ritual. These rituals have been carried on and maintained through social groups dealt with house building. These social groups are house owners, ritual practitioners or monks, Sala (skilled house builders) or experienced builders who are the residents or outsiders of the community. These people have influence on social behavior in locality.

Keywords: Belief / Construction / House

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	(3)
บทคัดย่อภาษาไทย	(4)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(6)
สารบัญตาราง	(10)
สารบัญภาพ	(11)
บทที่	
1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
1.3 นิยามศัพท์เฉพาะ	3
1.4 ขอบเขตของการวิจัย	4
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
2 แนวคิดทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	6
2.1 แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย	6
2.2 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	9
3 วิธีดำเนินการวิจัย	26
3.1 ระเบียบวิธีวิจัย	26
3.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	27
3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	28
3.4 การวิเคราะห์ผลการวิจัย	29

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่	
4 ผลการศึกษาวิจัย	30
4.1 ข้อมูลทั่วไป	30
4.2 คติความเชื่อการสร้างเรือนในเชิงราย	52
4.3 พิธีกรรมและประเพณีการสร้างเรือน	66
5 สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	108
5.1 สรุปผล	108
5.2 อภิปรายผล	109
5.3 ข้อเสนอแนะ	118
รายการอ้างอิง	119
ภาคผนวก	123
ภาคผนวก ก ศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง	124
ภาคผนวก ข แบบสัมภาษณ์	135
ภาคผนวก ค บุคคลที่ให้การสัมภาษณ์	145
ประวัติผู้เขียน	151

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
4.1 การจำแนกการยกระดับพื้นที่ใช้สอยในตัวเรือนในเขตพื้นที่การศึกษา	44
4.2 การสำรวจรูปแบบหลังคาเรือนล้านนาในจังหวัดเชียงราย	45
4.3 ลำดับขั้นตอนการสร้างเรือนในเชียงรายตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงขั้นสำเร็จ จำแนกตามผู้ทำหน้าที่	66
4.4 การจำแนก “พักขาเรือน” ล้านนาในเชียงราย	104

สารบัญภาพ

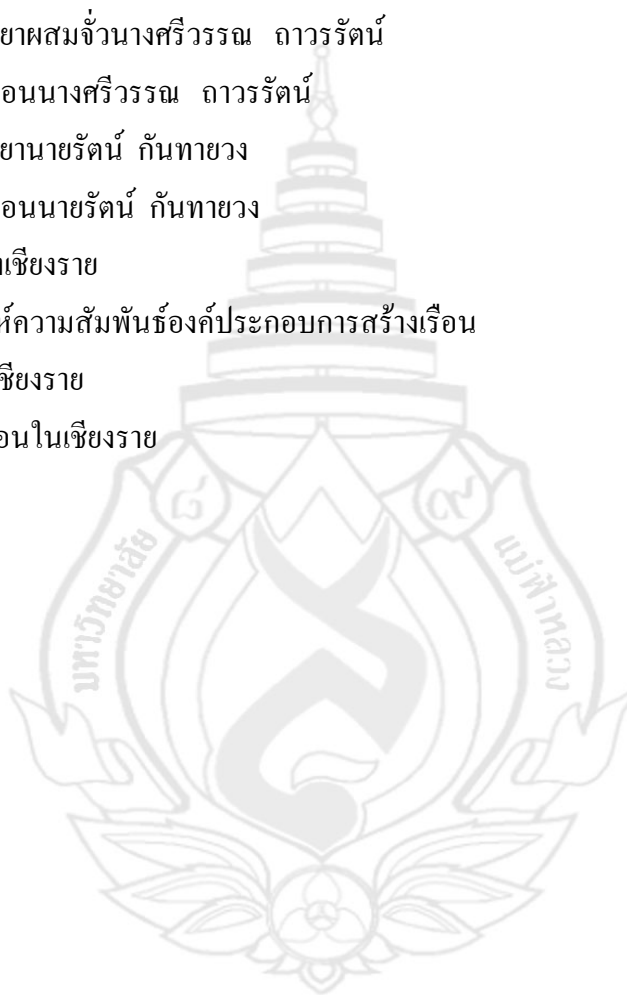
ภาพ	หน้า
2.1 กรอบแนวคิดการวิจัย	25
4.1 แผนที่ทางอากาศอำเภอเมืองเชียงรายปัจจุบันข้อมูลจาก Google earth	32
4.2 แผนที่ทางอากาศเขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดเชียงรายข้อมูลจาก Google earth	32
4.3 แผนที่ขอบเขตพื้นที่การศึกษาวิจัย 4 อำเภอได้แก่ อำเภอเมืองเชียงราย อำเภอแม่จัน อำเภอเชียงแสนและอำเภอเชียงของ ข้อมูลจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย	33
4.4 เรือนพักอาศัยในเขตชุมชนเมือง	44
4.5 แปลนแบบแผนโครงสร้างเรือนร้านค้าหรือเรือนแถวชั้นเดียว	47
4.6 แบบแผนรูปด้านข้างโครงสร้างเรือนร้านค้าหรือเรือนแถวสองชั้น	48
4.7 เรือนร้านค้าชื่อ “สุริยพาไทย”	48
4.8 เรือนร้านค้าไม้ทรงบาเจ้าของบนถนนเรือนนคร	49
4.9 เรือนร้านค้า ชื่อ “ซีเปียว” ในอดีต	49
4.10 เรือนร้านค้า ชื่อ “ซีเปียว” ในปัจจุบัน	49
4.11 อาคารเรือนร้านค้าสองชั้นหลังคาทรงปั้นหยาในเขตอำเภอเมืองเชียงราย	50
4.12 เรือนร้านค้าสองชั้นสี่คูหาหลังคาทรงหน้าจั่ว บริเวณสี่แยกถนนไครรัตน์ จังหวัดเชียงราย	50
4.13 อาคารเรือนแถวสองชั้น 6 คูหา ชื่อ “เฉลิมไทย” บนถนนธนาลัยอำเภอเมืองเชียงราย	51
4.14 อาคารเรือนแถวชั้นเดียว 4 คูหาบนถนนธนาลัยอำเภอเมืองเชียงราย	51
4.15 โฉลกขบวนเรือน การเสด็จทวยหาพื้นที่สร้างเรือน	53
4.16 พัง “พักยาเมืองเชียงราย”	64
4.17 ดาวประจำทิศในตำราโหราศาสตร์	65
4.18 การตั้งก้างและแต่งดาในพิธีกรรมขึ้นขันท้าวทั้งสี่ สร้างเรือนใหม่ ในเชียงราย จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ปี 2550	70
4.19 สีชุดงแบ่งแยกตามเทวดาประจำทิศ	71

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ	หน้า
4.20 พ่อครู – อาจารย์ และสละร่วมประกอบพิธีกรรมยกเสาเรือนแบบล้านนาเชียงราย	74
4.21 พิธีกรรมยกเสาเรือนสมัยปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงวัสดุทดแทนในการสร้างเรือนโบราณ ที่มีการผสมผสานวัฒนธรรมผ่านความเชื่ออย่างลงตัว	75
4.22 ยันต์หัวเสา “ยันต์มงคลฟ้าฟัก” แบบชุด 8 แผ่น	76
4.23 เรือนนางอามร ทวีชัย	79
4.24 ผังศึกษาเรือนนางอามร ทวีชัย เรือนหันหน้าทางทิศใต้	81
4.25 เรือนปั้นหยาผสมหน้าจั่วนางออน ไชยม	81
4.26 ผังศึกษาเรือนนางออน ไชยม	83
4.27 เรือนหน้าจั่วนายตีบ เตชะ	84
4.28 ทักษาเรือนนายตีบ เตชะ	85
4.29 เรือนปั้นหยาผสมจั่วนายคำ สามคำ	86
4.30 ผังศึกษาเรือนนายคำ สามคำ	88
4.31 เรือนหน้าจั่วนางคำ มะโนหาญ	89
4.32 ผังศึกษาเรือนนางคำ มะโนหาญ	90
4.33 เรือนปั้นหยาผสมจั่วนางผัด ฐะคำ	90
4.34 ผังศึกษาเรือนนางผัด ฐะคำ	92
4.35 เรือนปั้นหยา นางคำเอ๋ย วงค์ชัย	92
4.36 ผังศึกษาเรือนนางคำเอ๋ย วงค์ชัย	94
4.37 เรือนปั้นหยา นางอวน ชุมเบี้ย	94
4.38 ผังศึกษาเรือนนางอวน ชุมเบี้ย	96
4.39 เรือนปั้นหยา (เลียนแบบมาจากบ้านฝรั่ง บ.เอเชียติกส์ ลำปาง) นายฤทธิ์ อำมาตยมณี	96
4.40 ผังศึกษาเรือนนายฤทธิ์ อำมาตยมณี	98
4.41 เรือนปั้นหยาผสมจั่วนางจันเป็ง ตาจอม	98
4.42 ผังศึกษาเรือนนางจันเป็ง ตาจอม	100

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ	หน้า
4.43 เรือนปั้นหยาผสมจั่วนางศรีวรรณ ถาวรรัตน์	100
4.44 ฟังศึกษาเรือนนางศรีวรรณ ถาวรรัตน์	101
4.45 เรือนปั้นหยานายรัตน์ กันทาขวง	102
4.46 ฟังศึกษาเรือนนายรัตน์ กันทาขวง	103
4.47 ทักษาเมืองเชียงราย	106
5.1 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์องค์ประกอบการสร้างเรือน	111
5.2 ทักษาเมืองเชียงราย	112
5.3 ฟัง ทักษาเรือนในเชียงราย	114

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คำว่า “เรือน” หรือคำว่า “เฮือน” ในภาษาพื้นเมืองของชาวล้านนาทางภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน แม่ฮ่องสอน ลำปาง แพร่ น่าน และพะเยา ต่างหมายถึงสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยที่ใช้กันอยู่หลับนอนในวิถีชีวิตประจำวันเฉกเช่นเดียวกับที่อยู่อาศัยของชุมชนท้องถิ่นในภาคอื่น ๆ ของประเทศไทย เรือน จึงเป็นศูนย์กลางของสถานภาพทางสังคมท้องถิ่นล้านนาโดยแท้ เป็นเสมือนหนึ่งภาพตัวแทนที่บ่งบอกถึงวิถีแห่งการดำเนินชีวิตที่มีลักษณะอยู่ดีกินดี มีฐานะร่ำรวยหรือยากจน มีความสงบสุข ความผูกพันในระบบเครือญาติ สะท้อนให้เห็นถึงสถานะการดำเนินชีวิตประจำวันในรูปแบบต่าง ๆ ของวัฒนธรรมและคติความเชื่อสืบทอดมาแต่บรรพบุรุษของสังคมท้องถิ่นแต่ละถิ่น และมีความหลากหลายในองค์ประกอบย่อย แต่โดยหลักขององค์ประกอบใหญ่แล้ว เรือน จะมีเนื้อหาของประโยชน์ใช้สอยที่มีความละเอียดคล้ายคลึงกันโดยทั่วไปกล่าวคือ เป็นสถานที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการกิน การนอน การพักผ่อนต้อนรับแขกผู้มาเยือนและการพึ่งพาสังคมรอบข้าง

คติความเชื่อในการสร้างเรือนยังคงมีความเกี่ยวข้องกับโหราศาสตร์ในเรื่องของความเป็น “มงคล” และ “อัปมงคล” ซึ่งทั้งสองสิ่งนี้มีความหมายอันเป็นตรงกันข้ามกัน การกระทำในสิ่งที่เป็นมงคล คือการประพฤติปฏิบัติแต่ในสิ่งที่ดีงามเป็นมงคลชีวิต บ้านเรือนอาศัยอยู่เย็นเป็นสุขไม่มีโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียน มีวาสนาดีชีวิตมีความเจริญก้าวหน้า การกระทำในสิ่งที่เป็นอัปมงคล คือการประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ไม่ดีเป็นเสนียดจัญไรแก่ตนเองและครอบครัว ความเชื่อเหล่านี้มีอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทยแต่เรียกแตกต่างกันออกไป เช่น ในในล้านนาเรียกว่า “จิต” ส่วนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเรียกว่า “ชะล่า” สังคมหมู่บ้านในชนบทรู้จักการนำสิ่งที่ป็นแนวปฏิบัติเรื่องมงคลชีวิตมาเป็นแนวทางอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำแนวคิดคติความเชื่อที่เป็นนามธรรมมาเชื่อมโยงกับแนวคิดที่เป็นรูปธรรมกับการแก้ไขในสิ่งที่ป็นอัปมงคลให้หมดสิ้นไปผ่านทาง

พิธีกรรมต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดความรู้สึกในแง่ที่ดีขึ้น ประเพณีพิธีกรรมจึงเป็นเสมือนเครื่องมือในการแก้ไขสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ในพื้นที่บริเวณให้กลับกลายเป็นดีได้อีกครั้งหนึ่ง

ดังนั้นการสร้างเรือนพักอาศัยโดยทั่วไปของผู้คนในอดีตนั้นไม่ใช่สิ่งที่เป็นการบังเอิญ หรือใครก็ตามนึกอยากจะทำก็สร้างได้เลย หากแต่มนุษย์มีหลักแนวคิดอันชาญฉลาดและแยบยล โดยคำนึงถึงสิ่งที่เป็นมงคลชีวิตมาประกอบเป็นหลักสำคัญเพื่อก่อให้เกิดความเหมาะสมกับสังคม ประเพณี ที่เป็นคติความเชื่อเฉพาะถิ่น และการนำพิธีกรรมมาทำการแก้ไข เช่นในกลุ่มชาวเขาทางภาคเหนือของประเทศไทยหากหัวหน้าหมู่บ้านหรือผู้นำหมู่บ้านเสียชีวิตลง ลูกบ้านทุกหลังจะต้องทำการย้ายบ้านในหมู่บ้านทุกหลัง ซึ่งในทางปฏิบัติลูกบ้านทุกหลังจะต้องทำการย้ายบ้านของตนห่างจากจุดตั้งจุดเดิมออกไปประมาณ 1 เมตรก็ถือว่าได้กระทำอย่างถูกต้องตามเงื่อนไขทางความเชื่อแล้ว สิ่งเหล่านี้ก็เพราะเชื่อว่าจะเป็นการชำระล้างมลทินหรือเสนียดจัญไรในพื้นที่ให้หมดสิ้นไปจากหมู่บ้านนั่นเอง ยิ่งถ้าเป็นในส่วนของระบบกษัตริย์กับการสร้างบ้านแปงเมืองในอดีตจะมีเงื่อนไขมากยิ่งขึ้น ดังนั้นคติความเชื่อเหล่านี้มีความแตกต่างกันออกไปอย่างสิ้นเชิง ยกตัวอย่างเช่นการสร้างเมืองของอาณาจักรขอมหรืออาณาจักรเขมรที่มีคติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ ลัทธิไสว นิกายและฮินดู กษัตริย์ของขอมสร้างระบบปกครองบ้านเมืองโดยตั้งตนเป็นสมมุติเทพ และมีการสร้างปราสาทหินที่ดูยิ่งใหญ่ตระการตาไว้มากมาย กระจายตัวทั่วบริเวณดินแดนเขมรและรวมถึงดินแดนบางส่วนของไทย ตามเงื่อนไขทางความเชื่อทางศาสนา เช่นปราสาทหินนครวัดของขอมที่สร้างขึ้นกลางคูน้ำขนาดใหญ่ล้อมรอบตัวปราสาทเป็นสัญลักษณ์แทนค่าเขาพระสุเมรุ คูน้ำขนาดใหญ่ที่ขุดล้อมรอบสัญลักษณ์แทนค่ามหาสมุทรอันกว้างใหญ่ ลักษณะแนวคิดในการสร้างเมืองทั้งอารยธรรมของขอมและอารยธรรมของไทยต่างก็มีเงื่อนไขในการสร้างเมืองที่แตกต่างจากเงื่อนไขในการสร้างบ้านเรือนทั่ว ๆ ไป รวมถึงคติความเชื่อในการสร้างบ้านเรือนของวัฒนธรรมจีนก็ยังมีหลักแนวคิดที่มีการยึดถือปฏิบัติเช่นเดียวกันเรียกว่าหลักของ “ฮวงจุ้ย” ซึ่งในวัฒนธรรมจีนถือว่าสภาพแวดล้อมทางภูมิทัศน์โดยรอบเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งในการตั้งบ้านเรือน

เมื่อเป็นลักษณะเช่นนี้ผู้วิจัย จึงอยากทราบว่าในส่วนของสังคมท้องถิ่นล้านนาจังหวัดเชียงรายจะเป็นดังตัวอย่างที่กล่าวมาแล้วข้างต้นบ้างหรือไม่ เนื่องจากยังไม่มีผู้วิจัยไว้ ด้วยเหตุนี้จึงอยากที่จะศึกษาเพื่อให้ทราบถึงองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเรือนล้านนาในเชียงรายเกี่ยวกับคติความเชื่อในการสร้างเรือน พิธีกรรมต่าง ๆ ที่นำมาใช้ในการสร้างเรือนและประเพณีเกี่ยวกับเรือน ซึ่งอาจเชื่อได้ว่าน่าจะมีส่วนทำให้กระบวนการสืบทอดองค์ความรู้ด้านคติความเชื่อแบบล้านนาที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน จะสามารถดำรงวัฒนธรรมการสืบทอดแนวคิดและควบคุมพฤติกรรมของคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งจนถึงปัจจุบันให้สามารถอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติได้อย่างไร คติความเชื่อในการส่งสอนที่ส่งสืบทอดมาให้คนรุ่นหลังรู้จักเคารพและพึงพาในธรรมชาติ การ

รักษารูปแบบและความเหมาะสมกับสังคมประเพณีของตนเองได้อย่างยั่งยืน ซึ่งในการศึกษาแบบแผนการสร้างเรือนในเชียงรายจากเอกสารหรือตำราวิชาการที่เกี่ยวข้อง มีเขียนบันทึกไว้ให้ศึกษาน้อยมาก รวมถึงเนื้อหาในคติความเชื่อพิธีกรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเรือนสืบทอดกันมารุ่นต่อรุ่นจนถึงปัจจุบัน แสดงให้เห็นถึงคุณค่าทางความคิดในการแสดงออกของสถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัย และองค์ความรู้ต่าง ๆ ซึ่งในปัจจุบันสภาพของจังหวัดเชียงรายมีความเจริญรุ่งเรืองรุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว ทำให้องค์ความรู้ต่าง ๆ ที่คนรุ่นก่อนได้คิดและแก้ปัญหาไว้เกี่ยวกับที่อยู่อาศัยเพื่อให้กลมกลืนกับวิถีธรรมชาติของภูมิภาคแถบนี้ยังคงอยู่ต่อไปได้อย่างไรในสังคมปัจจุบัน

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาคติความเชื่อการสร้างเรือนในเชียงรายที่สืบทอดแนวคิดมาจากบรรพบุรุษของสังคมพื้นถิ่นในอดีตจนถึงปัจจุบัน

1.2.2 เพื่อศึกษาพิธีกรรมและประเพณีการสร้างเรือนในเขตจังหวัดเชียงราย

1.3 นิยามศัพท์เฉพาะ

คติความเชื่อ หมายถึง แนวคิดที่เป็นแบบอย่างทางความเชื่อในการสร้างเรือนอาศัยโดยการสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษรุ่นต่อรุ่นที่อาศัยอยู่ในพื้นถิ่นจังหวัดเชียงราย

เรือน หรือ เอือน หมายถึง เรือนล้านนาเชียงรายที่ใช้พักอาศัยและเรือนร้านค้ากึ่งพักอาศัยหรือเรือนแถว อันเป็นลักษณะเฉพาะทางกายภาพของเรือนไม้จริง ที่มุงหลังคาด้วยกระเบื้องโบราณ (ทำด้วยปูนซิเมนต์) กระเบื้องดินขอ เป็นเกล็ด (ทำด้วยแผ่นไม้สัก แผ่นไม้แดง และไม้เนื้อแข็งอื่น ๆ)

เรือนพักอาศัย หมายถึง เรือนล้านนาเชียงรายที่สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้พักอาศัยเพียงอย่างเดียว

เรือนร้านค้าหรือเรือนแถว หมายถึง เรือนล้านนาเชียงรายที่สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในการค้าขายและใช้สอยร่วมกับการพักอาศัย

ประเพณีพิธีกรรม หมายถึง ประเพณีการปฏิบัติที่สืบทอดกันมาเกี่ยวกับพิธีกรรมประกอบในการสร้างเรือนของคนล้านนาตั้งแต่ขั้นตอนแรกเริ่มในการสร้างเรือนจนกระทั่งเสร็จสิ้นการสร้างเรือน เช่น พิธีกรรมในการเลี้ยงทายหาพื้นที่สร้างเรือน พิธีกรรมสวดถอนสิ่งที่เป็น “จิต” ให้หมดไปจากพื้นที่และประเพณีขึ้นบ้านใหม่

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยนี้เฉพาะคติความเชื่อการสร้างเรือนในเชียงราย ขอบเขตการศึกษาเป็นดังนี้

ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง โดยศึกษาเฉพาะกลุ่มบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับการสร้างเรือนในจังหวัดเชียงรายและเขตพื้นที่การศึกษา ได้แก่

กลุ่มเจ้าของเรือนที่อยู่ในเขตพื้นที่การศึกษาจากการคัดเลือกผ่านทางกายภาพของตัวเรือนที่มีอายุเรือนตั้งแต่ 40 ปีขึ้นไป

กลุ่มพ่อหมอบหรือพ่อครู – อาจารย์เป็นผู้เชี่ยวชาญหรือมีอาชีพในการประกอบพิธีกรรมปราชญ์ผู้อาวุโสประจำท้องถิ่น

กลุ่มพระสงฆ์ที่มีตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสหรือพระสงฆ์ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเรือน และมีพรรษาตั้งแต่ 4 พรรษาขึ้นไปในเขตพื้นที่การศึกษา

ขอบเขตด้านกายภาพตัวเรือน เป็นการศึกษาผ่านลักษณะเฉพาะทางกายภาพของเรือนที่สร้างด้วยไม้จริงทั้งหลังในจังหวัดเชียงราย โดยมีองค์ประกอบของตัวเรือนที่ยังมีความสมบูรณ์มากที่สุด เกณฑ์อายุเรือนตั้งแต่ 40 ปีขึ้นไป ลักษณะกายภาพเป็นเรือนไม้จริงทั้งหลัง หลังคามุงด้วยวัสดุกระเบื้องแบบโบราณ (กระเบื้องดินขอ กระเบื้องขอหางแหลม กระเบื้องว่าว กระเบื้องลูกฟูกหรือแป้นเกล็ด) รูปทรงตัวเรือนเป็นแบบดั้งเดิม ที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างหลักแต่อย่างใด

ขอบเขตด้านคติความเชื่อ โดยศึกษาเฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเรือนได้แก่คติความเชื่อก่อนการสร้างเรือน คติความเชื่อระหว่างขั้นตอนการสร้างเรือน คติความเชื่อหลังจากการสร้างเรือนเสร็จสิ้น

ขอบเขตด้านพื้นที่ ในการศึกษาครั้งนี้กำหนดเขตพื้นที่การศึกษาครอบคลุมเฉพาะในเขตจังหวัดเชียงรายการเก็บข้อมูลพิเศษใน 4 อำเภอโดยมีเหตุปัจจัยสนับสนุนดังนี้

อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย จากเหตุผลที่เป็นยุทธศาสตร์สำคัญแห่งการเป็นหัวเมืองการปกครองฝ่ายเหนืออันมีหลักฐานเชิงประจักษ์ของกายภาพตัวเรือนที่หลงเหลืออยู่โดยได้รับอิทธิพลของการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมและรวมถึงการรับเอาแนวคิดทางด้านอารยธรรมความเจริญแบบตะวันตกจากภาคกลาง และจากวัฒนธรรมของหัวเมืองข้างเคียงในส่วนภูมิภาคที่แพร่กระจาย

เข้ามาตามการเปลี่ยนแปลงการปกครองของสยามประเทศแบบมณฑลเทศาภิบาลในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ที่ทรงวางรากฐานการพัฒนาเพื่อให้สยามประเทศมีเจริญรุดหน้าทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ ที่เปลี่ยนแปลงสังคมแบบเกษตรกรรมก้าวสู่สังคมแบบอุตสาหกรรม

อำเภอแม่จัน จากเหตุผลของการเป็นเขตพื้นที่เกษตรกรรมสำคัญของจังหวัดเชียงรายที่เหมาะสมกับ ที่มีการอพยพโยกย้ายเข้ามาตั้งชุมชนหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย โดยเฉพาะในแง่ของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง คติความเชื่อต่าง ๆ ในการสร้างเรือนของสังคมท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว

อำเภอเชียงแสน จากเหตุผลของการเป็นเขตพื้นที่เมืองเชียงแสน โบราณที่มีประวัติศาสตร์เชื่อมโยงมาแต่อดีตอันยาวนาน การเป็นเมืองท่าที่สำคัญอาจมีการผสมผสานทางวัฒนธรรมในแถบกลุ่มแม่น้ำโขงที่ยังคงมีลักษณะทางกายภาพของตัวเรือนหลงเหลือให้เห็นเพื่อเป็นกรณีศึกษาได้ในปัจจุบัน กับการรับเอาอิทธิพลเพื่อนบ้านจากสถานภาพของเมืองชายแดนที่มีการติดต่อค้าขายระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มแม่น้ำโขงในอดีต

อำเภอเชียงของ จากเหตุผลที่เป็นดินแดนสังคมพื้นถิ่นชายแดนระหว่างประเทศถดถอยมาทางใต้ของเมืองเชียงแสน ที่มีลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนท้องถิ่นกับเส้นทางในการโยกย้ายถิ่นฐานข้ามพรมแดนในอดีตของชาติพันธุ์ระหว่างประเทศไทย กับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.5.1 ผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการรวบรวมความรู้เกี่ยวกับ คติความเชื่อการสร้างเรือนในเชียงรายที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

1.5.2 รวบรวมความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการผสมผสานทางวัฒนธรรมอันหลากหลายในการสร้างเรือนเชียงราย เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการจัดการทางวัฒนธรรมของจังหวัดเชียงรายต่อไป

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย

แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้เป็นต้นแบบในการวิจัย และเพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางค้นหาคำตอบในการศึกษาครั้งนี้ 2 แนวคิดตามหัวข้อวิจัยเรื่อง “การศึกษาคติความเชื่อการสร้างเรือนในเชียงราย” ดังนี้

2.1.1 แนวคิดที่หนึ่งแนวคิดทางทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม

แนวคิดทางทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (diffusionism) เป็นทฤษฎีมนุษยวิทยาที่อธิบายถึงความเจริญเติบโตของวัฒนธรรม เกิดลักษณะการกระจายตัวของวัฒนธรรมที่เริ่มจากวัฒนธรรมหนึ่งไปสู่อีกวัฒนธรรมหนึ่ง ซึ่งมีนักมนุษยวิทยาหลายสำนักของโลกที่ให้ความสนใจร่วมในแนวคิดตามทฤษฎีนี้ สำนักเยอรมัน (German School) นำโดยบาทหลวงวิลเฮล์ม ชมิดท์ (Wilhelm Schmidt) และ ฟรีตซ์ เกรบ (Fritz Graebner) เสนอแนวคิดว่าปรกติแล้วมนุษย์ไม่ชอบที่จะสร้างวัฒนธรรมขึ้นมาเองแต่ชอบหยิบยืมวัฒนธรรมจากเพื่อนบ้าน (uninventivchabit) วัฒนธรรมจะแพร่กระจายออกไปได้ทีละหลาย ๆ Traits พร้อมกันหรือไปทีละ Traits จากแต่มีจุดกำเนิดวัฒนธรรมปลายทางจะต้องเหมือนกับวัฒนธรรมต้นกำเนิดไม่มากก็น้อย อาจเหมือนกันในเชิงปริมาณ หรือรูปแบบ (style) ก็ได้ (ยศ สันตสมบัติ, 2544)

จากการที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งใหญ่ของสยามประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 เปลี่ยนแปลงการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล กำหนดหัวเมืองฝ่ายเหนือถูกพัฒนาการนับแต่บัดนั้นเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันที่เปลี่ยนสถานะการปกครองเป็นจังหวัดได้แก่เป็นจังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดแพร่ จังหวัดน่าน จังหวัดลำปาง และจังหวัดแม่ฮ่องสอน สถานะดังกล่าวได้แยกพื้นที่การปกครองออกเป็นส่วน ๆ ได้อย่างชัดเจน แต่ในมิติทางวัฒนธรรมนั้นกลับไม่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด ตามแนวทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (diffusionism) จากแนวคิดในหลักการดังกล่าวมีความสำคัญนำมาอธิบายซึ่งบริบทของจังหวัดเชียงรายดังนี้

2.1.1.1 การหิบบัณฑิตทางวัฒนธรรม จากแนวคิดที่ว่าโดยปกติแล้วมนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ในชุมชนไหนก็ตามไม่ชอบที่จะสร้างวัฒนธรรมขึ้นมาเองแต่ชอบหิบบัณฑิตทางวัฒนธรรมจากเพื่อนบ้าน (uninventivchabit) ดังนั้นจึงอธิบายถึงหิบบัณฑิตที่หลากหลายระหว่างกันและกันที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประจำวันสิ่งที่เป็นปัจจัยพื้นฐานของชุมชนคือเรือนพักอาศัย ดังนั้นรูปแบบของเรือนจึงถูกออกแบบให้มีรูปร่างทางสถาปัตยกรรมครอบคลุมด้านประโยชน์ใช้สอยเป็นหลักและมีความคงทนถาวร และรวมถึงประโยชน์ทางความสวยงามในเชิงสถาปัตยกรรม การเลียนแบบซึ่งกันและกัน จึงเป็นสิ่งที่สนองตอบต่อความต้องการของชุมชนเรื่องการยอมรับในพฤติกรรมและการเลียนแบบจากวัฒนธรรมเพื่อนบ้าน

2.1.1.2 การครอบงำทางวัฒนธรรม (acculturation) เป็นแนวทางที่บ่งบอกถึงการปะทะกันระหว่าง 2 วัฒนธรรม วัฒนธรรมที่เด่นกว่ามีอำนาจในการครอบงำวัฒนธรรมที่ด้อยกว่าจากความเจริญทางด้านเทคโนโลยีที่สูงกว่า เสถียรภาพของระบบเศรษฐกิจและการเมืองการปกครองที่แข็งแกร่งกว่า หรือมีค่านิยมในสังคมเป็นตัวกำหนดบทบาทและความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรม ด้วยเหตุผลตามแนวคิดนี้จึงสามารถนำมาอธิบายที่มาของการครอบงำระหว่างอิทธิพลวัฒนธรรมการสร้างเรือนทางภาคกลางหลังคาเรือนแบบปั้นหยาและปั้นหยาผสมจั่วในชุมชนเมืองเชียงรายที่มีการเลียนแบบหลังคาเรือนในภาคกลางทั้งเรือนพักอาศัยและเรือนร้านค้ากึ่งพักอาศัย

2.1.1.3 การกระจายตัวทางวัฒนธรรมระหว่างหัวเมือง บริบทหัวเมืองในส่วนภูมิภาคในดินแดนล้านนาต่างได้รับอิทธิพลจากรอบข้างที่มีสถานะทางวัฒนธรรมเท่าเทียมกันเมื่อมาอยู่แบบใกล้ชิดกันทำให้สามารถผสมผสานกันทางความเชื่อในท้องถิ่นต่าง ๆ การปรับตัวเข้าหากันและกันของทั้ง 2 วัฒนธรรมหรือหลายวัฒนธรรมในเวลาเดียวกันจากการโยกย้ายถิ่นฐานเข้ามาในประเทศไทยเขตชายแดนระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ใหม่กับคนในกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิม ซึ่งนำมาอธิบายการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์กลุ่มไทวนที่เป็นกลุ่มดั้งเดิมในพื้นที่ของเชียงรายกับกลุ่มไทลื้อ (สุนันทา ฟาเบร, 2551) กล่าวถึง การอพยพของไทลื้อจากดินแดนตอนใต้ของจีนในเขตสิบสองปันนาที่อพยพเข้ามาทางชายแดนติดต่อกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวด้านอำเภอเชียงของไทลื้อซึ่งบางส่วนการถูกกวาดต้อนมาไทยในสมัยพระเจ้ากาวิละเป็นสงครามแย่งชิงดินแดนยุทธศาสตร์ในด้านข้างร่วมกับกองทัพสยามช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์และมีส่วนที่อพยพย้ายเข้ามาด้วยความสมัครใจในภายหลัง และกลุ่มไทเงินที่อพยพมาตามทางประเทศพม่าด้านอำเภอแม่สายเพื่อหนีภัยสงคราม โดยเข้ามาอาศัยบริเวณรอบๆตัวอำเภอเมืองจังหวัดเชียงรายและบางส่วนของไทลื้อที่อพยพมาจากหัวเมืองใกล้เคียงได้แก่จังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูน

2.1.2 แนวคิดที่สองแนวคิดทางทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

แนวคิดทางทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (cultural ecology) นำโดย จูเลียน สจ๊วต (Julian Steward) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน ได้เสนอแนวคิดแบบนิเวศวิทยาวัฒนธรรมว่าเป็นการศึกษากระบวนการปรับตัวของสังคมภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม โดยการวิวัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการปรับตัว (adaptation) ของสังคม แนวความคิดนี้มองสังคมในลักษณะเป็นพลวัตหรือเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงเป็นผลมาจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและลักษณะของสภาพแวดล้อมธรรมชาติ เป็นเงื่อนไขหลักกำหนดกระบวนการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวของสังคมวัฒนธรรม (ยศ สันตสมบัติ 2544, หน้า 34-35)

จากแนวคิดของจูเลียน สจ๊วต (Julian Steward) มองว่าความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับสภาพแวดล้อมมีความแนบแน่นใกล้ชิดและส่งผลกระทบซึ่งกันและกันอย่างแยกไม่ออก ในยุคสมัยที่พัฒนาการด้านเทคโนโลยียังอยู่ในระดับต่ำ มนุษย์จำเป็นต้องปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม ทำให้สภาพแวดล้อมมีอิทธิพลเป็นตัวกำหนดรูปแบบของวัฒนธรรม เมื่อมีความเจริญมากขึ้นมนุษย์ย่อมมีศักยภาพในการเปลี่ยนหรือดัดแปลงสภาพแวดล้อมได้มากขึ้น อิทธิพลของสภาพแวดล้อมก็เริ่มลดถอยลง หากแต่รูปแบบและลักษณะทางวัฒนธรรม ประเพณี และความเคยชินในอดีต ตลอดจนถึงวิถีชีวิตและขนบธรรมเนียมประเพณีบางอย่างจะยังคงอยู่และได้รับการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง การปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติการโยกย้ายถิ่นฐานไปมาระหว่างพื้นที่ นั้นหมายถึงการค้นหาแหล่งทำมาหากินที่อุดมสมบูรณ์ การตั้งหมู่บ้านและชุมชนทั่วไป ธรรมชาติเป็นเงื่อนไขสำคัญในการกำหนดวิถีชีวิตของคนในล้านนา ที่ริเริ่มการพัฒนาความก้าวหน้าในเครื่องมือเครื่องจักรที่ทันสมัย เครื่องมือทำมาหากินเพื่อการยังชีพในสังคมแบบชาวนาส่วนใหญ่ยังคงเป็นแบบพื้นบ้านแบบง่าย ๆ ประดิษฐ์จากวัสดุประเภทไม้เป็นหลัก

ศรีศักร วัลลิโภดม (2552) ได้กล่าวถึงความเป็นไปของสังคมโดยมองว่ามนุษย์เป็นศูนย์กลางของความสัมพันธ์ทางสังคมแล้วจะพบว่า “เรือน” หรืออีกนัยหนึ่ง “ครัวเรือน” (household) กับบ้าน “Village” ซึ่งสังคมไทยพัฒนาจากสังคมแบบเผ่าพันธุ์ (tribal society) มาเป็นสังคมแบบชาวนา (peasant society) มานานแล้วนั้นหมายความว่าสังคมในชนบทแบบชาวนาไม่ใช่สังคมที่อยู่แบบโดดเดี่ยวอีกต่อไปไม่หากต้องมีความสัมพันธ์กับภายนอกในลักษณะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมใหญ่ (part society) คือเมืองและรัฐตลอดเวลา จนทำให้บ้านเมืองเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออกความสัมพันธ์กันระหว่างบ้านกับเมือง คือ ความสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นกับศูนย์กลางของเมืองนั่นเอง ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านกับหมู่บ้านในจังหวัดเชียงรายจึงมีรูปแบบการปรับตัวเพื่อให้เข้ากับธรรมชาติท้องถิ่นแบบสังคมชาวนาในยุคใหม่ที่ต้องปรับตัวเข้ากับโครงสร้างการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่ระบบสังคมอุตสาหกรรมแบบทุนนิยม

กระบวนการปรับตัวเข้าหากัน การยอมรับทางคติความเชื่อต่าง ๆ ระหว่างกันและกัน การผสมผสานในวัฒนธรรมในการสร้างตัวเรือนจากพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ที่ทัดเทียมกันในสังคมแบบชาวนาทางล้านนาเชียงราย เช่น การออกแบบตัวเรือนที่สัมพันธ์กับอาชีพ ในการทำนาทำไร่ทำสวน เรือนจึงเป็นศูนย์กลางของอาชีพไปโดยปริยายทำให้รูปแบบของตัวเรือนในล้านนาเปลี่ยนแปลงไปตามอาชีพของเจ้าของเรือน และสภาพลักษณะของภูมิอากาศฤดูกาล เช่น อาชีพรับราชการจะสร้างตัวเรือนโดยมีส่วนพื้นเรือนไม่สูงมากนักเนื่องจากไม่ค่อยได้ใช้ประโยชน์จากใต้ถุนเรือน หากมีอาชีพเป็นพ่อค้าพาณิชรูปแบบของเรือนจะยกพื้นเรือนให้สูงเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

จากแนวคิดทางทฤษฎีข้างต้น อาจสรุปได้ว่า สาเหตุหรือปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการสืบทอดคติความเชื่อในการสร้างเรือนของชาวล้านนาในเชียงราย ดังนี้

2.1.2.1 ปัจจัยทางคติความเชื่อ คือ การมีความเชื่อที่ติดตัวมาตั้งแต่บรรพบุรุษจากการบอกเล่าจากรุ่นสู่รุ่น มีกระบวนการในการปรับตัวทางวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย ซึ่งวัฒนธรรมเองมีการแพร่กระจายตัวออกไปจากจุดศูนย์กลาง (จุดกำเนิด) ยังชุมชนหมู่บ้านและชุมชนเมืองที่อยู่ใกล้เคียงกันหรืออนุภูมิภาคเดียวกัน

2.1.2.2 ปัจจัยทางกายภาพของตัวเรือน คือ การสร้างตัวเรือนที่อาศัยวัสดุจากธรรมชาติเป็นหลัก มีการพึ่งพาซึ่งกันทางวัฒนธรรมและการหยิบยืม (borrowing) ซึ่งกันและกันมีการผสมผสานกับการพัฒนาตัวเองตามกาลเวลาและสถานที่

2.1.2.3 ปัจจัยทางสังคม คือ การปรับตัวให้เข้ากับยุคสังคมแห่งการเปลี่ยนแปลงยุคใหม่ การเข้ามาของวัฒนธรรมต่างชาติ และความเจริญในการพัฒนาประเทศในยุคปัจจุบัน

2.2 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารหรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ประกอบด้วยเอกสารในส่วนที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อในการสร้างเรือนล้านนา พิธีกรรมและประเพณีการสร้างเรือน ดังนี้

2.2.1 คติความเชื่อ

ความเชื่อ เป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกรูปนาม เป็นของคู่กันกับความเชื่อ ที่ปรากฏอยู่ในทางพุทธศาสนาเรียกว่า ศรัทธา แปลว่า ความเชื่อ ปสาทะ ความเลื่อมใส เห็นดีเห็นงามด้วย ส่วนคติชาวบ้าน เรื่องราวของชาวบ้านที่เป็นของเก่าเล่าปากต่อปากและปฏิบัติสืบๆ กันมาหลายชั่วอายุคนในรูปคติความเชื่อและประเพณี (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, (2546, หน้า 215-216) ก็เกิดขึ้นกับคนอีกกลุ่มหนึ่ง ตรงกันข้ามกับผู้ที่เชื่อเลื่อมใส สิ่งต่าง ๆ ที่คนเราสัมผัสได้ด้วย

อินทรีย์ทั้ง 6 คือ ตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส ร่างกายสัมผัส ใจกระทบอารมณ์เกิดความรู้สึกขึ้นกลายเป็นสัญเจตนาจุดเบื้องต้นแห่งนามธรรมเมื่อได้ประพฤติกปฏิบัติทุกวันเป็นการย่ำให้ความเชื่อมั่นฝังแน่นอยู่ในชั้นธัตถ์จนยากที่จะถ้อยถอนได้ ความเชื่อมีอยู่ 2 ประการคือ 1) ความเชื่อที่เกิดจากความคิดเป็นนามธรรม 2) ความเชื่อที่สร้างสัญลักษณ์เป็นรูปธรรม (มณี พยอมยงค์, 2548)

คติความเชื่อที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีตโบราณนั้นมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของทุกกลุ่มสังคมท้องถิ่นเป็นอย่างมาก บันเทิง พาพิจิตร (2549) กล่าวถึงความเชื่อที่มีขั้นตอนการเติบโตทางความคิดมาจากสังคมที่มีความโดดเด่น การพึ่งพาตนเองและอยู่ห่างไกลความเจริญ เช่นสังคมของหมู่บ้านชนบทในล้านนา มีทั้งรวมตัวกันเป็นกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มที่มีขนาดกลางและกลุ่มขนาดใหญ่ที่แยกตัวกระจัดกระจายตั้งถิ่นฐานอยู่ครอบคลุมพื้นที่ทั่วไปในบริเวณที่เรียกว่า “ล้านนา” การพึ่งพาตนเองถือเป็น เหตุผลหลักอันสำคัญยิ่งที่บรรพบุรุษของแต่ละชุมชนท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มเล็กหรือกลุ่มใหญ่ต่างคิดค้นและแก้ปัญหาเพื่อความอยู่รอดปลอดภัย จากประสบการณ์ตรงที่ได้รับจากธรรมชาติและวิถีชีวิตทางวัฒนธรรม ส่วนใหญ่มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์อันใกล้ชิดกับความอยู่ดีกินดีมีความสุขกายสบายใจ ในรูปแบบของสังคมแบบกสิกรรม แบบแผนการสร้างบ้านเรือนล้านนาในภาคเหนือมีความผูกพันและเชื่อมโยงกับคติความเชื่อเฉพาะถิ่นที่ยังคงหลงเหลือให้ศึกษาเป็นเชิงประจักษ์ได้ในปัจจุบัน รวมถึงจากการศึกษาด้านเอกสารต่าง ๆ

ลมูล จันทน์หอม (2547) กล่าวถึงความเชื่อในการสร้างเรือนของทางล้านนาว่า ความเชื่อและประเพณีมีความสำคัญต่อสังคมมนุษย์เรามากความเชื่อนี้เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของคนเราและมันคงถาวรยิ่งกว่ากฎหมายหรือคำสั่งใด ๆ ทั้งนี้เพราะเป็นนามธรรมเกี่ยวแก่ชีวิตจิตใจของผู้ยึดถือปฏิบัติเพื่อเป็นกำลังใจในการดำรงชีวิตต่อไป โดยเฉพาะความเชื่อในการปลูกบ้านเรือนนั้น ๆ เป็นเวลานาน ๆ จนกว่าชีวิตจะหาไม่ ดังนั้นสิ่งที่มีเกี่ยวข้องกับความเชื่อก็คือ พิธีกรรมที่จัดทำในระหว่างการปลูกสร้างบ้านเรือน เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่เจ้าของ เช่น ความเชื่อในเรื่องทิศทางการปลูกเรือน ความเชื่อในการเลือกบริเวณที่จะปลูกเรือน ความเชื่อในการหาฤกษ์ยามในการ ปลูกเรือน ความเชื่อในเรื่องพิธีกรรมการปลูกเรือน และความเชื่อในลักษณะ “จีด” (เสนียดจัญไร) ที่เกี่ยวกับบ้านเรือน

การศึกษาของ ศรีศักร วัลลิโภดม (2552) เรื่อง เรือนไทย บ้านไทย กล่าวถึงการสร้างเรือนไทยในภาคเหนือ โดยเนื้อหาทางวัฒนธรรมยังคงเป็นภูมิภาคที่มีคติความเชื่อในการสร้างเรือนสามารถดำรงความเป็นเอกลักษณ์ได้มากกว่าภาคอื่น ๆ เห็นได้จากเฟื้องการสร้างเรือนไม้จริงที่มีหลังคาทรงสูงและประดับยอดหลังคาด้วยไม้แกะสลักไขว้กันเรียกว่า กาแล และมีไม้แกะสลักที่เรียกว่า ห้ายนต์เป็นทับหลังไว้บนประตูทางเข้าเป็นความเชื่อที่ว่าเป็นสิ่งป้องกันความชั่วร้าย คนทั่วไปเรียกเรือนชนิด

นี้ว่า เรือนกาแล เป็นเรือนที่พบได้มากที่สุดในพื้นที่ของจังหวัดเชียงใหม่และลำพูนในส่วนลุ่มน้ำปิงตอนบนเท่านั้น แต่ในลุ่มน้ำอื่นเช่นลุ่มน้ำวังของจังหวัดลำปางกลับไม่มีใครพบเมื่อเข้าสู่เขตจังหวัดเชียงรายและพะเยารูปแบบของเรือนก็เปลี่ยนไปตามสภาพท้องถิ่น ต่างมีความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นเพิ่มขึ้น สาเหตุที่แต่ละถิ่นสามารถพัฒนาและรักษารูปแบบไว้ได้ก็เพราะภาคเหนืออุดมไปด้วยไม้สักการสร้างบ้านเรือนด้วยไม้จริงเป็นการสร้างเรือนถาวร อยู่ได้นาน จึงรักษารูปแบบเดิมไว้ได้ เช่นการนำไม้สักทั้งต้นมาทำเป็นเสาเรือนและเสาซุงข้าว เนื่องจากความซับซ้อนทางภูมิอากาศที่หนาวกว่าภาคอื่น ๆ ทำให้ห้องเรือนมีลักษณะอับ ไม่โปร่ง มีหน้าต่างบานเล็กไม่กี่บานไว้ระบายแสงและอากาศเรือนครัวแยกจากเรือนนอน มีซุ้มกระไดและหอน้ำ ระเบียบหลังบ้านติดกับเรือนครัวเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันได้อย่างครบครัน (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2552, หน้า 123-124)

นอกจากนี้ สามารถ สิริเวพันธุ์ (2541) ได้กล่าวถึงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นคือภาษาและความหมายของผู้คนในแต่ละถิ่นแต่ละแห่ง บ่งบอกถึงสภาพความเป็นอยู่ สภาพแวดล้อม ผู้คน วัฒนธรรม คติความเชื่อในการตั้งบ้านเรือน รากฐานอารยธรรมของคนท้องถิ่น เป็นจุดเริ่มต้นของวิวัฒนาการจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรม เป็นสิ่งที่ทุกคนอยากให้เกิดให้มีและเป็นไปด้วยความเจริญของงานอันดีของสังคม เป็นกุญแจไปสู่การออกแบบร่วมสมัยในอนาคต แต่การทอดทิ้งไม่เหลียวแลในเรื่องของสถาปัตยกรรมท้องถิ่น เพราะเห็นว่าหมดความหมาย หมดความต้องการหรือเห็นเป็นเรื่องล้าสมัย ในประเทศที่บ้านเมืองมีความเจริญด้วยเทคโนโลยีอันสูงส่งต่างพยายามเก็บรักษารูปแบบการสร้างตามคติความเชื่อของอดีต เพื่อการศึกษาถึงวัฒนธรรมและการคลี่คลายขยายตัวของสังคม เรือนพื้นถิ่นเหล่านี้ คือสิ่งที่พวกเขาได้ร่วมรักษาไว้เป็นอย่างดี เพื่อเป็นเครื่องยืนยันถึงวัฒนธรรมอันรุ่งเรืองในอดีตกาล ดังกรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่ เรือนพื้นถิ่นในจังหวัดลำปางที่สร้างขึ้นแบบ (เรือนขนมปังขิง) เรือนพื้นถิ่นในจังหวัดตาก เรือนพื้นถิ่นในจังหวัดกำแพงเพชรและเรือนพื้นถิ่นในจังหวัดพิษณุโลก

ผลการศึกษาของ อรศิริ ปาณินท์ (2541) กล่าวถึงลักษณะชุมชนและบ้านเรือนพื้นถิ่นภาคเหนือตอนบนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ การค้นหาที่มาของรูปแบบการใช้สอย การจัดที่วางและมณฑลทางสถาปัตยกรรมของพื้นถิ่นแต่ละแหล่ง รวมถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อในประเพณี ศาสนาที่ส่งผลต่อการวางผังเรือน กลุ่มหมู่บ้าน ระบบนิเวศวิทยาท้องถิ่นที่แฝงด้วยความเชื่อต่าง ๆ เช่นความเชื่อเกี่ยวกับผี เจ้าและพระมีความเกี่ยวข้องกับระบบครอบครัว เพื่อนบ้านและลักษณะของผังกายภาพของหมู่บ้านที่บ่งบอกถึงวิถีแห่งการดำรงชีวิตพื้นถิ่นอย่างแท้จริง ดังกรณีศึกษาพื้นที่ในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน เช่นหมู่บ้านและบ้านไค (ไทใหญ่) ที่บ้านปางหมู อำเภอเมือง แม่ฮ่องสอน หมู่บ้านไค (ไทใหญ่) ที่บ้านเมืองป้อน อำเภอขุนยวม แม่ฮ่องสอน หมู่บ้านลัวะ

แม่ละอูบ แม่ฮ่องสอน กรณีที่ศึกษาพื้นที่ในเขตจังหวัดน่าน บ้านไถลื้อที่ปางสา อำเภอท่าวังผา น่าน และกรณีศึกษาพื้นที่ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ บ้านไถยวนที่ดอยสะเก็ดเชียงใหม่

จากการศึกษาในเอกสารของ อรศิริ ปาณินท์ (2539) ที่ได้เสนอเกี่ยวกับกรณีศึกษารูปแบบของตัวเรือนและคติความเชื่อประเพณีในการสร้างเรือนในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอนบนความที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์เป็นประเด็นสำคัญที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง เพื่อนำไปตั้งเป็นวัตถุประสงค์ของการวิจัยว่าในเขตพื้นที่จังหวัดเชียงรามีคติความเชื่อในการสร้างเรือนอย่างไร

ในงานวิจัยของสามารถ สิริเวชพันธุ์ (2541) ได้กล่าวถึงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นคือภาษาและความหมายของผู้คนในแต่ละถิ่นแต่ละแห่ง บ่งบอกถึงสภาพความเป็นอยู่ สภาพแวดล้อม ผู้คนวัฒนธรรม การตั้งบ้านเรือน รากฐานอารยธรรมของคนท้องถิ่น เป็นจุดเริ่มต้นของวิวัฒนาการจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรม เป็นสิ่งที่ทุกคนอยากให้เกิดให้มีและนำไปด้วยความเจริญของงามอันดีของสังคม เป็นบุญแก่ไปสู่การออกแบบร่วมสมัยในอนาคต แต่การทอดทิ้งไม่เหลียวแลในเรื่องของสถาปัตยกรรมท้องถิ่น เพราะเห็นว่าหมดความหมาย หมดความต้องการหรือเห็นเป็นเรื่องล้าสมัย ในประเทศที่บ้านเมืองมีความเจริญด้วยเทคโนโลยีอันสูงส่ง ต่างพยายามเก็บรักษา รูปแบบของอดีต เพื่อการศึกษาถึงวัฒนธรรมและการคลี่คลายขยายตัวของสังคม สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นหรือเรือนพื้นถิ่นเหล่านี้ คือสิ่งที่พวกเขาได้ร่วมรักษาไว้เป็นอย่างดี เพื่อเป็นเครื่องยืนยันถึงวัฒนธรรมอันรุ่งเรืองในอดีตกาล ดังกรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่ เรือนพื้นถิ่นในจังหวัดลำปางที่สร้างขึ้นแบบ (เรือนขนมปังขิง) เรือนพื้นถิ่นในจังหวัดตาก เรือนพื้นถิ่นในจังหวัดกำแพงเพชรและเรือนพื้นถิ่นในจังหวัดพิษณุโลก

มณี พยอมยงค์ (2548) ได้กล่าวไว้ในหนังสือความเชื่อและประเพณีในล้านนาไทยว่า ความเชื่อเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกรูปนาม ความเชื่อของชาวล้านนาไทยในแต่ละท้องถิ่น มีความแตกต่างกันไปบ้างตามพื้นฐานของความรู้ที่ได้รับสืบทอดมาจากบรรพบุรุษของตน ความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนาเชื่อว่า “ในจักรวาลนี้มีโลกหนึ่งเรียกว่า โลกธาตุ” คือ ที่อยู่ของคนเรานี้เข้าใจกันว่าโลกเป็นแกนกลาง มีทางเดินไปสู่ศุขขอบจักรวาล มีพระอาทิตย์ พระจันทร์ เป็นบริวารอยู่ในจักรวาลร่วมกันจึงมีกัมภีร์นพเคราะห์ทั้ง 9 คือ ดาวพระเคราะห์ 9 ดวง ที่ล้อมรอบโลกไว้ ดาวพระเคราะห์มีความสำคัญต่อชะตาและชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย มีมนุษย์เป็นต้น ในการจะผลักดันชีวิตให้เจริญก้าวหน้าหรือ มีความอับเฉา จึงเกิดคัมภีร์โหราศาสตร์ขึ้นมาทำนายทายทักให้ประชาชนประพฤติปฏิบัติตามเป็นเครื่องปรับปรุงสังคมให้อยู่ได้อย่างราบรื่นและเป็นเครื่องบำรุงหัวใจ

ความเชื่อของชาวล้านนาอีกประการหนึ่ง คือ การบูชาสิวลึงค์และนางแก้ว ซึ่งหมายถึง พระอูมาเทวี ระหว่างทางสายเชียงใหม่ - เชียงราย มีภูเขาลูกหนึ่งชาวเมืองเรียกกันว่า “ดอยนางแก้ว” ตั้งแต่สมัยโบราณมาถึงปัจจุบัน เวลาเดินทางผ่านไปซึ่งปัจจุบันเป็นถนนสายหลักระหว่างเชียงใหม่

กับเชิงราย จะพบศาลเจ้าแม่ด้านทิศตะวันตกของถนน เป็นที่สถิตของนางแก้วจะต้องบูชาด้วยเครื่องเพศของผู้ชายโดยเอาไม้มาทำเป็นองคชาตขนาดต่าง ๆ นำไปบูชานางแก้ว พร้อมกับบวงสรวงขอพรให้เดินทางโดยสวัสดิ์ และพบกับความสำเร็จในการค้าขาย หรือ การงานอย่างอื่น ๆ คัมภีร์ของภาคเหนือหลายฉบับกล่าวถึง นางแก้ว หมายถึงผู้วิเศษ หากเป็นหญิงแม่เฒ่ามักเรียกว่า “เมียนางข้างแก้ว” หรือ นางแก้ว หมายถึงอดีตภรรยา เป็นนางแก้วของพระจักรพรรดิ เป็นแม่ศรีเรือนผู้ทรงค่าที่สุดของชาย มณี พยอมยงค์ อ้างถึงปฐมบุญมูลลี วัดดอนไชยพระบาท ตำบลนาเกลือ อำเภอสางค์น่าน จำนวน 10 ผูก 404 ใบลาน ส่วนศาลเทพารักษ์อันเป็นที่สถิตของนางแก้ว คนผ่านไปมาต้องบูชาด้วยเครื่องเพศของผู้ชาย ย่อมหมายถึง ศิวลึงค์ อันเป็นความเชื่อถือต่อศาสนาพราหมณ์ ที่แผ่ขยายเข้ามาในล้านนาไทยนับพันปีมาแล้ว แต่ตามประวัติศาสตร์ทางศาสนานั้น ในพุทธศตวรรษที่ 3 พระเจ้าอโศกมหาราช แห่งราชวงศ์ เมาริยะ ได้แผ่แสนยานุภาพ ปราบแก้วนัยใหญ่ทั่วอินเดีย ปรากฏว่าชาวอินเดียในแคว้นกาลิงค์ได้อพยพหนีสงคราม เดินทางมาสู่สุวรรณภูมิคือ ดินแดนพม่า ไทย ลาว และกัมพูชา เป็นจำนวนมากคนเหล่านั้นนับถือศาสนาพราหมณ์ ดังนั้นการที่มีโบสถ์พราหมณ์ปรากฏในวัดศรีสวาย แห่งสุโขทัย มีรูปศิวลึงค์ในบริเวณวัดมหาธาตุสุโขทัย เหล่านี้ล้วนเป็นความเชื่อถือเรื่องนางแก้ว (พระแม่อุมาเทวีหรือบรรดิ) ซึ่งประชาชนต้องบูชาด้วยศิวลึงค์ที่ดี เป็นเครื่องแสดงถึงอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ที่มีต่อประชาชนในภูมิภาคแถบนี้

2.2.1.1 ความเชื่อในเรื่องของไสยศาสตร์ อันเป็นวิชาลึกลับเกี่ยวกับอิทธิปาฏิหาริย์เวทมนต์คาถา และอำนาจจิตมีอยู่ในคัมภีร์ อาถรรพ์เวท ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ 4 ในไตรเพทของพราหมณ์ในอินเดีย เรื่องเกี่ยวกับอาถรรพ์นี้ เป็นที่นิยมชมชอบในสังคมมนุษย์มานานนับพันปีมาแล้ว ไสยศาสตร์ เป็นความเชื่อทั้งทางดีและทางร้ายมีความต้องการ 2 ประการคือ

ปิยะ ทำให้เกิดความรัก ความโชคดี สำเร็จประโยชน์ มีความสุข ปลอดภัย

ภายะ เป็นเครื่องทำลาย เครื่องป้องกัน กำจัดอุปมงคลต่าง ๆ ให้หมดสิ้นไป

ความนิยมใช้ไสยศาสตร์นำมาประกอบเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของคนล้านนาไทย มีความหลากหลายอยู่เป็นอันมาก ทั้งที่ปรากฏในวรรณกรรมต่าง ๆ คนล้านนาไทยในสมัยโบราณมีความเชื่อเรื่องคาถาอาคม และการสักคาถาตามร่างกายของชายหนุ่มในแง่ของความเป็นกองกระพันชาตรี รวมถึงมีการทำคุณไสย ทางภาคกลาง มีการฝังรูป ทำเสน่ห์ เสกหนังควาย เสกเนื้อสดเข้าท้อง และอีกหลาย ๆ วิธีการ เป็นต้น

การใช้เวทมนต์คาถาของคนล้านนาโบราณมีความเชื่อเรื่องคาถาอาคมอันเป็นส่วนหนึ่งของไสยศาสตร์ เพื่อใช้ในการป้องกันตัวของชายชาตรีล้านนา หรือเรียกตามภาษาท้องถิ่นว่า “ถือของ” เช่น พระคาถาที่ถือสัจจะแล้วทำให้เกิดกองกระพัน หนังเหนียว ฟันแทงไม่เข้า การสักอักขรเวทมนต์คาถาลงบนผิวหนัง เรียกว่าการ “สักยันต์” นิยมมากในกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อและไทวนการสักตาม

ร่างกายถือเป็นแบบฉบับโลดโผน หากเป็นแบบฉบับนุ่มนวลก็จะประกอบไปด้วย พระคาถาเมตตามหานิยม ใครเห็นใครพบนิยมชมชอบ ไม่มีเรื่องบาดหมาง หรือหลีกเลี่ยงภัยที่จะมาถึงตัวเรียกว่า “แคล้วคลาด” และยิ่งเชื่ออีกว่าหากแขวนพระรอดลำพูนก็จะแคล้วคลาดจากภัยอันตรายทั้งหลายทั้งปวงที่มาแผ้วพานหรือกล้ำกราย ทำให้บุคคลนั้นรอดพ้นภัยหรือแคล้วคลาดกันไปคนละทาง ดังนี้ เป็นต้น นอกเหนือจากการสักยันต์บนร่างกายของคนแล้ว ชาวล้านน่ายังมีการนำยันต์มาเขียนลงบนผ้าและแผ่นโลหะชนิดบาง เช่น แผ่นทอง แผ่นเงิน แผ่นนาก เรียกว่า “แผ่นยันต์” ใช้ปิดตามตัวเรือนและหัวเสาเรือนโดยการนำแผ่นโลหะลงยันต์ไปตอกปิดไว้บนเรือน รวมถึงการนำไปใช้ตอกติดกับฝาเรือนในทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ใช้ตอกติดบนหัวเสาเรือนตอนพิธีกรรมยกเสาเรือนใหม่ โดยเริ่มตั้งแต่เสาเอก (เสาขวัญ) เสาโท (เสานาง) และเสาบรวารอื่น ๆ เรียกว่า “ยันต์หัวเสา” เพราะมีความเชื่อว่าจะปกป้องภัยทุกชนิดก่อนจะเข้ามาสู่บริเวณเรือน

นอกจากนั้น ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นอีกรูปแบบของความเชื่อในเรื่องสิ่งที่มีอำนาจลึกลับเหนือมนุษย์ธรรมดา จัดว่าเป็นส่วนหนึ่งของไสยศาสตร์คนโบราณทุกชาติพันธุ์ มีความเชื่ออย่างนี้โดยเฉพาะคนล้านนาไทยนิยมนับถือมาก การบนบานสารกล่าว การอ้อนวอนขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีแทรกไว้อยู่เสมอตามพิธีกรรมต่าง ๆ การบูชาเกี่ยวกับเทพดา มีพระอินทร์ เป็นต้น ชาวล้านนาไทยนับถือตามแบบอย่างของวัฒนธรรมอินเดียที่เป็นเค้าโครงทางพุทธศาสนา โดยพระอินทร์มีสหสัมพันธ์ คือมีตาตั้งพัน สามารถจะสอดส่องดูแลมาจากสวรรค์ดูแลความสุขของมนุษย์อยู่เสมอ ใครทำความดีมักจะได้รับการช่วยเหลือและให้พร ถ้ากระทำความชั่วจะได้รับโทษ พระอินทร์ของพระพุทธศาสนาเป็นเทพเจ้าผู้ทรงคุณธรรม ทรงช้างเอราวัณ มีอาวุธประจำพระวรกาย คือ วชิระ พระขรรค์ ธนู ตะบอง จักร และตรี (มณี พยอมยงค์, 2548, หน้า 2-12)

2.2.1.2 ความเชื่อในเรื่องพื้นที่การสร้างเรือน ความเชื่อในพื้นที่การสร้างเรือนในดินแดนล้านนาบรรพบุรุษได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ไว้และสืบทอดแนวคิดไว้ให้คนรุ่นหลังได้รับรู้อยู่สองลักษณะ คือ หนึ่งการบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับคำสอนไว้ในสมุดบันทึกที่เป็นใบลานหรือบันทึกไว้ในสมุดกระดาษสา “ปี่ปสา” แสดงให้เห็นถึงความสำคัญต่อสังคมล้านนาอย่างจริงจังการเก็บรักษาสิ่งสำคัญเหล่านี้คนเมืองนิยมเก็บรักษาไว้ในวัดประจำหมู่บ้านหรือการเก็บรักษาไว้กับตัวพ่อหมอ หรือพ่อครู-อาจารย์ในลักษณะเป็นมรดกตกทอดอีกลักษณะหนึ่งคือจากคำบอกเล่าสืบทอดกันมาเพื่อปลูกฝังความเชื่อให้ลูกหลานในครอบครัวได้รับรู้และควรปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด

การวางตำแหน่งเรือนที่ดีต้องทำการหาโลกพื้นที่สร้างเรือนเป็นเบื้องต้นหรือการเล็งหาพื้นที่สร้างเรือนดาราโบราณล้านนากล่าวถึงโหราศาสตร์หาตำแหน่งสร้างเรือนไว้หลายดารา การสืบทอดจากคำบอกเล่าต่อกันมามีลักษณะที่คล้ายคลึงกันจะผิดเพี้ยนไปบ้างเพียงเล็กน้อยแต่โดยส่วนรวมแล้วมีความหมายใกล้เคียงกันคือมุ่งหมายให้เจ้าของเรือนอยู่ดีมีสุข มีโชคชัย ร่ำรวยเงินทอง

ข้างของสมบัติมากมาย ดังนั้นวิธีคิดในการปลูกเรือนจึงมีโหลทกขบวนเรือนกำกับไว้ ซึ่งเป็นวิธีการนับช่องวนขวาทวนเข็มนาฬิกาตามตำรา วิธีนับให้เริ่มนับตั้งแต่ตาที่ 1 เรือนมูลน้อย นับวนไปทางขวา 2 แทนแก้ว 3 หัวตำดั่ง 4 ขึ้นไคแก้ว 5 ปราสาทแก้ว 6 กาจับหลัก 7 เรือนปลิ้น 8 หม้าหลวง ให้นับวนไปเรื่อย ๆ จนครบตามอายุของเจ้าของเรือน หากว่าเมื่อนับครบรอบตามอายุแล้ว ตกช่องดี ก็สร้างเรือนตรงตำแหน่งนั้นได้เลย แต่ตกช่องไม่ดีก็ให้เว้นเสียให้ใช้ช่องถัดไป (เกริก อัครชินเรศ, 2545, หน้า 156-158)

2.2.1.3 ความเชื่อในเรื่องฤกษ์ยามยามดี เป็นความเชื่อที่มีมาแต่โบราณกาลสืบทอดมาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ การสร้างเรือนหลังใหม่มีความเชื่อว่าจะต้องกระทำการในยามดีวันดีและเดือนดี หรือที่เรียกว่า “มื่อจัน วันดี” เป็นความเชื่อที่อาศัยการคำนวณทิศทางของดวงดาวว่าจะมีผลต่อวงจรชีวิตของคนทุกผู้ในนาม ในเวลาที่ทำกิจกรรมอันเป็นมงคล หรือ จะออกเดินทางไกล มักนิยมดูฤกษ์ยามเสียก่อน เพื่อความเป็นสิริมงคลและมีโชค ปราศจากภัยอันตรายทั้งปวง ฤกษ์ดี วันดี ปลูกสร้างเรือนใหม่แบบล้านนานั้นคำนึงถึงฤกษ์ยามในส่วนที่เกี่ยวกับวันและเดือนเป็นหลักในการหาฤกษ์ยามยามดี ในการสร้างเรือนจากหนังสือ “ประชุมตำราแผนโบราณเมืองเหนือ” รวบรวมไว้โดย ญาณรังษี (ม.ป.ป.) กล่าวไว้ว่า “สิทธิการชะโบราณจารย์ในกาลก่อนจักแบ่งบ้านใหม่เรือนใหม่นั้นจักต้องหาวันดีวันวันปีดี หนึ่งฤกษ์ดูล้างชะตานว่าบ่ดีสร้างดีแบ่งบ่ว่าวัดวาอารามและบ้านใหม่หากมีความจำเป็นแต่ก็ควรจักแบ่งตูป (กระท่อม) ไปก่อน กัการแบ่งบ้านเรือนนั้นต่างหื้อถือเอาวันแรกลงมือนั้นเป็นวันดี เดือนดี ยามดีแล”

จากคำกล่าวข้างต้นทำให้ทราบถึงกระบวนการคิดในการวางแผนการสร้างเรือนอย่างเป็นระบบ ไม่ควรรีบร้อนจนเกินไปโดยยึดหลักความเชื่อในสิ่งที่เป็นมงคลชีวิต เพื่อให้มีความสุขอยู่ดีกินดี มีโชคลาภ สมบูรณ์พูนผล มียศฐาบรรดาศักดิ์ มีความก้าวหน้าทางการงาน การวางแผนการสร้างก็เริ่มจากทำกระท่อมขนาดเล็กอาศัยอยู่ไปพลางก่อนระหว่างรอให้เรือนหลังใหม่สร้างเสร็จ ตำราโบราณได้บันทึกไว้ซึ่งรายละเอียดของวันเสียประจำเดือน วันจุมควรเว้น วันพุธวันดีควรเลือกรวมถึงวิธีวันลงฟ้าดีแสง เพื่อหาฤกษ์วันที่เป็นมงคล ในความเชื่อเกี่ยวกับการหาฤกษ์เดือนอีกหลายตำราในล้านนาที่เรียกว่า “โหลทเดือน” กำกับไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาต่อไป

2.2.1.4 ความเชื่อในลักษณะ “จิต” คติความเชื่อที่ยังคงมีความสำคัญเป็นลำดับต้น ๆ ของคนล้านนา คือความเชื่อในลักษณะ “จิต” ผู้คนในภาคอีสานเรียกว่า “ชะล่า” หมายถึงเสนียดจัญไรและสิ่งชั่วร้ายที่ไม่เป็นมงคลในการดำเนินชีวิตหากประพาศพิณในข้อห้ามที่บรรพบุรุษสั่งสอนไว้ ก็จะทำให้เกิดอาเพศต่าง ๆ นานาไม่มีที่สิ้นสุด ความเชื่อในลักษณะเช่นนี้ในดินแดนล้านนา จะให้ความสำคัญเป็นอันดับต้น ๆ ของความเชื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเรือนและจะเข้าไปมีส่วนร่วมและแทรกตัวอยู่ในขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม ได้แก่ ความเชื่อในลักษณะจิตก่อนการ

สร้างเรือน ความเชื่อในลักษณะชักระหว่างการสร้างเรือน และความเชื่อในลักษณะชั้หลังการสร้างเรือนเสร็จสิ้น

2.2.1.5 ความเชื่อในเรื่องต้นไม้ นำมาสร้างเรือน เรือนล้านนาในเชียงรายสร้างด้วยวัสดุไม้ประกอบเป็นโครงสร้างทั้งหลังหรือเรือนไม้จริง แนวคิดของบรรพบุรุษที่เป็นส่วสำคัญกับการตัดต้นไม้ใหญ่ มาทำการแปรรูปเป็นส่วนต่าง ๆ ของตัวเรือน ส่วนเสาเรือนและโครงสร้าง ส่วนไม้ฝาและส่วนไม้พื้น (ไม้แป้น) ในอดีตป่าไม้ในเชียงรายยังอุดมสมบูรณ์มีให้เลือกใช้สอยมากมาย ทั้งชนิดและขนาดของลำต้น ดังนั้นคนล้านนาจึงสร้างภูมิปัญญาในการควบคุมพฤติกรรมในการตัดไม้ของคนในรุ่นหลังเพื่อไม่ให้เบียดเบียนธรรมชาติมากเกินไปให้รู้จักใช้สอยอย่างพอเพียงการเดินทางไปตัดไม้ในป่าในอดีตนั้นมีการชักชวนกันไปเป็นกลุ่มเนื่องจากต้องใช้เวลาในการตัดไม้ การชักลากลำไม้ออกมาจากป่าต้องใช้เวลานานหลายวันกระบวนการนี้ทางล้านนา เรียกว่า “การฮิบไม้” หรือ “การแสมไม้” หมายถึงการสะสมไม้ขนาดต่าง ๆ ตั้งแต่ไม้เสาเรือน ไม้โครงสร้างตัวเรือน ไม้ฝา และไม้พื้น เมื่อสะสมไม้จนเป็นที่น่าพอใจแล้วจึงทำการขนย้ายออกมาจากป่าเพื่อนำมาสร้างเรือนหากว่าเมื่อสร้างในส่วนหลักของตัวเรือนเสร็จแล้วหากว่ายังขาดไม้เป็นบางส่วนก็เข้าไป ฮิบไม้ต่ออีกเป็นอย่างนี้ไปจนกว่าจะสร้างบ้านเสร็จหรือเท่าที่จำเป็นและเพียงพอต่อความต้องการผ่านความเชื่อในเรื่อง “ชั้” ซึ่งเป็นข้อห้ามที่คนโบราณได้บอกเล่าต่อกันมาเป็นเวลาหลายชั่วอายุคนเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติการตัดต้นไม้ก่อนนำมาสร้างเรือนและการเคารพในธรรมชาติหากตัดไปโดยพลการหรือเกินความจำเป็น

2.2.1.6 ความเชื่อเรื่องการนอน ในความเชื่อโบราณเรื่องการนอนและการหันหัวนอนของเจ้าของเรือนในล้านนานั้น ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวข้องกับทิศทางเป็นสำคัญเพื่อส่งเสริมให้เกิดความเป็นมงคลชีวิต ในกลุ่มไทวนในจังหวัดเชียงรายจะให้ความสำคัญการหันหัวนอนไปทางทิศตะวันออก กลุ่มไทกลุ่มอื่นจะให้ความสำคัญในทางทิศเหนือและทิศตะวันออก และมีข้อห้ามในการหันหัวนอนไปทางทิศตะวันตก

2.2.1.7 ความเชื่อในเรื่องผีเรือน ผีบรรพบุรุษและพระภูมิเจ้าที่ ความเชื่อในเรื่องผีของทางล้านนานั้นมีการนับถือผีทั่วไปในลักษณะต่าง ๆ อัน ได้แก่ผีเจ้านาย ผีเจ้าป่าเจ้าเขา ผีเหมืองฝาย ผีนา และผีเรือน แต่ในส่วนของการนับถือผีบรรพบุรุษหรือผีปู่ย่าของตระกูลนั้นมักมอบให้ลูกที่เป็นผู้หญิงทำการสืบทอด เช่น สืบทอดให้ลูกสาวคนโตเป็นคนรับช่วงแยกตัวไปบูชา ในส่วนของการตั้งศาลผีปู่ย่า นั้น กำหนดแบบแผนให้ตั้งไว้อยู่ทางทิศเหนือหรือทิศตะวันออกของตัวเรือนบริเวณหัวนอนของเจ้าของเรือน เงื่อนไขคือมีระยะห่างจากตัวเรือนโดยไม่ให้เงาของเรือนไปบังศาล มีเสาสี่เสาและมุงหลังคาคลุม ความสูงประมาณ 1 เมตร และมีบันไดทางขึ้นศาลหน้าศาลมีแจกันดอกไม้ตั้งไว้เพื่อบูชา

อนุวิทย์ เจริญสกุล และวิวัฒน์ เตมียพันธ์ (2539) ได้กล่าวถึงการบูชาผีบ้านผีเรือนในล้านนาว่า บ้านที่มีศาลหรือหอผี นั้นเป็นบ้าน “เก่าผี” (บ้านแรกบ้านเดิมของต้นตระกูลในเครือญาติที่นับถือผีเดียวกัน) ผีเรือนผีบรรพบุรุษหรือผีปู่ย่า มีการสืบทอดโดยประเพณีปฏิบัติมักให้ลูกสาวคนโตหรือคนที่อาวุโสที่สุดของตระกูลนำไปบูชาดูแลรักษามักให้ทำหิ้งบูชาไว้ในห้องนอนใหญ่ที่สมาชิกในครัวเรือนนอนอยู่ร่วมกัน หากมีบุคคลอื่นที่ไม่ใช่เครือญาติเดินเข้าไปก็จะถือว่าเป็นการ “ผิดผี” (หรือเป็นการกระทำอันล่วงเกินต่อผี) และทำให้ผีบรรพบุรุษโกรธ บุคคลนั้นต้องทำการขอขมาต่อผีหรือทำพิธี “เสียผี” ด้วยการนำเครื่องสังเวยและเงินค่าปรับโทษตามกติกาสภาของท้องถิ่น ความเชื่อที่อยู่นอกเหนือจากในเรื่องผีเรือนหรือผีปู่ย่าในล้านนายังมีความเชื่อในเรื่องของพระภูมิเจ้าที่

ว. จินประดิษฐ์ (2534) ได้ปรารภไว้ในหนังสือ “พิธีการตั้งศาลพระภูมิและศาลทุกชนิด” ว่าศาลพระภูมิที่ตั้งในบริเวณบ้านเรือนหรือพระภูมิเจ้าที่นั้น เป็นผู้ปกป้องรักษาอาคารบ้านเรือนให้รอดพ้นจากภัยอันตรายทั้งหลายทั้งปวง การตั้งศาลพระภูมิจะหันหน้าได้ 3 ทิศทาง กล่าวคือทิศบูรพา (ทิศตะวันออก) ทิศอุดร (ทิศเหนือ) ทิศอีสาน (ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ) ข้อห้ามเด็ดขาดไม่ให้ศาลหันหน้าไปทางใต้หรือทิศตะวันตก

2.2.1.8 ความเชื่อในเรื่องทักทายวันเกิด ยังเป็นอีกความเชื่อหนึ่งที่มีความสำคัญในวิถีแห่งล้านนาในยุคสมัยโบราณที่เป็นประเพณีปฏิบัติสืบกันมาเป็นเวลานาน บันทึกเป็นตำราที่ว่าด้วยเส้นทางหรือแนวทางในการดำเนินชีวิตให้เกิดปฤติสุขและเป็นมงคลชีวิตของคนทุกผู้นาม มณีพยอมยงค์ อ้างในปั๊บสาวัดสันป่าสัก ตำบลหนองจ่อม อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ถ่ายเป็นไมโครฟิล์มม้วนที่ 45 ลำดับที่ 73 พบว่าทักทายตามวันเกิดมี ดังนี้

คนที่เกิดวันอาทิตย์ บริวาร อยู่ทิศอีสาน อายุ อยู่ทิศตะวันออก เดช (เดชะ) อยู่ทิศอาคเนย์ กาลกิณี อยู่ทิศเหนือ ศรี อยู่ทิศใต้ มนตรี อยู่ทิศพายัพ มุลละ อยู่ทิศหริดี อุดสาหะ อยู่ทิศตะวันตก

คนที่เกิดวันจันทร์ บริวาร อยู่ทิศตะวันออก อายุ อยู่ทิศอาคเนย์ เดชอยู่ทิศใต้ กาลกิณี อยู่ทิศอีสาน ศรี อยู่ทิศหริดี มนตรี อยู่ทิศเหนือ มุลละ อยู่ทิศตะวันตก อุดสาหะ อยู่ทิศพายัพ

คนที่เกิดวันอังคาร บริวาร อยู่ทิศอาคเนย์ อายุ อยู่ทิศใต้ เดชอยู่ทิศหริดี กาลกิณี อยู่ทิศตะวันออก ศรี อยู่ทิศตะวันตก มนตรี อยู่ทิศอีสาน มุลละ อยู่ทิศพายัพ อุดสาหะ อยู่ทิศเหนือ

คนที่เกิดวันพุธ บริวาร อยู่ทิศใต้ อายุ อยู่ทิศหริดี เดช อยู่ทิศตะวันตก กาลกิณี อยู่ทิศอาคเนย์ ศรี อยู่ทิศพายัพ มนตรี อยู่ทิศตะวันออก มุลละ อยู่ทิศเหนือ อุดสาหะ อยู่ทิศอีสาน

คนที่เกิดวันพุธ (กลางคืน) บริวาร อยู่ทิศพายัพ อายุ อยู่ทิศเหนือ เชนอยู่ทิศอีสาน กาลกิณี อยู่ทิศตะวันตก ศรี อยู่ทิศตะวันออก มนตรี อยู่ทิศหรีดี มูลละ อยู่ทิศอาคเนย์ อุตสาหะ อยู่ทิศใต้

คนที่เกิดวันพฤหัสบดี บริวาร อยู่ทิศตะวันตก อายุ อยู่ทิศตะวันตกเฉียงเหนือหรือทิศพายัพ เชน อยู่ทิศเหนือ กาลกิณี อยู่ทิศตะวันตกเฉียงใต้หรือหรีดี ศรี อยู่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือหรืออีสาน มนตรี อยู่ทิศใต้ มูลละ อยู่ทิศตะวันออก อุตสาหะ อยู่ทิศตะวันออกเฉียงใต้หรืออาคเนย์

คนที่เกิดวันศุกร์ บริวาร อยู่ทิศเหนือ อายุ อยู่ทิศอีสาน เชน (เตชะ) อยู่ทิศตะวันออก กาลกิณี อยู่ทิศพายัพ ศรี อยู่ทิศอาคเนย์ มนตรี อยู่ทิศตะวันตก มูลละ อยู่ทิศใต้ อุตสาหะ อยู่ทิศหรีดี

คนที่เกิดวันเสาร์ บริวาร อยู่ทิศหรีดี อายุ อยู่ทิศตะวันตก เชนอยู่ทิศพายัพ กาลกิณี อยู่ทิศใต้ ศรี อยู่ทิศเหนือมนตรี อยู่ทิศอาคเนย์ มูลละ อยู่ทิศอีสาน อุตสาหะ อยู่ทิศตะวันออก

ความหมายขององค์สมบัติ 8 ประการที่กล่าวมาข้างต้นมีรายละเอียดเพิ่มเติมว่า
บริวาร หมายถึง ผู้แวดล้อม คนที่อยู่ใกล้ชิดเช่น สามี ภรรยา ลูกหลาน ญาติพี่น้อง
คนรับใช้ ผู้ที่อยู่ได้บังคับบัญชาและบุคคลที่มีฐานะต่ำกว่า

อายุ หมายถึง ความทรงอยู่แห่งชีวิต โรคภัย พยาธิ

เชน (เตชะ) หมายถึง บรรดาศักดิ์ เกียรติยศชื่อเสียง ตำแหน่ง อำนาจในทางดี
อำนาจเหนือศัตรู อำนาจที่เป็นธรรมในทางร้ายคืออำนาจที่ไร้ศีลธรรมของคนพาล การถูกกดขี่และ
ข่มเหง

ศรี หมายถึง มิ่งขวัญ ความสมบูรณ์แห่งทรัพย์สิน ความสุขสบาย เกษมสำราญ
โชคลาภ และความเจริญยิ่งขึ้น

มนตรี หมายถึง ผู้อุปการะในครอบครัว พ่อแม่ ครูอาจารย์ เจ้านาย ผู้อุปถัมภ์ค้ำชู

มูลละ หมายถึง ที่เกิด ที่อยู่ ที่ดิน มรดกเงินทอง ทรัพย์สินสมบัติของวงศ์ตระกูล คนใน
เรือน คนใช้ บุตร สามี ภรรยา

อุตสาหะ หมายถึง ความพยายาม ความขยันหมั่นเพียร ความบากบั่น ผู้ทำงานแทน
ตัว เครื่องอุปกรณ์ในการทำงาน งานอุตสาหกรรม การค้าขาย

กาลกิณี หมายถึง สิ่งที่ไม่ดี ความเสื่อม ศัตรู อุปสรรคทั้งปวง ความอาภัพอัปโชค
การไร้ทรัพย์สิน ทุกข์โศก โรคภัย การดูหมิ่น การประมาท

ความเชื่อในทักขวันเกิดและองค์สมบัติทั้ง 8 ประการดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ตลอดชีวิตของคนทุกผู้ทุกนาม อันอาจเชื่อได้ว่าหากปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามตำรา ก็จะเป็นมงคลชีวิตตราบนานชั่วอายุขัย ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้คนทุกผู้ทุกนามให้ความสำคัญนับถือ ชาวล้านนาก็มีความเชื่อในทักขหรือหลักการวางตำแหน่งทิศที่ซับซ้อนมากขึ้น คือ ทักขเรือนและทักขเมือง การสร้างบ้านแปงเมืองในอดีตกาลมีความเกี่ยวข้องกับการวางตำแหน่งทิศดังนี้

2.2.1.9 ความเชื่อในเรื่องทักขเรือน เป็นองค์ประกอบที่มีความหมายครอบคลุมกว้างกว่าเรื่องทักขวันเกิด ความเชื่อในทักขเรือนของคนในล้านนาต่างให้ความสำคัญในเนื้อหาของทิศทางการวางตำแหน่งตัวเรือนในพื้นที่ การหันหน้าเรือนไปในทิศทางใดที่เป็นมงคลชีวิต การหันหัวนอนของผู้เป็นเจ้าของเรือน การวางตำแหน่งขึ้น - ลงของบันไดเรือน

2.2.1.10 ความเชื่อในเรื่องทักขเมือง ความเป็นมาของทักขเมืองหรือการวางแบบแผนการสร้างเมืองนั้นมีมาตั้งแต่สมัยล้านนาโบราณ จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ล้านนาการสร้างเมืองเป็นเรื่องใหญ่สำคัญ และอาศัยหลักแนวคิดตามหลักโหราศาสตร์ เช่นเดียวกับการตั้งชื่อคน มีการกำหนดฤกษ์วันแรกในการก่อสร้าง ให้นับเอาวันนั้นเป็น “บริวาร” 8 จุดด้วยกันและจะเลือกเอาจุดที่เหมาะสม อาทิ ถ้าต้องการเอาศรี (ศรี) ก็ให้นับวันที่จะสร้างเป็นบริวาร ไปหา ศรี ดังนี้

บริวาร – อายุ – เดช – ศรี – มูล – อุดสาหะ – มนตรี – กาลกนิ

จุดที่ต้องการที่สุด คือ จุดใด เช่นถ้าต้องการให้บ้านเมืองมีอายุยืน ก็นับบริวารไปหาจุดอายุ ถ้าต้องการให้มีฤทธิเดช ก็นับบริวารไปหาเดช เป็นต้น ในส่วนของการตั้งชื่อประตูก่อนนั้น มักตั้งตามชื่อเหตุบังเอิญที่เกิดขึ้น ทั้งคาดมาก่อนและมิได้คาดมาก่อน บางทีก็ตั้งชื่อตามหลักโหราศาสตร์ เช่น ประตูศรี หรือประตูผี เป็นต้น การประกอบกิจกรรมต่างๆ ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณเกี่ยวกับความเชื่อในการสร้างเรือนของล้านนาหรือที่เรียกว่า พิธีกรรมและประเพณีการสร้างเรือนดังนี้

2.2.2 พิธีกรรมและประเพณี

พิธีกรรมที่ถูกส่งคมในท้องถิ่นได้กำหนดแบบแผนให้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการสร้างเรือนจนกลายเป็นประเพณีของท้องถิ่นที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลานานนับแต่ในอดีตในเขตจังหวัดเชียงรายมีพิธีกรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเรือนอันประกอบไปด้วย

2.2.2.1 พิธีกรรมในการสร้างเรือน การสร้างเรือนในเชียงรายมีความเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับคติความเชื่อและลำดับขั้นในพิธีกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่ขั้นตอนแรกจนถึงขั้นตอนสุดท้าย แต่ในส่วนของการรายละเอียดอาจมีความเหมือนและความแตกต่างกันไปบ้างระหว่างกลุ่มชุมชนท้องถิ่น

1. พิธีกรรมการเสี่ยงทายหาตำแหน่งสร้างเรือน ในขั้นตอนแรกนั้นเมื่อหาพื้นที่ได้แล้ว ลำดับต่อไปคือการเสี่ยงทายในพื้นที่ก่อนการสร้างเรือนเป็นพิธีกรรมโบราณที่เจ้าของเรือนอาจทำเองหรือมอบหมายให้พ่อหม่อหรือพ่อครู-อาจารย์เป็นผู้เสี่ยงทายให้แล้วแต่กรณี การเสี่ยงทายนั้นก็เพื่อหาพื้นที่ที่เหมาะสมในการสร้างตัวเรือนให้เป็นมงคลชีวิตแก่เจ้าของเรือนเมื่อทำการเสี่ยงทายได้ตำแหน่งที่จะสร้างเรือนเป็นที่เรียบร้อยแล้ว เจ้าของเรือนก็มอบหมายให้ช่าง หรือสล่าเริ่มขุดหลุมเสาเรือนตามแบบแผนที่เจ้าของเรือนได้กำหนดไว้

2. พิธีกรรมยกเสาเรือน ก่อนการประกอบพิธีกรรมช่าง หรือสล่าจะต้องขุดหลุมเสาเรือนไว้ล่วงหน้าหนึ่งวัน หลังจากที่มีการขุดหลุมเสาเรือนเสร็จเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ขั้นตอนต่อไปจะกระทำในวันรุ่งขึ้นตามฤกษ์ยามที่ได้หาไว้แล้ว สล่าหรือเจ้าของเรือนจะเชิญพ่อหม่อหรือพ่อครู-อาจารย์มาเตรียมเครื่องบูชาต่าง ๆ เพื่อประกอบในพิธีกรรมยกเสาเรือนใหม่ เริ่มจากการทำขวัญเสาเอก (เสาขวัญ) เสาโท (เสานาง) และยกเสาบิรวารอื่น ๆ จนครบจำนวนเสาทุกต้น จากนั้นเจ้าของเรือนที่มีความเชื่อเรื่องการป้องกันสิ่งชั่วร้ายมาขึ้นเรือนก็จะมีการติดยันต์หัวเสาเรือนเป็นชุด คือ ยันต์ชุดหัวเสา 4 ต้น ยันต์ชุดหัวเสา 8 ต้น ยันต์ชุดหัวเสา 16 ต้น หรือการติดยันต์หัวเสาทุกต้นแล้วแต่กรณี

3. พิธีกรรมขึ้นขันเท้าทั้งสี่ ความเชื่อในเรื่องของการบูชาเทวดาประจำทิศหรือท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 คือ เพื่อบอกกล่าวให้เทวดาประจำทิศได้รับรู้ว่า ณ ที่แห่งนี้จะทำการสร้างเรือนโดยขอให้เหล่าเทพคอยปกป้องรักษาทุกผู้ทุกนามที่จะเข้ามาอาศัยบนเรือนหลังใหม่นี้ เทพทั้งสี่หรือท้าวจตุโลกบาลผู้รักษาทิศทั้ง 4 ตามตำนานทางศาสนา ท้าวจตุโลกบาลเป็นเทพในกามาวจรภูมิ เป็นสวรรค์ชั้นแรกในจำนวน 7 ชั้น คือ จตุมหาราชิก ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตตวสวัตดี ซึ่งในตำนานถือว่าการสร้างเรือนต้องกระทำพิธีการบอกกล่าวเจ้าที่เจ้าทางที่เป็นเทวดาทั้งสี่ทิศ พระอินทร์ และพระแม่ธรณี ณ ที่แห่งนั้นได้รับรู้ถึงการกระทำของมนุษย์ และขออนุญาตสร้างเรือนหลังใหม่ในพื้นที่เพื่อเป็นสิริมงคลแก่เจ้าของเรือนและครอบครัว

4. พิธีกรรมสวดถอนแก้จืด จัดได้ว่าเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อของคนล้านนามาตั้งแต่อดีต อันได้แก่ความเชื่อในลักษณะ “จืด” คนในภาคอีสานเรียกว่า “ชะล่า” หมายถึง เสนียดจัญไรและสิ่งชั่วร้ายที่ไม่เป็นมงคลในการดำเนินชีวิต (นภคกุล ตั้งสกุล และจันทนีย์ วงคำ, 2548) หากประพาศติพิศในข้อห้ามที่บรรพบุรุษสั่งสอนไว้ ก็จะทำให้เกิดอาเพศต่าง ๆ นานาไม่มีที่สิ้นสุด หรือที่เรียกว่าการต้องจืด ในส่วนของการสร้างเรือนความเชื่อในลักษณะจืดมีเข้ามาเกี่ยวข้องเกือบทุกขั้นตอนนับตั้งแต่การตัดไม้ในป่าเพื่อนำมาสร้างเรือนหรือการนำไม้มาจากแหล่งอื่น ๆ เช่น รั้วไม้จากเรือนหลังเก่านำมาสร้างใหม่ การเลือกพื้นที่ที่เหมาะสมไม่สร้างทับสิ่งที่จะต้องจืดได้ การป้องกันไว้ล่วงหน้าในสิ่งที่มองไม่เห็นหรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์เหล่านี้เพื่อความสบายใจของเจ้าของ

เรือนจึงต้องมีพิธีกรรมสวดถอนแก้ขัดต่าง ๆ ให้หมดไปจากพื้นที่ ขึ้นตอนนี้ผู้ประกอบพิธีกรรมต้องเป็นพระสงฆ์เท่านั้น หากเป็นฆราวาสอาจจะไม่แพ้ (ชนะ) ขีดได้ เนื่องจากการมีของผู้ประกอบพิธีกรรมอาจไม่เพียงพอในความหมายหนึ่งขีดเป็นตัวกำกับพฤติกรรมของสังคมให้มนุษย์รู้จักความเคารพในธรรมชาติที่อยู่รอบ ๆ ตัวไม่เอาเปรียบโดยการทำลายธรรมชาติหรือใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็นซึ่งอาจเกิดภัยธรรมชาติที่หวนกลับมาทำลายมนุษย์ได้เช่นเดียวกัน

2.2.2.2 ประเพณีขึ้นเรือนใหม่ ประเพณีขึ้นเรือนใหม่ ถือได้ว่าเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่บ่งบอกถึงความสำเร็จอันน่าภาคภูมิใจของเจ้าของเรือน โดยใช้โอกาสนี้แสดงความเป็นตัวตนเพื่อให้สังคมรอบข้างได้รับรู้ถึงความมั่นคงในชีวิตและมีศักดิ์ศรีในสังคม การทำบุญขึ้นเรือนใหม่จึงถือได้ว่าเป็นประเพณีแห่งความสุขโดยแท้จริงการได้พบปะและสังสรรค์กันของคนในชุมชน การทำอาหารเลี้ยงแขกหรือที่มาในงาน โดยการเตรียมงานไว้ล่วงหน้าก่อนวันงานจริง เรียกว่า “วันดา” ในส่วน “วันทำบุญ” มีประเพณีการนำสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ขึ้นเรือนรวมทั้งการประกอบพิธีกรรมสืบชาติเรือนให้กับเจ้าของเรือนและครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุข สุขภาพร่างกายแข็งแรงมีอายุขัยให้ยืนยาวออกไป

1. ประเพณีวันดา การจัดงานที่มีแขกรับเชิญมากมายจึงเป็นเรื่องใหญ่สำหรับเจ้าของเรือนที่ต้องเตรียมตัวเพื่อไม่ให้งานเกิดการติดขัดหรือบกพร่องในหน้าที่ฐานะเจ้าของเรือนดังนั้นโดยมากจึงมักจะกระทำกันล่วงหน้าก่อนวันงาน 1 - 2 วันเรียกว่า “วันดา” เป็นวันที่เจ้าของเรือนและญาติพี่น้องวางแผนเตรียมงานเพื่อความเรียบร้อยในทุก ๆ เรื่อง เช่น การทำความสะอาดและเตรียมพื้นที่จัดงาน การนิมนต์พระสงฆ์ล่วงหน้าก่อนวันงาน การเตรียมสิ่งของอันเป็นมงคลชีวิตขึ้นเรือนใหม่ การตระเตรียมเรื่องอาหารการกินสำหรับถวายพระสงฆ์และอาหารรับรองแขกหรือที่มาในงานตั้งแต่วันแรกจนเสร็จสิ้นงานวันสุดท้าย

2. ประเพณีวันทำบุญขึ้นเรือนใหม่ ถือเป็นวันสำคัญที่สุดในงานประเพณีขึ้นเรือนหลังใหม่เป็นการแสดงออกถึงฐานะความเป็นอยู่ที่ยืนยงของเจ้าของเรือนโดยเริ่มทำบุญตามฤกษ์งามยามดี ที่หามาแล้วล่วงหน้าการนิมนต์พระสงฆ์มาสวดถอนแก้ขัดและเจริญพระพุทธมนต์ตามประเพณีมักนิมนต์พระเป็นจำนวนที่ 5, 7, 9, 11, 15 รูป แล้วแต่กำลังทรัพย์ของเจ้าภาพ มีการนำสิ่งของมงคลที่จัดเตรียมไว้มาขึ้นเรือนใหม่ ประกอบด้วย พระพุทธรูปบูชา 1 องค์ แก้วแหวนเงินทองสิ่งของมีค่า เครื่องครัวใหม่ หาบข้าวเปลือก 1 หาบ หาบข้าวสาร 1 หาบ เครื่องนอนหมอน มุ้งและเครื่องใช้ต่าง ๆ รวมถึงเชิญเพื่อนบ้านที่มีชื่ออันเป็นมงคลมาขึ้นด้วยกัน เช่น นายคำ นายเงิน นางดี เป็นต้น ขึ้นตอนลำดับต่อไปพระสงฆ์ประพรมน้ำมนต์และสวดชัยมงคลคาถา หลังจากนั้นเป็นการเตรียมทำพิธีมงคลสืบชาติต่อไป

3. ประเพณีสืบชาติเรือน คือ การต่ออายุของเรือนและผู้อาศัยในเรือน เพื่อต้องการให้เป็นมงคลชีวิตอยู่เย็นเป็นสุขปราศจากโรคภัยทั้งหลาย ทำให้มีความเจริญรุ่งเรืองสืบไป ความเชื่อในการสืบชาตินี้ มีตำนานปรากฏในคัมภีร์สืบชะตาดังนั้นเมื่อมีการทำบุญขึ้นเรือนใหม่แล้ว การจัดทำพิธีสืบชาติคนที่เป็นเจ้าของเรือน และบุคคลในครอบครัวจึงนิยมทำในวาระนี้ด้วย (มณี พยอมยงค์, 2548)

สถานที่จัดพิธีจะใช้ห้องโถงหรือ “บนดิน” ซึ่งมีพื้นที่กว้างขวาง เพื่อจัดวางเครื่องประกอบในพิธีสืบชาติ อันมีอุปกรณ์หลากหลายด้วยกัน นับเป็นพิธีกรรมใหญ่ที่มีเครื่องประกอบพิธีราว ๆ 20 กว่าชนิดและแต่ละชนิดก็เป็นเครื่องแสดงถึงความหมายในอันจะทำให้เจ้าชะตายุยืนยาว เช่น กระบอกน้ำ กระบอกทราย บันไดชะตา ไม้ค้ำ ขัวไค้ (สะพานข้ามน้ำ) กล้ามะพร้าว เสือหมอน หม้อใหม่ ฯลฯ

การจัดทำพิธี เมื่อพระสงฆ์ที่นิมนต์มา 9 รูปหรือมากกว่านั้นมาพร้อมแล้ว เจ้าภาพจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย อาจารย์ (ผู้นำพิธีกรรม) นำไว้พระ อาราธนาศีล พระสงฆ์ให้ศีล อาราธนาพระปริตร พระสงฆ์สวดชุมนุมเทวดาแล้วนำสวดมนต์ สืบชะตาแบบล้านนา มีคำสวดโดยเฉพาะหลายบท เช่น ชินบัญชร สวดสืบชะตา มงคลจักรวาลน้อย และคำสวดทั่วไป ขณะที่พระสวดนั้นผู้สืบชะตาและลูกหลานจะเข้าไปนั่งในซุ้มเครื่องสืบชะตา ซึ่งตั้งไว้หน้าพระสงฆ์เอาค้ำสายสิญจน์เวียนรอบศีรษะของผู้เข้าพิธี นั่งประนมมือฟังพระสวดจนจบจากนั้น ตอนถึง “อเสวนาจะพาลานัง” ผู้สืบชะตาจะจุดเทียนชัย เทียนน้ำมัน จุดฝ้ายคำกิ่ง (ยาวเท่าตัวผู้สืบชะตา) หลังจากสวดจบมีเทศน์ 1 ถิ่นท์

4. ประเพณีสวดถอนแก้ขัดเรือนหลังใหม่ เมื่อขึ้นตอนการสร้างเรือนเสร็จสิ้นลงแล้ว ในแต่บางครั้งกลุ่มส่วหรือช่างที่รับเหมาสร้างเรือนอาจมีการนำเอาไม้หรือสิ่งอันไม่เป็นมงคลเข้ามาในพื้นที่การสร้างเรือนอีก ดังนั้นเพื่อให้มั่นใจในความเชื่อเรื่องของ ความสะอาดในพื้นที่เมื่อสร้างเรือนหลังใหม่เสร็จสิ้นแล้ว จึงนิยมทำการสวดถอนขัดอีกครั้งหนึ่ง

5. ประเพณีถมแม่เตาไฟ (ทำเตาไฟใหม่) เป็นประเพณีของคนในล้านนาทุกครัวเรือน เมื่อขึ้นเรือนใหม่ก็ต้องทำพิธีกรรมถมแม่เตาไฟใหม่ไปพร้อม ๆ กันโดยนำดินในทิศต่าง ๆ ที่เป็นมงคลมาใส่กระบะที่จัดเตรียมไว้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ดินที่นำมาก็ต้องนำมาอย่างถูกวิธีด้วยเช่นกัน จากนั้นพ่อหมอหรือพ่อครู - อาจารย์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมเพื่อเป็นการบอกกล่าวแก่เจ้าที่เจ้าทางให้ได้รับรู้พร้อมบูชาด้วยเครื่องสังเวยตามความเชื่ออันประกอบด้วย

2.3 กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิจัย ผู้วิจัยเริ่มต้นศึกษาวิเคราะห์ในเนื้อหาที่เกี่ยวข้องจากเอกสารทางประวัติศาสตร์การเดินทางของคนในกลุ่มชาติพันธุ์วรนในดินแดนล้านนาเชียงรายช่วงระยะเวลา 100 ปีที่ผ่านมา เป็นปัจจัยพื้นฐานของการศึกษาเชิงคุณภาพโดยคำนึงถึงแนวทางความสัมพันธ์ในเนื้อหา ดังนี้

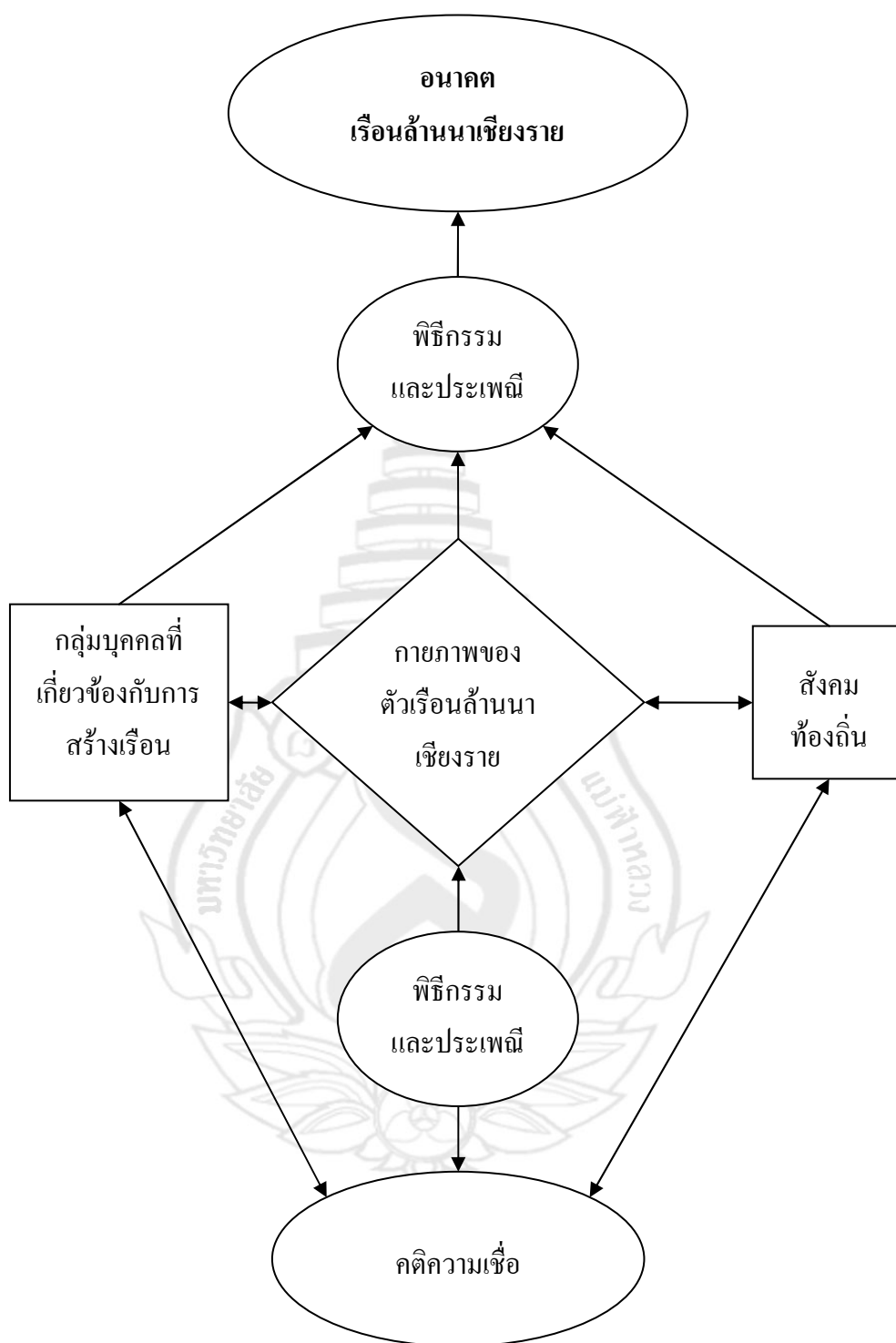
2.3.1 การเดินทางโยกย้ายถิ่นฐานข้ามพรมแดน

ศึกษาการโยกย้ายถิ่นฐานของชุมชนหมู่บ้านในเขตพื้นที่การศึกษาที่เข้ามาในเขตจังหวัดเชียงราย ในอดีต ตามเส้นทางธรรมชาติด้านอำเภอแม่สาย ได้แก่ ไทยจีนหรือไทจีน กลุ่มนี้เดินทางมาตั้งหลักแหล่งบริเวณบ้านสันหนอง ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย จากการสัมภาษณ์ คุณดิ๊บ เตชะ (2550) ด้านทางทิศใต้อพยพมาจากจังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ กลุ่มไทยอง กลุ่มนี้ตั้งหลักแหล่งอยู่ที่บ้านธิ ตำบลจันจว้า อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงรายและบ้านแม่คำ บ้านแม่คำสบเป็น ตำบลแม่คำ อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย จากการสัมภาษณ์ คุณสลาตัน คำตัน (2550) ด้านทางทิศตะวันออก เป็นกลุ่มไทลื้ออพยพมาจากเมืองอุเมืองสิงห์ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ตั้งหลักแหล่งอยู่ที่บ้านห้วยเม็ง บ้านศรีดอนชัย ตำบลศรีดอนชัย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย จากการสัมภาษณ์ พ่ออุ้ยทฤษฎี ธีระไฉตร (2550) และการกระจายตัวกันอยู่ทั่วไปของชุมชนหมู่บ้าน และชุมชนเมือง สังคมวัฒนธรรมในชุมชนแต่ละแห่งเมื่อมาอยู่ร่วมกันมีการปรับตัวเข้าหากันเชิงวัฒนธรรมจนเกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมที่ติดตัวมาระหว่างกันและการยอมรับในเนื้อหาของคติความเชื่อและพิธีกรรมประเพณีที่เกี่ยวข้อง ตามทฤษฎีการหิบบั้มรูปแบบและคติความเชื่อ ซึ่งกันและกัน (ยศ สันตสมบัติ, 2544)

การปรับตัวตามสภาพท้องถิ่น ศึกษาการปรับตัวเข้ากับระบบนิเวศวิทยาในส่วนภูมิภาคกับการเดินทางข้ามพรมแดนระหว่างประเทศเพื่อนบ้าน และหรือการย้ายถิ่นฐานข้ามพรมแดนระหว่างจังหวัดที่อยู่ใกล้เคียง ศึกษาแนวทางการหิบบั้มทางวัฒนธรรมด้านคติความเชื่อ รูปแบบทางกายภาพของตัวเรือนซึ่งกัน และกันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ที่สัมพันธ์กับระบบสังคมในท้องถิ่นของตนโดยเฉพาะ โดยมุ่งเน้นในกลุ่มชนกลุ่มใหญ่ก่อนเป็นอันดับต้น ๆ ยกตัวอย่าง เช่น กลุ่มไทยวน ซึ่งถือได้ว่าเป็นกลุ่มชนพื้นถิ่นเดิมกลุ่มใหญ่ที่สุดในเขตจังหวัดเชียงรายมีการตั้งหลักแหล่งที่มั่นคงมานานกว่ากลุ่มอื่น ๆ ส่งผลผ่านทางกายภาพของตัวเรือนไม้จริงที่สร้างขึ้นอย่างมั่นคงแข็งแรง ตามคติความเชื่อที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษในแต่ละชุมชน

ข้อศึกษาถึงพิธีกรรมในการสร้างเรือนของชาวล้านนาเชียงใหม่โดยมีรายละเอียดลำดับขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมควบคู่กับการก่อสร้างอย่างไร นับตั้งแต่ขั้นตอนแรกเริ่มปลูกสร้างเรือนไปจนถึงขั้นสร้างเรือนสำเร็จทั้งหลัง ซึ่งในแต่ละลำดับขั้นต่อนั้นมีกลุ่มบุคคลใดบ้างที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการดังกล่าว รวมถึงรายละเอียดในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อแบบโบราณที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ อันเป็นวัฒนธรรมที่คอยเป็นตัวกำกับดูแลพฤติกรรมต่าง ๆ ของสังคมไว้ ที่ผู้วิจัยได้ให้ความสำคัญในเรื่องของคติความเชื่อการสร้างเรือนพิธีกรรมและประเพณีกับองค์ความรู้ที่แอบแฝงอยู่ในกายภาพของตัวเรือนที่ได้ศึกษาในแนวทางดังกล่าวข้างต้น เพื่อนำผลของการวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมสถานะภาพรูปแบบตัวเรือนล้านนาเชียงใหม่ที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน เพื่อให้สามารถปรับตัวเข้ากับความจริงของสังคมเชียงใหม่ในอนาคต

ภาพที่ 2.1 กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาคิดความเชื่อการสร้างเรือนเชียงราย เป็นการศึกษาที่ใช้แนวคิดทางวัฒนธรรม ศึกษาเป็นหลักสำคัญในการเข้าถึงเนื้อหาเชิงลึกในการวิจัย ที่เกี่ยวกับคิดความเชื่อและภูมิปัญญาเชิงช่างของล้านนาผ่านการบอกเล่า การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมของคนในบอกให้กับคนนอกได้รับรู้ เพื่อใช้เป็นแนวทางร่วมกันในการศึกษาวิจัย ดังนี้

3.1 ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยในหัวข้อเรื่อง “การศึกษาคิดความเชื่อการสร้างเรือนเชียงราย” ผู้วิจัยได้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและมีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

3.1.1 ศึกษาประวัติศาสตร์บ้านเรือนล้านนาในภาคเหนือจากเอกสาร เพื่อวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของตัวเรือนจากอิทธิพลทางวัฒนธรรม ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพตัวเรือนล้านนาในเชียงราย

3.1.2 รวบรวมวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเรือนในพื้นที่ทางภาคเหนือของประเทศไทย

3.1.3 การออกสำรวจภาคสนามเพื่อศึกษาคิดความเชื่อในการสร้างเรือนในจังหวัด เชียงราย ผ่านทางกายภาพของตัวเรือนล้านนาในเขตพื้นที่การศึกษาและการสัมภาษณ์กลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่าง การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในเขตพื้นที่การศึกษา

3.1.4 สรุปประเด็นที่ได้จากการศึกษา

3.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง เดินทางไปศึกษาสภาพของเรือนในเขตพื้นที่การศึกษาตามเป้าหมายหลักที่เป็นศูนย์กลาง และเป้าหมายรองที่อยู่ในรัศมีโดยรอบ ดังนั้น ประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ คือ กลุ่มคนในที่มีความเกี่ยวข้องกับการสร้างเรือนในเชียงราย ได้แก่ กลุ่มเจ้าของเรือน กลุ่มพ่อหม่อหรือพ่อครู - อาจารย์และกลุ่มพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่ในการเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การบันทึกภาพโดยใช้ทักษะทางด้านศิลปกรรมด้วยการวาดเส้น การบันทึกภาพด้วยกล้องถ่ายภาพ โดยการจำแนกประชากรและกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 3 กลุ่มด้วยกัน คือ

กลุ่มที่ 1 สัมภาษณ์เก็บข้อมูลแบบแผนการสร้างเรือนและการใช้สอยบริเวณ จากเจ้าของเรือนตามพื้นที่เป้าหมาย โดยการคัดเลือกตัวอย่างบ้านเรือนในเขตพื้นที่การศึกษาจำนวน 19 หลังคาเรือนที่มีคุณสมบัติทางกายภาพตรงตามเป้าหมายในการวิจัย ได้แก่องค์ประกอบของตัวเรือนที่ยังมีความสมบูรณ์มากที่สุด เกณฑ์อายุเรือนตั้งแต่ 40 ปีขึ้นไป ลักษณะกายภาพเป็นเรือนไม้จริงทั้งหลัง หลังคามุงด้วยวัสดุกระเบื้องแบบโบราณ (กระเบื้องดินขอ กระเบื้องขอหางแหลม กระเบื้องว่าว กระเบื้องลูกฟูกหรือเป็นเกล็ด) รูปทรงตัวเรือนเป็นแบบดั้งเดิม ที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างหลักแต่อย่างใด

กลุ่มที่ 2 สัมภาษณ์ข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรม พ่อหม่อ หรือพ่อครู - อาจารย์เป็นผู้เชี่ยวชาญหรือ มีอาชีพในการประกอบพิธีกรรมและปราชญ์ผู้อาวุโสประจำท้องถิ่น ที่มีอายุตั้งแต่ 40 ปีขึ้นไป จำนวนประมาณ 10 คน

กลุ่มที่ 3 สัมภาษณ์พระสงฆ์ที่มีตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาส หรือพระสงฆ์ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเรือน และมีพรรษาตั้งแต่ 4 พรรษาขึ้นไปในเขตพื้นที่การศึกษาจำนวนประมาณ 10 รูป

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เนื่องจากงานวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย

3.3.1 แบบสัมภาษณ์กลุ่มบุคคลเป้าหมาย จำแนกแบบสัมภาษณ์ออกเป็น 3 กลุ่มซึ่งประกอบด้วย กลุ่มเจ้าของเรือน กลุ่มผู้ประกอบการ

3.3.2 การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในสถานการณ์จริง เป็นการสังเกตขั้นตอนการก่อสร้างเรือนหลังใหม่ในเขตพื้นที่การศึกษาที่เป็นปัจจุบัน ในส่วนของพิธีกรรมตั้งแต่ขึ้นต้นจนถึงขึ้นสำเร็จ ประกอบการถ่ายภาพ การวาดเส้นแผนผังการออกแบบตัวเรือนที่แสดงถึงส่วนละเอียดเกี่ยวกับพื้นที่ใช้สอยต่าง ๆ ในเรือนแต่ละหลัง

3.3.3 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม โดยการเดินทางไปสำรวจสภาพทางกายภาพปัจจุบันของเรือนล้านนาหรือเรือนไม้จริงที่สร้างเสร็จแล้วอายุของเรือนตั้งแต่ 40 ปีขึ้นไปโดยการคัดกรองและสุ่มตัวอย่างตามคุณสมบัติทางกายภาพของตัวเรือน ตามเป้าหมายหลักใน 4 อำเภอ จำนวน 10 ชุมชน คือ

อำเภอเมืองเชียงราย ประกอบด้วย ชุมชนในเขตเมืองเชียงราย ชุมชนบ้านสันโค้งหลวง ชุมชนบ้านสันหนองและชุมชนบ้านคู

อำเภอแม่จัน ชุมชนในเขตเมืองแม่จัน ชุมชนบ้านแม่คำ และชุมชนบ้านแม่คำสบเป็น

อำเภอเชียงแสน ชุมชนในเขตเมืองเชียงแสน

อำเภอเชียงของ ชุมชนบ้านศรีดอนชัย และชุมชนบ้านห้วยเม็ง

โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในสภาพจริงที่ยังคงเหลืออยู่ในปัจจุบันในเขตพื้นที่การศึกษาทั้งในพื้นที่เป้าหมายหลักและพื้นที่เป้าหมายรองทั่วไปในจังหวัดเชียงราย

3.4 การวิเคราะห์ผลการวิจัย

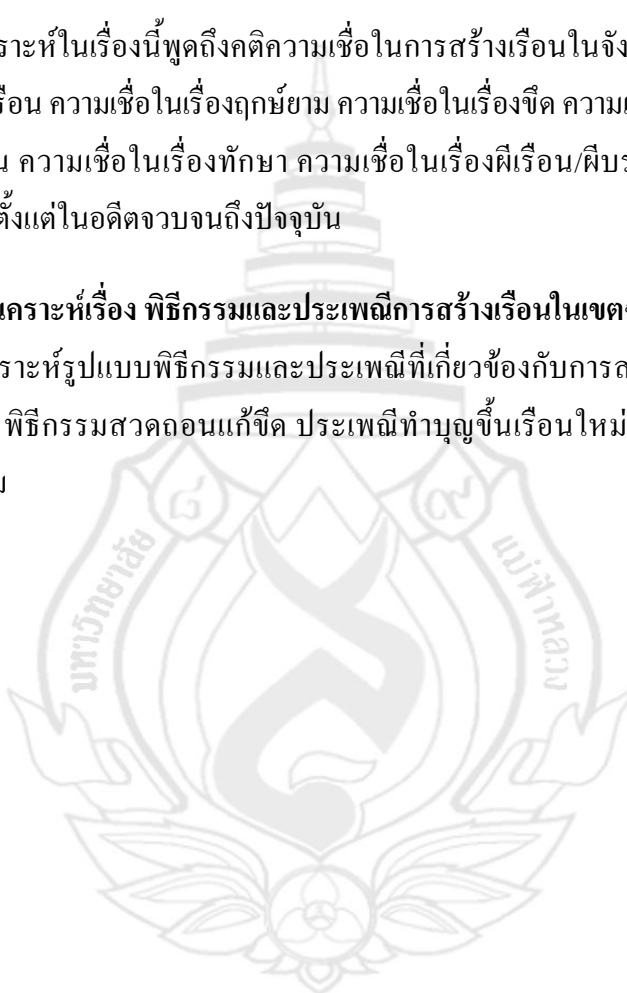
ผลของการวิจัยที่ได้รับข้อมูลจากการสำรวจและการสัมภาษณ์ผ่านคติความเชื่อ และพิธีกรรม ในการสร้างเรือนล้านนา โดยแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 2 หัวข้อ

3.4.1 วิเคราะห์เรื่อง คติความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างเรือนเชียงราย

การวิเคราะห์ในเรื่องนี้พูดถึงคติความเชื่อในการสร้างเรือนในจังหวัดเชียงราย ความเชื่อในเรื่องพื้นที่สร้างเรือน ความเชื่อในเรื่องฤกษ์ยาม ความเชื่อในเรื่องขีด ความเชื่อในเรื่องต้นไม้ ความเชื่อในเรื่องการนอน ความเชื่อในเรื่องทักษา ความเชื่อในเรื่องผีเรือน/ผีบรรพบุรุษและพระภูมิเจ้าที่ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ในอดีตจวบจนถึงปัจจุบัน

3.4.2 วิเคราะห์เรื่อง พิธีกรรมและประเพณีการสร้างเรือนในเขตจังหวัดเชียงราย

การวิเคราะห์รูปแบบพิธีกรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเรือนในเรื่องพิธีกรรม ขึ้นขันท้าวท่งสี่ พิธีกรรมสวดถอนแก้ขัด ประเพณีทำบุญขึ้นเรือนใหม่และกระบวนการกำหนดผู้สืบทอดในสังคม

บทที่ 4

ผลการศึกษา

การนำเสนอผลการศึกษาในบทที่ 4 เป็นผลมาจากการศึกษาและเก็บข้อมูลจากเอกสารวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง การสำรวจ การสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในรูปแบบของเรือนล้านนาเชียงราย โดยแบ่งประเด็นการเสนอออกเป็น 3 ประเด็น คือ

4.1 ข้อมูลทั่วไป

4.1.1 ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดเชียงราย

เชียงรายเป็นที่ตั้งและศูนย์กลางการปกครองส่วนภูมิภาคของจังหวัดเชียงราย มีกายภาพทางภูมิศาสตร์บริเวณที่ตั้งเป็นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำกก สลับกับพื้นที่ราบสูงและเนินเขาที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสมแก่สภาพในการทำเกษตรกรรม โดยมีพื้นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำสายสำคัญที่ไหลผ่านตัวเมืองคือแม่น้ำกกซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญที่ใหญ่ที่สุดโดยมีต้นน้ำอยู่ในประเทศพม่าและแนวเทือกเขาแดนลาวไหลเข้ามาในประเทศไทยในเขตจังหวัดเชียงใหม่บริเวณอำเภอแม่สาย (ตำบลท่าตอน) การไหลของแม่น้ำสายนี้จะมีลักษณะการไหลแตกต่างจากแม่น้ำสายอื่นโดยทั่วไปตรงที่ไหลจากทิศใต้สู่ทิศเหนือเป็นลักษณะการไหลย้อนขึ้นเหนือผ่านตัวอำเภอเมืองเชียงราย ผ่านไปในเขตพื้นที่ของอำเภอเวียงชัย อำเภอเวียงเชียงรุ้ง (บริเวณตำบลดงม้าว) อำเภอคอยหลวง อำเภอแม่จัน (บริเวณตำบลท่าข้าวเปลือก) ไหลลงสู่แม่น้ำโขงบริเวณบ้านสบกก บริเวณบ้านแซว อำเภอเชียงแสน เชียงรายเป็นแม่น้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์มากสายหนึ่งในเขตภาคเหนือโดยมีปริมาณน้ำไหลตลอดทั้งปี จังหวัดเชียงรายมีพื้นที่ทั้งหมด 7,298,981 ไร่ หรือ 11,678.369 ตารางกิโลเมตร ในอดีตเชียงรายเปรียบเสมือนเป็นเมืองหน้าด่านและเป็นเมืองทำการค้าลุ่มแม่น้ำโขงที่มีอาณาเขตชายแดนของอาณาจักรล้านนาระหว่าง ไทย พม่า จีนและลาว ซึ่งมีหลักฐานปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดตามการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในอนุภาคนี้นี้มาแต่ในอดีตการโยกย้ายถิ่นฐานข้ามพรมแดนไปมาระหว่างกันของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความหลากหลายมากที่สุดจังหวัดหนึ่งของประเทศไทย ชุมชนต่าง ๆ กระจายอยู่โดยรอบตัวอำเภอเมือง สลับกับพื้นที่ทำนาเป็นระยะ ๆ ดังนั้นสภาพทั่วไปของตัว

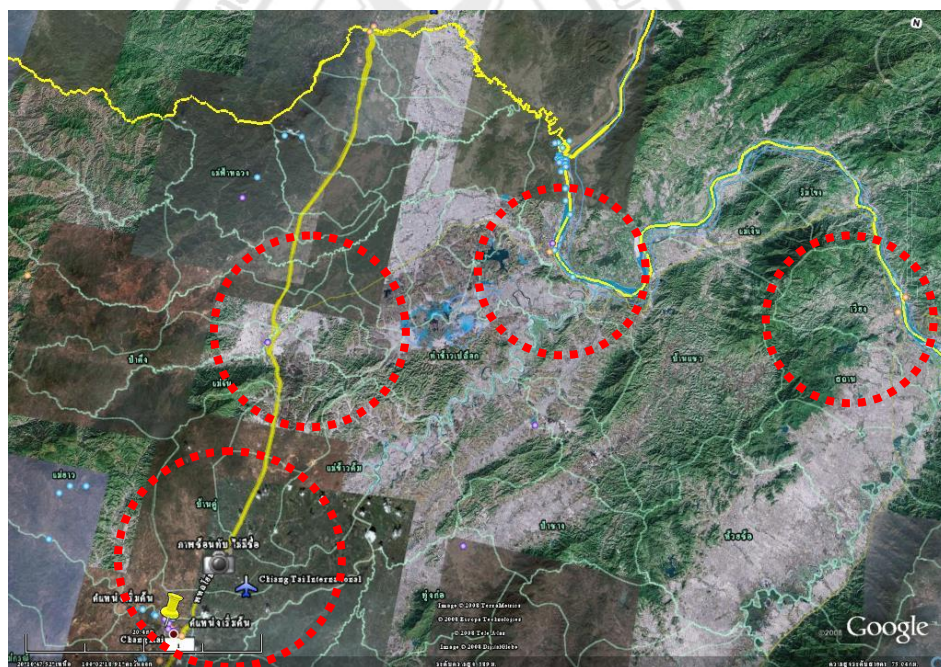
อำเภอเมืองเชียงรายจึงมีพื้นที่ในการทำนาค่อนข้างมากและถือเป็นแหล่งการเพาะปลูกข้าวที่สำคัญและมีชื่อเสียงแหล่งหนึ่งของประเทศไทย อาทิ พันธุ์ข้าวหอมมะลิแม่จัน และจากสภาพความอุดมสมบูรณ์ดังกล่าวจึงมีกลุ่มชนหลากหลายชาติพันธุ์อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่อดีตสืบมาจนถึงปัจจุบัน โดยประกอบอาชีพเกษตรกรรมตลอดบริเวณสองฝั่งแม่น้ำกก ซึ่งมีปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดตามการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมที่ติดตัวมาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในอนุภูมิภาคแถบนี้มาแต่ในอดีต มีการโยกย้ายถิ่นฐานข้ามพรมแดนไปมาระหว่างกันและกันของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่เดิมและกลุ่มชาติพันธุ์ที่มาจากนอกพื้นที่ โดยกลุ่มชุมชนทางชาติพันธุ์ต่าง ๆ เหล่านี้ที่ยังคงสืบทอดวัฒนธรรมกันมาจนถึงในปัจจุบันในเขตพื้นที่จังหวัดเชียงราย สามารถจำแนกออกได้เป็น 3 กลุ่มชาติพันธุ์ที่สำคัญ ซึ่งส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ราบ ประกอบด้วย กลุ่มคนเมืองหรือไทยวน (ไตวน) กลุ่มไทลื้อ (ไตลื้อ) และกลุ่มไทจีน (ไตจีน ไตเงิน)

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของจังหวัดเชียงรายโดยทั่วไปเป็นที่ราบระหว่างภูเขา หุบเขาและที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำ ที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 200 - 600 เมตรและมีบริเวณเทือกเขาสูงล้อมรอบได้แก่เทือกเขาแดนลาวประกอบทางด้านทิศตะวันตก และเทือกเขาผีปันน้ำประกอบทางด้านทิศตะวันออกมีป่าไม้ขึ้นหนาแน่นโดยมีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1,500 - 2,000 เมตร มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

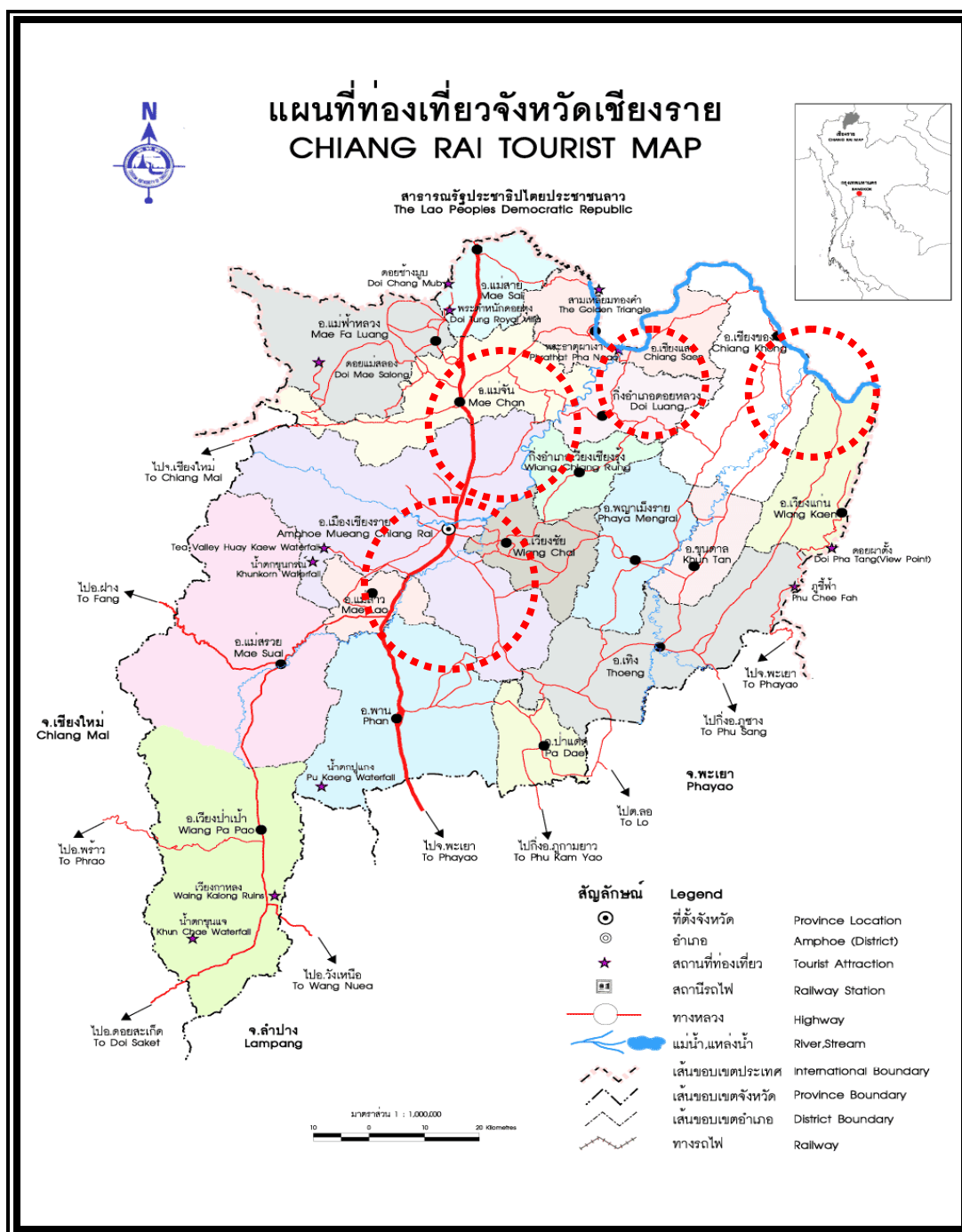
ทิศเหนือ	ติดต่อกับประเทศสหภาพพม่า และประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
ทิศใต้	ติดต่อกับจังหวัดลำปางและจังหวัดพะเยา
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับจังหวัดเชียงใหม่และประเทศสหภาพพม่า

ภาพที่ 4.1 แผนที่ทางอากาศอำเภอเมืองเชียงรายปัจจุบัน ข้อมูลจาก Google earth

ภาพที่ 4.2 แผนที่ทางอากาศเขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดเชียงราย
ข้อมูลจาก Google earth

ภาพที่ 4.3 แผนที่ขอบเขตพื้นที่การศึกษาวิจัย 4 อำเภอหลักได้แก่ อำเภอเมืองเชียงราย
อำเภอแม่จัน อำเภอเชียงแสน และอำเภอเชียงของ ข้อมูลจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

4.1.2 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับการสร้างบ้านเรือน

บริเวณภาคเหนือตอนบนในอดีตถือเป็นดินแดนล้านนา ประวัติศาสตร์ล้านนากล่าวถึงการตั้งถิ่นฐานของผู้คนในดินแดนแห่งนี้เป็นจำนวนมาก สุันทา ฟาเบร (2551) กล่าวถึงด้านประวัติศาสตร์ การเคลื่อนย้ายของชุมชนในดินแดนล้านนาตามบันทึกในตำนานโยนกเชียงแสน เมื่อสมัยพระเจ้า หนวัติสร้างเมืองมาได้ 51 ปีเกิดแผ่นดินไหวถึง 4 ครั้ง ครั้งที่ 4 รุนแรงกว่าทุกครั้งสร้างความเสียหาย ต่อพื้นที่มากมายจนเกิดเป็นตำนานเล่าขานมาจนถึงปัจจุบันการเคลื่อนย้ายแหล่งทำมาหากินของ ผู้คนในอดีตที่ต้องอาศัยและพึ่งพาธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์

4.1.2.1 รูปแบบหมู่บ้านในเชียงราย จากการโยกย้ายถิ่นฐานของชุมชนในเขตพื้นที่ จังหวัดเชียงรายซึ่งมีสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มสลับที่ราบสูงระหว่างภูเขาประชาชนส่วนใหญ่มี การประกอบอาชีพเกษตรกรรม การตั้งถิ่นฐานของชุมชนหมู่บ้านจึงเป็นไปตามลักษณะความเชื่อ ของกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ชนกลุ่มน้อยหรือชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ในจังหวัดเชียงรายกระจายตัวอาศัยอยู่ ตามภูเขาสูงทั่วไป การประกอบอาชีพส่วนใหญ่เป็นการทำการเกษตรกรรมบนที่สูงตามหุบเขา ส่วน ชนกลุ่มใหญ่ในพื้นที่อันได้แก่กลุ่มไทวน หรือ (คนเมือง) กลุ่มไทลื้อ และกลุ่มไทเงินซึ่งมีจำนวน มากกว่ามักรวมตัวกันอาศัยอยู่ตามที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำ ลักษณะของพื้นที่โดยรวมส่วนใหญ่จะเป็น หมู่บ้านสลับกับพื้นที่นา การตั้งหมู่บ้านมีรูปแบบดังนี้

1. หมู่บ้านในชนบท หมู่บ้านในลักษณะนี้มีจำนวนมากที่สุดในจังหวัดเชียงราย เป็น หมู่บ้านที่อยู่ในเขตชนเมืองเป็นรัศมีห่างออกไปบางหมู่บ้านอยู่โดดเดี่ยวและห่างไกลความเจริญ รวมถึงเส้นทางในการเดินทางเข้าหาพื้นที่ที่ค่อนข้างทุระกันดาร การติดต่อกับบุคคลภายนอกอาจใช้ การเดินทางโดยการเดินเท้า หรือทางรถยนต์ประจำหมู่บ้านซึ่งนาน ๆ ครั้งในรอบสัปดาห์ หรือใน รอบของวัน การตั้งถิ่นฐานชุมชนในลักษณะนี้ จะอยู่รอบนอกชายขอบของรัศมีเมืองมากที่สุด วิถี ชีวิตความเป็นอยู่เรียบง่าย ลักษณะการสร้างบ้านเรือนเป็นลักษณะผสมผสานระหว่างเรือไม้บั่วหรือ ไม้ไผ่ (เรือนเครื่องผูก) กับเรือนเครื่องสับหรือการนำไม้จริงมาสับเพื่อตกแต่งรูปทรงก่อนนำมาใช้ งานส่วนมากทำด้วยวัสดุธรรมชาติง่าย ๆ เช่น เสาเรือนใช้ไม้ทั้งลำต้น โครงสร้างเรือนใช้ไม้จริง ผสมไม้ไผ่ หลังคามุงด้วยใบตองตึง ใบหญ้าคา หญ้าแฝก โดยการลงแขกในชุมชนหมู่บ้านกันเองใช้ เวลาในการสร้างเรือนไม่มากนักประมาณ 2-3 วันในส่วนโครงสร้างหลักใหญ่ ๆ ที่ต้องใช้แรงงานคน จำนวนมากเข้ามาช่วยที่เหลือในส่วนของรายละเอียดเล็ก ๆ น้อย ๆ เจ้าของเรือนทำเพิ่มเติมเองใน ภายหลังการติดต่อกับสังคมภายนอกหมู่บ้านส่วนใหญ่มักติดต่อกับระดับเมืองตลาด หรือส่วนปกครอง ในท้องถิ่น เช่น ในส่วนของตำบล และอำเภอที่อยู่รอบนอกด้วยกันเท่านั้น

2. หมู่บ้านภายในเมืองและย่านตลาด หมู่บ้านที่เกิดในลักษณะนี้จะอยู่ในพื้นที่อำเภอรอบนอก และรอบตัวเมืองจังหวัดซึ่งมีองค์ประกอบของตลาดมาเป็นตัวกำหนดรูปแบบในเขตภาคเหนือมักสร้างตลาดติดกับเส้นทางสัญจรหลักหรือพื้นที่ที่เป็นชุมทางหมู่บ้านที่เส้นทางทับกันหลาย ๆ หมู่บ้านต้องผ่านเข้ามาเป็นประจำ พบปะกัน แลกเปลี่ยนสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภค ตลาดนัดสัตว์เลี้ยววัว ควาย เครื่องมือการเกษตร เสื้อผ้า และอื่น ๆ มีความเจริญเติบโตทางด้านต่าง ๆ มากกว่าแบบแรก ความเจริญในด้านวัสดุการเกี่ยวกับการก่อสร้างใหม่ๆจากตัวเมือง รูปแบบการสร้างเรือนมักใช้กลุ่ม “สลา” เป็นผู้รับเหมาในการก่อสร้างเฉพาะหลัง ไม่ใช้การลงแขกของคนในหมู่บ้านมาช่วยกันเหมือนหมู่บ้านในชนบท ดังนั้นทำให้รูปแบบของตัวเรือนที่อาศัยอยู่ในชุมชนประเภทนี้ มีความเป็นหลักแหล่งมากขึ้น มีความประณีตงดงามมากขึ้น โครงสร้างตัวเรือนใช้ไม้จริงทั้งหลัง ซึ่งเป็นไม้ที่แปรรูปมาด้วยการเลื่อยมือจากต้นไม้ใหญ่ การแปรรูป มักกำหนดตามขนาดของโครงสร้างเรือนเป็นหลัก เช่น ไม้เสาตั้งแต่ขนาดหน้าหูก (6x6 นิ้ว) หน้าแปด (8x8 นิ้ว) และหน้าสิบ (ขนาด 10x10 นิ้ว) หากเป็นกรณีเสากลมหรือเสาที่ไม่ได้นำมาแปรรูปก็จะใช้การตกแต่งโกนรูป (การซ่อมเสา) คือ การใช้ขวานหรือมีดสับเอากระพี้เปลือกนอกออกให้หมดก่อนนำมาใช้งาน ส่วนโครงสร้างอื่นได้แก่ ไม้เป็นสำหรับนำมาปูพื้นเรือน ทำฝาเรือนก็จะใช้การเลื่อยแปรรูปขนาดตั้งแต่หน้าหูกขึ้นไป จนถึงหน้าสิบสอง หลังคาอาจมุงด้วยกระเบื้องดินขอ (ดินเผา) กระเบื้องขอกหางแหลม กระเบื้องลูกฟูก กระเบื้องว่าว หรือ ไม้แป้นเกล็ด มักพบเห็นทั่วไปในเขตอำเภอรอบนอกจังหวัดเชียงราย เช่น อำเภอแม่จัน อำเภอพาน อำเภอเชียงของ เป็นต้น

3. หมู่บ้านในเขตเมือง หมู่บ้านในเขตเมือง หมายถึงตัวเมืองจังหวัดที่เป็นศูนย์กลางหลัก (urban center) หมู่บ้านเหล่านี้จะตั้งอยู่รอบๆตัวเมืองที่เป็นย่านตลาด หรือย่านการค้าในเขตเมืองใหญ่ ลักษณะบ้านเรือนมีความเป็นสมัยนิยมมากที่สุด เนื่องจากเป็นแหล่งรองรับอารยธรรมต่าง ๆ จากเมืองหลวงและอิทธิพลจากภาคกลางบ้านเรือนในเขตชุมชนหมู่บ้านในเขตเมืองมีความผูกพันกับประวัติศาสตร์การตั้งรกรากของเมืองมานาน ดังนั้นจึงมีการผสมผสานทางวัฒนธรรมทั้งเก่าและใหม่ วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างเรือนมีความหลากหลายที่เปลี่ยนแปลงรูปแบบของเรือนไปตามกระแสนิยมอย่างเต็มที่ ซึ่งมักมีการเลียนแบบสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก ที่เข้ามาในสยามประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา เช่น บ้านตึกก่ออิฐถือปูน หลังคาทรงปั้นหยา ซึ่งพบมากในเขตอำเภอเมืองเชียงรายในบริเวณสองฟากฝั่งถนนหลักซึ่งมีการสร้างเรือนร้านค้าหรือเรือนแถวประกอบเป็นสองฟากถนนซึ่งปัจจุบันยังคงมีหลงเหลืออยู่ไม่มากนัก กระจายตัวออกไปในละแวกใกล้เคียง (จากการสำรวจเมื่อปี 2550 - 2552 โดยผู้วิจัย)

จากลักษณะการจำแนกหมู่บ้านพบว่าการรวมตัวกันเป็นหมู่บ้านขนาดของหมู่บ้านเป็นตัวบ่งชี้ถึงโครงสร้างกลุ่มสังคมในหมู่บ้าน ดังเช่นหมู่บ้านที่มีขนาดใหญ่กว่าและมีจำนวนหลายร้อยหลังคาเรือนแสดงให้เห็นถึงการตั้งหลักแหล่งมั่นคงยาวนานกว่าหมู่บ้านที่มีขนาดเล็กที่รวมตัวกันไม่กี่หลังคาเรือน วัฒนธรรมของท้องถิ่นมีการสั่งสมกันมานานแตกต่างกัน การสร้างบ้านเรือนก็จะคัดเลือกใช้วัสดุที่มีคุณภาพดีขึ้น มีอายุการใช้งานที่นานมากขึ้น ซึ่งในอดีตมีการพัฒนาตัวเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติอยู่ตลอดเวลา รวมถึงการผสมผสานกันทางวัฒนธรรมในเรื่องรูปแบบตัวเรือนและการแก้ปัญหาในเชิงช่างให้เหมาะสมกับสภาพอากาศทุกฤดูกาลของท้องถิ่น หมู่บ้านที่มีผู้นำหมู่บ้านเข้มแข็งมีการวางระเบียบแบบแผนการปกครองอย่างร่มเย็นเป็นสุข การมีวัฒนธรรมที่สืบทอดยาวนานของชุมชน ทำให้การสร้างตัวเรือนจึงเน้นการใช้วัสดุที่แตกต่างกัน รวมถึงความแข็งแรงทางกายภาพของตัวเรือน

4.1.2.2 ประเภทของเรือนล้านนา จากสภาพการตั้งถิ่นฐานของชุมชนหมู่บ้านในดินแดนล้านนา ตั้งแต่ชุมชนหมู่บ้านชนบท ชุมชนภายในหมู่บ้านเมืองย่านตลาดกลาง ชุมชนหมู่บ้านเขตเมืองเหล่านี้เป็นสภาพแวดล้อมที่มีการกำหนดรูปแบบของตัวเรือนในล้านนา วิธีชีวิตที่เรียบง่าย ก็จะมีการสร้างเรือนแบบเรียบง่าย ใช้วัสดุเรียบง่ายจากธรรมชาติ การสร้างก็มักจะช่วยกันลงแขกของคนในหมู่บ้านคนละไม้คนละมือ เพื่อให้สร้างเสร็จภายใน 3 - 7 วัน ในส่วนโครงสร้างหลัก ๆ

ในกลุ่มที่มีวิถีที่ซับซ้อนมากขึ้นก็จะมีการสร้างเรือนแบบซับซ้อนวัสดุที่ใช้ในการสร้างเรือนก็พิถีพิถันมากขึ้น มีการคัดเลือกวัสดุจากธรรมชาติเช่นเดียวกันแต่มีการนำมาแปรรูปเพื่อให้ได้ขนาดต่าง ๆ กันตามต้องการ มีความแข็งแรงทนทานมากกว่าแบบแรก การก่อสร้างอาจไม่ใช้วิธีการลงแขก แต่จะหันกลับมาใช้กลุ่มอาชีพช่างฝีมือ “สล่า” มาทำการรับเหมาก่อสร้างแทนการก่อสร้างอาจใช้เวลานานขึ้นเป็นเดือนหรือเป็นหลาย ๆ เดือนกว่าจะสร้างเสร็จ ซึ่งพอจะแบ่งเรือนพักอาศัยออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

1. เรือนไม้บั่วหรือเรือนชนบท คำว่า “ไม้บั่ว” ทางล้านนาหมายถึง ไม้ไผ่ เรือนที่สร้างขึ้นด้วยไม้ไผ่เป็นหลัก ตั้งแต่เครื่องล่างพวกเสา ใช้ไม้ไผ่ลำขนาดใหญ่ เครื่องบนเป็นไม้ไผ่เช่นกันแต่มีขนาดเล็กกว่าโดยการเลือกใช้ตามความเหมาะสมและคุณสมบัติของชนิดไม้ พื้นปูด้วยไม้ไผ่สับ คล้อออกเป็นแผ่น ๆ หรือ “ฟาก” ปูเป็นพื้นเรือน ฝาเรือนใช้ฟาก หรือ ไม้ไผ่ชนิดบางมาสานลวดลายเป็นแผงสำเร็จรูป ยกติดที่ละแผ่น หลังคามุงด้วยวัสดุใบตองตึง ใบหญ้าคา ใบแฝก ด้วยการนำมาทำเป็นตับเสียดก่อน หรือถักในดัวบนหลังคา เช่นกรรมวิธีการมุงหญ้าคาของชนเผ่าลาหู่ ชนเผ่าอาข่าและกลุ่มชุมชนหมู่บ้านพลัดถิ่นในเขตจังหวัดเชียงราย อายุการใช้งานของหลังคาประเภทนี้มีอายุการใช้งานประมาณ 2 - 3 ปีเป็นอย่างน้อยเรือนชนบทส่วนใหญ่ในล้านนามีลักษณะแบบ

แผนการสร้างเรือนก่อนข้างเรียบง่ายโดยทั่วไปเรือนในชนบทจะมีขนาดตั้งแต่ 1 ห้องนอนขึ้นไป ช่วงเสาของเรือนใช้หน่วยนับเป็นสอก 1 สอกเท่ากับ 50 - 53 เซนติเมตร โดยกำหนดช่วงแคบสุดตั้งแต่ 3 สอกขึ้นไป ช่วงกว้างสุดของช่วงเสาประมาณ 4- 6 สอก เสาเรือนเป็นไม้จริงที่ตัดมาจากป่าไผ่เถียงหมู่บ้านโดยมีขนาด เส้นผ่าศูนย์กลางตั้งแต่ 4 นิ้วขึ้นไป โครงสร้างใช้ไม้จริงผสมไม้ไผ่ มีความแข็งแรงมากกว่าเรือนไม้บั่วที่ทำด้วยไม้ไผ่ล้วน ๆ อายุงานทนทานกว่า หลังคามุงด้วยตับใบตองตึง (ใบพลวง) ตับใบหญ้าคา ตับใบหญ้าแฝก ส่วนพื้นเรือนปูด้วยไม้ฟาก ฝาเรือนสานด้วยไม้ไผ่เนื้อบาง คนพื้นเมืองเรียก (ไม้ไผ่เสี้ยะ) นำมากำหนดขนาดแล้วทาบหรือสับ ซึ่งการสับฟากต้องสับสลับเยื้องวนกันไปทั้งลำไผ่ จากนั้นจึงผ่าคลี่ออกมาสานเป็นลวดลาย ทำเป็นฝาสำเร็จรูปเป็นแผ่นเท่ากับขนาดของฝาเรือน ยกคิด้กึ่งที่ละแผงเรือนในลักษณะนี้มีความเรียบง่ายไม่ซับซ้อนมากนัก การก่อสร้างใช้เวลาไม่มากนัก การซ่อมบำรุงรักษาส่วนใหญ่แล้วเจ้าของเรือนจะเป็นผู้ทำการซ่อมแซมเอง เช่น เปลี่ยนหลังคาใหม่ในรอบขอบปี หรือมีการโยกย้ายถิ่นฐานก็สามารถรื้อถอนได้สะดวกเช่นเดียวกันพบมากในกลุ่มชนกลุ่มน้อยบนดอยสูง

เสนอ นิลเดช (2547) อ้างถึงบันทึกการเดินทางของ คาร์ล บ็อค ในช่วงศตวรรษที่ 21 เขียนถึงบรรยากาศของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในสมัยนั้น บันทึกไว้ในหนังสือ Temple and Elephant ข้อความตอนหนึ่งกล่าวถึงสภาพเรือนไทยในเขตอำเภอเมืองเชียงรายสมัยนั้นดังนี้

“...บ้านส่วนมากจะไม่สูงกว่าชั้นเดียว และมักจะสร้างไว้บนเสาเพื่อให้พื้นบ้านสูงกว่าระดับพื้นดินประมาณ 5 ฟุตถึง 8 ฟุตเสมอ ตามไถ่ถุนมักมีกุปช้างหรือกระซู่ใส่สิ่งของสุ่มเอาไว้กองใหญ่...เมื่อขึ้นบันไดที่สร้างอย่างหยาบ ๆ ราว 3 หรือ 4 ชั้นตรงหน้าบ้านไปแล้วก็ถึงนอกชานหรือระเบียงเชื่อมต่อไปรอบบ้าน พื้นเรือนใช้ไม้ไผ่ผ่าซีกพาดไว้กับรอดบนเสาที่รับน้ำหนักบ้านอีกทีหนึ่ง...”

จากข้อความข้างต้นทำให้มองเห็นภาพย้อนไปในอดีตของการสร้างบ้านเรือนในจังหวัดเชียงรายว่ามีการนำไม้ไผ่มาสร้างเรือนกันอย่างแพร่หลาย เช่นการทำแผ่นฟากปูพื้นเรือน การกำหนดความสูงของตัวเรือนสัมพันธ์กับอาชีพทางด้านกิจกรรม

2. เรือนไม้จริง ลักษณะของเรือนประเภทนี้คือสร้างด้วยไม้จริงทั้งหลัง หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินขอ กระเบื้องลูกฟูก กระเบื้องขอลางเลี่ยม (หางแหลม) กระเบื้องว่าว และไม้เป็นเกล็ด แม้ว่าจะมีแบบแผนวิวัฒนาการมาจากเรือนในชนบทก็ตาม แต่มีขนาดสัดส่วนของตัวเรือนขยายให้ใหญ่ขึ้นทำในสัดส่วนของพื้นที่ใช้งานหลักและพื้นที่ใช้งานทั่วไปมากขึ้นจำนวนห้องมีตั้งแต่ 2 ห้องขึ้นไปตามจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเป็นสำคัญรวมถึงประเพณีของท้องถิ่น เรือนไม้

จริงเป็นเรือนที่สร้างด้วยไม้จริงทั้งหลัง ความสูงของตัวเรือนสัมพันธ์กับการประกอบอาชีพ มีการนำไม้มาแปรรูปออกเป็นส่วน ๆ ตามลักษณะสถาปัตยกรรมที่เป็นโครงสร้าง เช่น ในกลุ่มเรือนไทยวน กลุ่มเรือนไทลื้อและเรือนไทเงินในจังหวัดเชียงรายซึ่งอาจแตกต่างกันไปตามความซับซ้อนของโครงสร้างเรือนแต่ละหลัง เรือนประเภทนี้ มักตั้งอยู่ในระดับหมู่บ้านในชุมชนเมือง จนถึงในตัวอำเภอเมือง การก่อสร้างเป็นไปอย่างประณีตและใช้ช่างฝีมือหรือ “สล่า” ที่มีความชำนาญสูงในการก่อสร้าง ตัวเรือนส่วนใหญ่เป็นไม้ที่ผ่านการแปรรูปในขนาดต่าง ๆ เช่น ไม้เสา ไม้เนื้อแข็ง ได้แก่ ไม้ประดู่ ไม้มะค่า ไม้แดง ไม้ตะเคียน ขนาดเสาตั้งแต่หน้าหก (6x6 นิ้ว) ขึ้นไปจนถึงหน้าสิบ (10x10 นิ้ว) ตามแต่ขนาดของตัวเรือน และความสูงของใต้ถุนเรือนเป็นหลัก

3. เรือนกาแล เป็นเรือนพักอาศัยของบุคคลชั้นสูงในสังคม ทบตี นักการปกครอง ข้าราชการชั้นสูง พ่อค้าและผู้มีอันจะกินอยู่ในระดับเป็นผู้มั่งคั่งทางเศรษฐกิจส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณชุมชนเมืองการก่อสร้างใช้ไม้จริงทั้งหลัง คัดสรรวัสดุอย่างดีมาใช้งานและใช้เวลาในการก่อสร้างนานหลายเดือน สัญลักษณ์พิเศษของเรือนกาแลคือมีการประดับยอดจั่ว ด้วยไม้ปิ่นลมไขว้กัน แกะสลักลวดลายสวยงาม เรียกว่า “กาแล” พบมากที่จังหวัดเชียงใหม่ซึ่งยังคงมีความสมบูรณ์ทั้งหลังในส่วน of เขตพื้นที่จังหวัดเชียงรายกลับสำรวจไม่พบ (สำรวจ พ.ศ. 2550 – 2552 โดยผู้วิจัย) ดังนั้นแบบแผนในการสร้างเรือนกาแลอาจนิยมแพร่หลายกระจายตัวอยู่เฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่เท่านั้น โดยไม่กระจายมาถึงเขตจังหวัดเชียงรายก็เป็นได้ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล (อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และวิวัฒน์ เติมยพันธ์, 2539) กล่าวถึงเรือนกาแลในเชียงรายได้ว่า “เรือนในจังหวัดเชียงราย มีความแตกต่างไปตามท้องถิ่น เหมือนจังหวัดเชียงใหม่ ที่อำเภอเชียงแสนผู้เฒ่าผู้แก่ยืนยันว่ามีเรือนกาแลอยู่มากมาย ปัจจุบันหาร่องรอยไม่พบ ” จึงเป็นที่สังเกตว่าการมองรูปแบบเรือนกาแลในเชียงราย อาจเข้าใจคลาดเคลื่อนในความคิดของคนในท้องถิ่นก็เป็นได้ ไม้ที่นำมาสร้างเรือนประเภทนี้ถูกคัดกรองมาอย่างดี และมีคุณภาพเยี่ยม ใช้ “สล่า” ที่มีฝีมือเชิงช่างค่อนข้างสูง มีความประณีตในทุกๆ จุดของตัวเรือน แบบแผนการสร้างเรือนค่อนข้างตายตัว ส่วนใหญ่เป็นเรือนแฝดหรือทรงจั่วคู่ มีจำนวนห้องตั้งแต่ 2 ห้องขึ้นไป เรือนกาแลมีแบบแผนสองแบบใหญ่ ๆ คือ แบบบันไดขึ้นตรงติดชานนอกโคด ๆ กับแบบบันไดแนบฝาใต้ชายคาคลุม ทั้งสองแบบจะทำฮ้านน้ำหรือ ราน้ำแยกต่างหาก ด้านบนทำเป็นหลังคาเล็กคลุม มีทั้งปลูกเป็นหลังเดี่ยวโคด ๆ และปลูกเป็นกลุ่มใหญ่

ลักษณะของเรือนทั้ง 3 ประเภทนี้เมื่อมีกระแสนิยมในสมัยใหม่เข้ามาในดินแดนล้านนามากขึ้น โดยเฉพาะในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล มีความเจริญด้านการค้าขายกับชาวต่างชาติ รวมทั้งนโยบายที่ทางราชการอนุญาตให้ชาวต่างชาติเข้ามาทำสัมปทานป่าไม้ในภาคเหนือจึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้อารยธรรมจากต่างชาติ เช่น กลุ่มอารยธรรมตะวันตก อารยธรรมจีน หลั่งไหล

เข้ามาสู่ในดินแดนล้านนา กระแสการนำเอารูปแบบการสร้างอาคารส่วนราชการที่ดี เรือนพักอาศัยของฝรั่งต่างชาติที่เข้ามาทำสัมปทานป่าไม้ในเขตภาคเหนือที่ดี รวมถึงการสร้างเรือนของชาวจีนที่ดี อารยธรรมต่างชาติเหล่านี้ โดยเฉพาะแบบแผนการสร้างเรือนแบบตะวันตกถูกนำเข้ามาอย่างแพร่หลาย ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของหลังคาในเรือนล้านนา เช่น หลังคาทรงปั้นหยา หลังคาทรงปั้นหยาผสมจั่วและทรงปั้นหยาจั่วตัด เป็นต้น

4.1.2.3 องค์ประกอบโครงสร้างเรือนกับวิถีชีวิตล้านนาเชียงราย ข้อค้นพบจากการวิจัยในครั้งนี้พบว่า การดำเนินตามวิถีชีวิตประจำวันของชาวล้านนาในเชียงรายมีความสัมพันธ์ต่อการกำหนดรูปแบบโครงสร้างของตัวเรือนในด้านต่าง ๆ นับตั้งแต่ การนอน การพักผ่อน การกิน การเดิน การประกอบอาชีพ ด้านศาสนาและการนับถือผี ดังนี้

1. ด้านการนอน การออกแบบตัวเรือนไม้จริงที่มีขนาดเล็กหรือใหญ่นั้นสัมพันธ์กับจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่ขึ้นอยู่กับอายุอาศัยเป็นสำคัญ การออกแบบแผนผังและจัดพื้นที่สำหรับการรองรับการนอนเป็นตัวกำหนดขนาดของตัวเรือนทั้งหลัง ดังเช่นครอบครัวที่มีจำนวนสมาชิกน้อยกว่ามีความจำเป็นน้อยกว่าครอบครัวที่มีจำนวนสมาชิกมากกว่าได้แก่วัฒนธรรมของกลุ่มไทลื้อที่ตัวเรือนรองรับจำนวนสมาชิกในครอบครัวเก่าและใหม่อยู่ร่วมกันในเรือนหลังเดียวจำนวนห้องนอนมากขึ้นจึงมีขนาดของตัวเรือนค่อนข้างใหญ่กว่า เรือนไทยวนจะแยกเป็นห้องนอนใหญ่(ห้องเฮือนหลวง) สำหรับพ่อแม่และลูกคนเล็กนอน ห้องนอนเล็ก (ห้องเฮือนน้อย) สำหรับลูกสาวนอนส่วนลูกชายที่โตแล้วอาจให้นอนที่เดินแทน

2. ด้านการพักผ่อน โครงสร้างตัวเรือนที่ทำหน้าที่รองรับการพักผ่อนของสมาชิกในครัวเรือนได้แก่ เติ่น ซึ่งเต็นทำหน้าที่ทั้งการพักผ่อนและการรับรองแขกที่มาเยือนไปในตัวพื้นที่ของเต็นมีทั้งส่วนด้านหน้าเรือนสำหรับพักผ่อนและรับรองแขก อีกประการหนึ่งที่เต็นทำหน้าที่เหมือนกับเฟอร์นิเจอร์ในอารยธรรมตะวันตกที่ใช้ เก้าอี้ โต๊ะ หรือโซฟา เติ่นส่วนด้านหลังเรือนเป็นส่วนพักผ่อนส่วนตัวมากกว่าด้านหน้าหรือเป็นที่พักผ่อนพูดคุยกันหลังอาหารของสมาชิกในครัวเรือนรวมทั้งการรับแขกที่ใกล้ชิดเป็นเครือญาติ

3. ด้านการกิน ส่วนที่รองรับที่สำคัญการกินคือตำแหน่งของห้องครัวไฟ เพื่อใช้เป็นพื้นที่ในการประกอบอาหารของเรือนจะประกอบเป็นด้านหลังของตัวเรือนเป็นห้องโล่งหรือกั้นเป็นห้องเล็กขนาด 4 x 4 สอก หรือ 2 x 2 เมตรขึ้นไป มีหน้าต่างขนาดเล็ก ๆ หนึ่งบาน ด้านบนหลังคาเรือนห้องครัวไฟบางหลังทำเป็นหลังคาเล็กสองชั้นทำหน้าที่ระบายควันไฟออกด้านบน ด้านหน้าจะแบ่งเป็นพื้นที่โล่งหรือยกระดับเป็นเต็นสำหรับเป็นพื้นที่วางขันโตกล้อมวงรับประทานอาหาร ส่วนสัมพันธ์กับการกินอีกปัจจัยหนึ่งคือร้านหม้อน้ำใช้ต้มและชำระล้างประกอบเป็นด้านหน้าบริเวณด้านข้างหัวบันไดทางขึ้นและด้านหลังของตัวเรือนบริเวณด้านข้างครัวไฟ กล่าวคือเรือนที่มี

ขนาดใหญ่จะทำร้านหมอนน้ำทั้งด้านหน้าเรือนและด้านหลังเรือน ส่วนตัวเรือนขนาดเล็กก็มักจะทำเฉพาะด้านหลังเรือนเท่านั้นเนื่องจากความจำเป็นในการประหยัดพื้นที่และมีความสูงแม่เตาไฟไม่เก็นที่นอนของเจ้าของเรือน

4. ด้านการเดิน ทางเดินหรือทางสัญจรเป็นระดับต่ำสุดภายในเรือนทั้งหลังรวมถึงบริเวณทางขึ้นลงการออกแบบตัวเรือนที่สัมพันธ์กันเริ่มตั้งแต่บันไดทางขึ้นด้านหน้า ทางลั่นนา เรียกชื่อหลายอย่างตามสภาพท้องถิ่น เช่น ส่อมทางเดิน ส่อมจ๊อก ทางเดี่ยว จาน เป็นพื้นที่เชื่อมต่อกับส่วนหัวข่ม (ชานพักบันได) เรือนบางหลังไม่มีหัวข่มแต่มีพื้นที่ของชานใหญ่รองรับเลย การปรับเปลี่ยนระดับความสูงต่ำไม่ว่าจะเป็นชาน ส่อมทางเดิน จะทำหน้าที่เหมือนกันและเชื่อมต่อเป็นพื้นที่เดียวกันผ่านกลางตัวเรือนไปด้านหลังเรือนถึงชานหลังเรือนเชื่อมต่อกับพื้นที่ลานซักล้างหลังเรือนห้องครัวไฟและรวมถึงทางลงบันไดหลังเรือนที่ต้องขึ้นลงเพื่อทำกิจกรรมอื่น ๆ เช่น การไปห้องอาบน้ำ (ตอมน้ำ) หรือห้องส้วมที่แยกตัวออกไปจากตัวเรือน

5. ด้านการประกอบอาชีพและการเก็บผลผลิต ความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างตัวเรือนกับการประกอบอาชีพของเจ้าของเรือนในชุมชนหมู่บ้านชนบทส่วนใหญ่มีอาชีพทางการเกษตรกรรม ทำนาทำสวนในช่วงของฤดูกาลเพาะปลูกและฤดูการเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร ดังนั้นผลพวงของการเก็บรักษาเครื่องการเกษตรที่ดี การเก็บรักษาผลผลิตที่ดี สิ่งเหล่านี้ล้วนต้องอาศัยบริเวณใต้ถุนเรือนเป็นที่เก็บรักษาเครื่องมือและอุปกรณ์เครื่องมือ เกณฑ์ที่กำหนดความสูงของตัวเรือนสามารถเดินลอดเข้าไปใช้สอยได้สะดวกมักใช้ระยะความสูงประมาณ 6 - 8 ศอก ในส่วนของตัวเรือนอีกรูปแบบหนึ่งคือเจ้าของประกอบอาชีพในการค้าขายหรือเรือนร้านค้ากึ่งพักอาศัย (สำรวจพบที่ชุมชนเมืองอำเภอเมืองเชียงราย ชุมชนเมืองอำเภอแม่จัน ชุมชนเมืองอำเภอเชียงแสนและชุมชนเมืองอำเภอเชียงของ) โครงสร้างตัวเรือนมักสร้างติดกับพื้นดินหรือยกพื้นขึ้นเพียงเล็กน้อย ซึ่งไม่สามารถนำมาใช้สอยได้ส่วนการสร้างเรือนที่เจ้าของเรือนมีอาชีพค้าขายเป็นหลัก เรือนรูปแบบนี้มักมีการสร้างแบบกระจุกตัวซึ่งในชุมชนเมืองเชียงรายมีการก่อสร้างเลียนแบบตะวันตกที่เข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยฝาเรือนใช้การก่ออิฐถือปูนออกแบบเป็นชั้นเดียวและสองชั้นรูปทรงของหลังคาเป็นแบบปั้นหยาและปั้นหยาสมจั่วประ โยชน์ใช้สอยชั้นล่างของตัวเรือนเปิดโล่งเพื่อใช้จัดวางสินค้าเป็นสำคัญ

6. ด้านศาสนาและการนับถือผี บริเวณบนตัวเรือนที่สัมพันธ์กับการนับถือศาสนา การนับถือศาสนาในล้านนาดั้งเดิมส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ บริเวณเรือนมักทำหิ้งพระประกอบไว้บริเวณด้านทิศตะวันออกของเรือนและเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของเรือนล้านนา สิ่งที่ควบคู่กันกับระบบศาสนาคือการนับถือผีบรรพบุรุษหรือผีเรือน การทำหิ้งผีเรือนและติดตั้งไว้ในห้องนอนใหญ่ของเรือน ส่วนอีกรูปแบบหนึ่งของผีบรรพบุรุษคือบ้านที่เป็น “แก้าผี” จะแยกไปตั้งเป็นศาลผีปู่ย่าไว้นอกตัวเรือนบริเวณหัวนอนเจ้าของเรือนเท่านั้น

7. ด้านความงามเชิงช่างด้านนา การตกแต่งตัวเรือนเป็นความรู้ความสามารถในเชิงช่างชั้นสูงที่มีการสืบทอดกันมารุ่นต่อรุ่น รวมถึงการแก้ปัญหาตัวเรือนในเรื่องการป้องกันน้ำฝน สาดตัวเรือนในฤดูฝน การระบายความร้อนออกจากตัวเรือนในฤดูร้อน การป้องกันความหนาแน่นในฤดูหนาวส่งผลทำให้รูปแบบของเรือนล้านนาจึงมีความสวยงามเป็นอัตลักษณ์ประจำถิ่น โดยเฉพาะการตกแต่งลวดลายประกอบตัวเรือนการใช้วัสดุต่าง ๆ ประกอบด้วย

1. ส่วนหลังคา ทรงหน้าจั่ว ทรงปั้นหยา ทรงปั้นหยาผสมจั่ว ปีกหลังคา และลายเป็นน้ำย้อย (เชิงชาย)
2. ส่วนฝาเรือน ลายเกล็ดปลา (แนวนอน) ลายเฉียง ลายตั้ง
3. ส่วนระเบียง ลายคำแสง (ตาข่าย) ลายข้าวหลามตัด (ลายราชวัตร) ลายแบบขนมปึงจิง
4. ส่วนบันได หัวเสาบันไดลายเหลี่ยมเพชร ลายหัวบัว ลายหัวกลิ้งกลม และลายลูกกรงรวบันได
5. ส่วนประตูหน้าต่าง ลายเต้าไฟหรือลูกไฟ (ลายฝาปะกนแบบภาคกลาง) แบบทึบทั้งบาน

4.1.3 แบบแผนการสร้างเรือนล้านนาในเชียงราย

เรือนพื้นถิ่นล้านนาในจังหวัดเชียงรายที่จัดอยู่ในประเภทเรือนไม้จริงและมีบางส่วนที่ยังคงหลงเหลือให้เห็นทางกายภาพในปัจจุบันซึ่งมีอยู่จำนวนไม่มากนักเท่าที่สำรวจพบยังคงได้รับการดูแลรักษาไว้เป็นอย่างดีและยังอีกจำนวนไม่น้อยที่ถูกรื้อถอนทิ้งไปเพื่อต้องการสร้างเรือนหลังใหม่มาทดแทนหรือตัวเรือนบางหลังกลับถูกปล่อยทิ้งไว้จนมีสภาพทรุดโทรมจนสภาพตัวเรือนผุพังไปจนใช้การไม่ได้ จากการศึกษาพบว่ารูปแบบและลักษณะของเรือนไม้จริงที่พบจะมีเฉพาะในกลุ่มของคนไตหรือไทที่ส่วนใหญ่อาศัยในพื้นที่ราบเท่านั้น ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ไทวน กลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อและกลุ่มชาติพันธุ์ไทเงิน ส่วนในกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ เท่าที่สำรวจพบมักจะไม่ได้ให้ความสำคัญกับตัวเรือนมากนัก โดยการปลูกเรือนจะใช้โครงสร้างหลักด้วยไม้จริงส่วนประกอบของตัวเรือนอื่น ๆ ทำด้วยไม้ไผ่และมุงหลังคาด้วยใบตองดึ่งหรือหญ้าคา ซึ่งเป็นเหตุผลหนึ่งที่บ่งชี้ถึงความสัมพันธ์กับลักษณะการลงหลักปักฐานของชุมชนที่มั่นคงและไม่มีการเคลื่อนย้ายชุมชนไปอยู่ในแหล่งอื่นอีก สถานะภาพของชุมชนและหมู่บ้านจึงมีความเข้มแข็ง การจัดระเบียบสังคมเป็นรูปธรรมมากขึ้น รวมถึงการจับจองที่ดินเพื่อทำการเกษตรกรรมเลี้ยงชีพในบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านองค์ประกอบทางสังคมเหล่านี้ส่งผลให้มีการสร้างที่อยู่อาศัยที่แข็งแรง มั่นคง มีอายุการใช้งานที่ยาวนานในการเลือกใช้วัสดุในการก่อสร้าง ดังนั้นการสร้างเรือนไม้จริงจึงมีราคาก่อสร้างที่สูงกว่าเรือนพักอาศัยแบบชั่วคราวแบบอื่นอยู่หลายเท่าตัว รวมถึงการใช้ระยะเวลาในการเตรียมวัสดุ แหล่งการจัดหาวัสดุ การประกอบ

ชิ้นส่วนของตัวเรือน และการตกแต่งที่ยาวนานกว่า นอกจากนั้นยังพบเรือนในลักษณะอื่น ๆ ในชุมชน และกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ทั่วไปในเขตพื้นที่จังหวัดเชียงราย อาทิ การผสมผสานกันระหว่างเรือนเครื่องสับกับเรือนเครื่องผูกหรือเรือนไม้บั่ว (ไม้ไผ่) ส่วนหลังคามุงที่มุงด้วยวัสดุอย่างง่ายเช่นหญ้าคา หญ้าแฝกและใบตองตึง (ใบพลวง) จึงอยู่นอกเหนือจากเป้าหมายในการศึกษาครั้งนี้

จากการศึกษาในครั้งนี้พบว่า การสำรวจการจำแนกลักษณะและรูปแบบของตัวเรือนล้านนาเชียงรายในการทำวิจัยจะมุ่งเน้นเฉพาะตัวเรือนที่ถูกสร้างตามคติความเชื่อโบราณที่สร้างขึ้นโดยกลุ่มส่วพื้นถิ่นในจังหวัดเชียงรายเป็นหลักสำคัญ ดังนั้น จึงไม่หมายความรวมไปถึงเรือนที่สร้างขึ้นใหม่ ที่ได้รับอิทธิพล และคติความเชื่อแบบสมัยใหม่โดยแบ่งตามลักษณะและรูปแบบของเรือนล้านนาเชียงรายได้เป็น 2 กลุ่มดังนี้

4.1.3.1 กลุ่มเรือนพักอาศัย การสร้างเรือนพักอาศัยในล้านนามีจุดเริ่มต้นพื้นฐานจากวิถีคิด และความต้องการสถานะทางสังคมในชุมชนที่สำคัญมาจากสถาบันครอบครัวที่เป็นครอบครัวแบบขยาย แนวคิดที่หนึ่งได้แก่การที่ลูกหลานเติบโตจนเข้าสู่วัยหนุ่มสาว และแต่งงานพร้อมออกเรือนเพื่อสร้างครอบครัวใหม่ การออกเรือนจึงเป็นวิถีแห่งการดำรงชีวิตที่แท้จริงที่มีความพร้อมในเรื่องของการวางแผนสร้างเรือน และได้รับการสนับสนุนจากผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่ายของชาย – หญิง และอีกประการหนึ่งที่เป็นครอบครัวแบบขยาย แนวคิดที่สองคือการรื้อเรือนหลังเก่าแล้วนำไปสร้างเรือนหลังใหม่ให้มีประโยชน์ใช้สอยเพิ่มมากขึ้นตามลักษณะของครอบครัวที่มีสมาชิกในครอบครัวมากขึ้น

อาคารเรือนพักอาศัยที่ส่วสร้างขึ้นลักษณะโดยทั่วไปมักทำด้วยวัสดุไม้จริงทั้งหลัง กรรมวิธีในการสร้างเรือนจะนำไม้จริงมาสร้างเรือนนั้น โดยเจ้าของเรือนหรือเครือญาติ จะเริ่มจากการเดินทางไปตัดไม้ในป่ามาเลื่อยเพื่อแปรรูปไม้ให้ได้ขนาดตามที่ต้องการ อาทิ ไม้เสา ไม้พื้น (ไม้แป้น) ไม้ฝา ไม้โครงสร้าง เรียกขานตามภาษาล้านนาว่า “การฮิบไม้” หรือ “การแฮมไม้” หมายถึงการออกไปตัดไม้ในป่าเพื่อสะสมนำมาสร้างเรือนและต้องใช้ชีวิตรอนแรมกินนอนอยู่ในป่าเป็นเวลานานหลาย ๆ วัน ในการตัดไม้จะต้องคำนึงถึงอายุไม้ที่เท่ากันและมีขนาดใกล้เคียงกันมากที่สุด ไม้ที่นิยมนำมาสร้างเรือนได้แก่ ไม้ตะเคียน ไม้ประดู่ ไม้สัก ไม้มะค่า ไม้เก็ดและไม้แดง เป็นต้น ไม้ดังกล่าวมีความแข็งแรงทนทานและทนต่อสภาพภูมิอากาศในทุกฤดูกาลได้เป็นอย่างดี

การสร้างมีจุดประสงค์เพื่อใช้เป็นที่พักอาศัย ลักษณะของเรือนมักยกพื้นเป็นเรือนชั้นเดียวได้สูง ความสูงของตัวเรือนขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของประโยชน์ในการใช้สอยและค่านิยมของคนแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ หลังคาจะมุงด้วยวัสดุกระเบื้องลูกฟูก กระเบื้องขอมหางเลี่ยม (หางแหลม) กระเบื้องว่าว (รูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน) กระเบื้องดินขอและเป็นเก็ด (แผ่นไม้เนื้อแข็งหลายชนิด

ที่นำมาตัดแต่งเป็นรูปกระเบื้องขอ) รูปทรงของหลังคาประกอบด้วยทรงปั้นหยา ทรงปั้นหยาผสม หน้าจั่ว และทรงหน้าจั่ว

การแบ่งพื้นที่ใช้สอยออกเป็น 7 ส่วนด้วยกัน คือ

ส่วนที่หนึ่ง พื้นที่สำหรับส่วนนอนกำหนดกันเป็นห้องนอนใหญ่ สำหรับพ่อ-แม่นอนและ ลูกคนเล็กจะประกอบเป็นด้านทิศตะวันออกของตัวเรือนเสมอและเป็นตำแหน่งของเสาเอก (เสาพญา) เสาโท (เสานาง) ที่มีพิธีกรรมกำกับไว้ก่อนสร้างเรือน (พิธีกรรมยกเสาเรือน)

ส่วนที่สอง พื้นที่ห้องนอนเล็กกันไว้สำหรับลูก ๆ ที่โตเป็นหนุ่ม - สาวนอน จะประกอบเป็นด้านทิศตะวันตกของตัวเรือนมีจำนวนห้องมากน้อยขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเป็นหลัก ห้องนอนเล็กส่วนใหญ่มักจะให้ลูกสาวนอน ส่วนบริเวณโล่งสำหรับใช้รับแขกเรียกว่า เต้น เป็นส่วนที่ต่อเชื่อมมาจากห้องนอนมีระดับความสูงเท่ากันกับห้องนอนและมักจะให้ลูกชายนอนถือเป็นส่วนของหน้าบ้าน

ส่วนที่สาม เป็นส่วนงาน หรือชานเรือน ในส่วนนี้จะลดระดับลงไปจากเดิน ลงไปหนึ่งระดับขึ้นขนาดประมาณ 8-10 นิ้ว หรือหนึ่งคืบ พื้นที่ของงานยังมีหน้าที่เป็นส่วนเชื่อมบริเวณเรือนทั้งหมดตั้งแต่หน้าเรือนไปถึงหลังเรือนเพื่อใช้เป็นทางเดินสัญจรบนเรือนทั้งหลัง

ส่วนที่สี่ ห้องครัวไฟจะเป็นส่วนใช้สอยประกอบอาหารเพียงอย่างเดียวคั้งนั้นมักสร้างห้องต่างหากแยกออกจากตัวเรือนใหญ่ไปทางด้านหลังเรือนยกระดับความสูงของห้องครัวไฟเท่ากับเดิน โดยมีงานหลังเรือนกันเป็นทางเดินเชื่อม

ส่วนที่ห้า เป็นส่วนของฮ้านหมอน้ำหรือฮ้านน้ำ ยกทำเป็นหึ่งสำหรับวางเรียงหมอน้ำดื่มมีความสูงจากพื้นเฉลี่ยประมาณ 1 เมตร มีทั้งเป็นส่วนด้านหน้าเรือนและส่วนหลังเรือนที่ต่อเชื่อมพื้นที่มาจากส่วนห้องครัวไฟ ด้านล่างใช้ประโยชน์เป็นที่ชำระล้าง สล่ำมักจะเว้นช่องระหว่างการปูไม้พื้นให้มีระยะห่างกันเพียงเล็กน้อย เพื่อสะดวกต่อการไหลของน้ำและการทำความสะอาดอุปกรณ์เครื่องใช้ในครัวเรือนทั่วไป (น. ณ ปากน้ำ, 2548)

ส่วนที่หก เป็นส่วนของบันไดขึ้น - ลง ประกอบเป็นด้านหน้าและด้านหลังของตัวเรือน การแบ่งขึ้นบันไดถือเป็นแบบอย่างเดียวกันคือ ทำเป็นเลขคี่ เช่น 3, 5, 7, 9, 11 ขั้น

ส่วนที่เจ็ด ส่วนเชื่อมต่อกับหัวบันไดอาจมีพื้นที่ประมาณหนึ่งตารางวาหรือมากกว่าเรียกว่า “หัวข่ม” หรือชานพักบันไดจะมีระดับต่ำสุดในพื้นที่เรือน

ภาพที่ 4.4 เรือนพักอาศัยในเขตชุมชนเมือง

ตารางที่ 4.1 การจำแนกการยกระดับพื้นที่ใช้สอยตัวเรือนในเขตพื้นที่การศึกษา

ที่	รายการ	เรือนไทยวน			เรือนไทลื้อ			เรือนไทเงิน		
		A	B	C	A	B	C	A	B	C
1	ห้องนอนใหญ่	.			.			.		
2	ห้องนอนเล็ก	.						.		
3	เดิน	.			.			.		
4	จาน		.			.			.	
5	ซ่อมทางเดิน		.			.			.	
6	ห้องครัวไฟ	.	.			.			.	
7	หัวข่มบันได			.			.			.

จาก ข้อมูลจากการสำรวจในปี / พ.ศ. 2550 - 2552, ผู้วิจัย

หมายเหตุ. A หมายถึง ระดับพื้นเรือนสูงสุด

B หมายถึง ระดับพื้นเรือนปานกลาง

C หมายถึง ระดับพื้นเรือนต่ำสุด

จากตารางที่ 4.1 การวิเคราะห์ผลการจำแนกระดับพื้นที่ใช้สอยการวางแบบแผนเรือนไม้จริงในเขตพื้นที่การศึกษาโดยข้อมูลจากการสำรวจพบว่า เรือนไม้จริงพบเฉพาะในกลุ่มเรือนไทยวน เรือนไทลื้อและเรือนไทเขินในเขตพื้นที่การศึกษาเท่านั้น คือบริเวณเขต อำเภอเมืองเชียงราย อำเภอแม่จัน อำเภอเชียงแสนและอำเภอเชียงของ วิเคราะห์การวางแบบแผนการสร้างเรือนไม้จริงของทั้ง 3 กลุ่ม โดยมีการกำหนดระดับความสูง - ต่ำของพื้นเรือนตามตำแหน่งต่าง ๆ ดังนี้ ระดับสูงสุดของตัวเรือนคือห้องนอน และเดิน แทนค่าการนอน การนั่ง การรับแขก สามารถใช้ระดับเดียวกันได้ ระดับรองลงมา คือ นอกชาน ห่อมหทางเดิน และพื้นห้องครัวไฟและระดับต่ำสุด คือ ชานพักบันไดหรือบริเวณหัวขั้มบันไดแทนค่าการเดินสัญจรไป - มาบนตัวเรือนทั้งหมด

ตารางที่ 4.2 การสำรวจรูปแบบหลังคาเรือนล้านนาในจังหวัดเชียงราย

ที่	รายการ	ไทยวน			ไทลื้อ			ไทเขิน		
		A	B	C	A	B	C	A	B	C
1	ชุมชนเมือง	.	.	.						
2	ชุมชนบ้านคู		.	.						
3	ชุมชนบ้านสันโค้ง		.	.						
4	ชุมชนบ้านสันหนอง							.	.	
5	ชุมชนบ้านแม่คำ					.				
6	ชุมชนบ้านแม่คำสบเป็น					.	.			
7	ชุมชนเมืองเชียงแสน		.	.						
8	ชุมชนเมืองแม่จัน		.	.						
9	ชุมชนบ้านห้วยเม็ง					.				
10	ชุมชนบ้านศรีดอนชัย					.				
11	ชุมชนบ้านจันจว้า		.							

จาก ข้อมูลจากการสำรวจในปี / พ.ศ. 2550-2552, ผู้วิจัย

หมายเหตุ. A หมายถึง หลังคาเรือนทรงปั้นหยา

B หมายถึง หลังคาเรือนทรงปั้นหยาผสมจั่ว

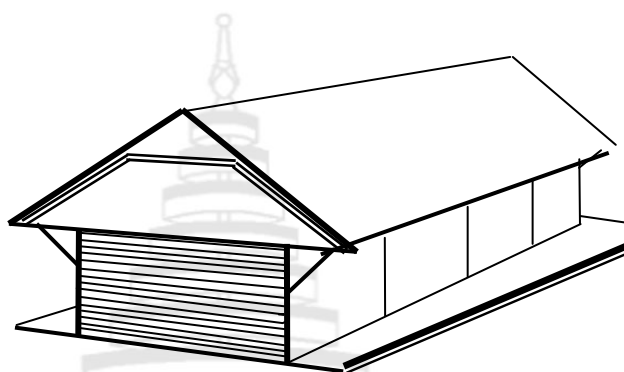
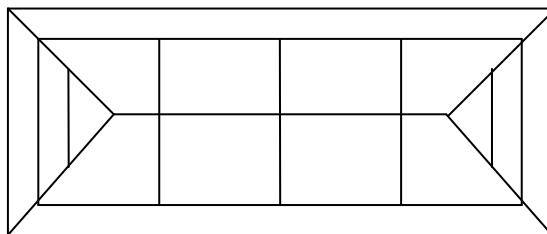
C หมายถึง หลังคาเรือนทรงหน้าจั่ว

จากตารางที่ 4.2 วิเคราะห์ผลได้ว่ารูปทรงหลังคาเรือนของไทยวน ไทลื้อ และไทจีน ทั้ง 11 ชุมชนจำแนกเป็นหลังคาทรงปั้นหยาผสมจั่ว ระดับมากที่สุด หลังคาทรงจั่ว ระดับปานกลาง และหลังคาทรงปั้นหยา ระดับน้อยที่สุด

พอสรุปผลได้ว่า รูปทรงหลังคาเรือนในกลุ่ม B และกลุ่ม C มีรูปแบบหลังคาทรงปั้นหยาผสมจั่วและทรงหน้าจั่ว มีตำแหน่งที่ตั้งกระจายตัวอยู่ตามชุมชนเมืองรอบนอกเป็นส่วนใหญ่ อาจสันนิษฐานได้ว่าเป็นกลุ่มเรือนที่พัฒนาตัวเองมาจากเรือนชนบทดั้งเดิมในดินแดนแถบนี้ ในส่วนรูปทรงหลังคาเรือนในกลุ่ม A มีรูปแบบทรงปั้นหยาสำรวจพบเฉพาะในเขตพื้นที่ชุมชนเมืองเชียงราย เท่านั้น อาจได้รับอิทธิพลการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมการสร้างเรือนมาจากเรือนภาคกลางสมัยต้นรัตนโกสินทร์

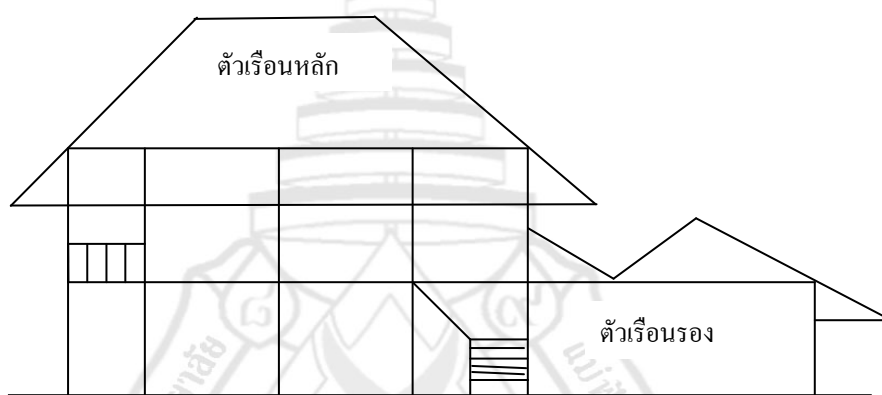
4.1.3.2 กลุ่มเรือนร้านค้าหรือเรือนแถว เรือนในเขตชุมชนเมืองและย่านตลาดจะมีลักษณะของรูปแบบตัวเรือนที่มีการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมทางสังคมและเศรษฐกิจการค้า ที่มีข้อจำกัดเรื่องถนนหนทางในการสัญจรอันเป็นองค์ประกอบด้านการค้าขายเรือนในเขตนี้สามารถจำแนกออกได้ ดังนี้

1. เรือนร้านค้าหรือเรือนแถวชั้นเดียว เรือนร้านค้าหรือเรือนแถวแบบชั้นเดียวนี้นักสร้างติดกันเป็นแถวเรียงหน้ากระดานที่มีจำนวนห้องหลายห้องตั้งแต่สี่ห้องขึ้นไป และให้ความสำคัญกับห้องทุกห้องในเชิงค้าขายหรือทำเลที่ดี อันได้ คือ การกำหนดแผนผังให้ด้านหน้าติดกับทางสัญจรหลักหรือถนนใหญ่เพื่อสะดวกประกอบกับด้านทำเลที่ดีในการประกอบอาชีพค้าขาย ใช้ไม้เป็นวัสดุหลักในการก่อสร้างตัวเรือน ส่วนหลังคามุงด้วยกระเบื้องลูกฟูก กระเบื้องขอลงเหลี่ยมและกระเบื้องว่าว การออกแบบแผนผังของบริเวณตัวเรือนจะใช้สอยพื้นที่อย่างประหยัดในลักษณะแบบอนกประสงค์ คือมีการกำหนดพื้นที่ใช้สอยร่วมกันระหว่างการกำหนดพื้นที่ค้าขายกับการพักอาศัยหลับนอนด้วย โดยจะแบ่งพื้นที่ส่วนใหญ่ออกเป็นสองส่วนคือส่วนหน้าของตัวเรือนใช้สอยในส่วนทำการค้าขาย ส่วนหลังของตัวเรือนใช้อาศัยหลับนอน แบ่งสัดส่วนด้วยการกั้นผนังไม้เหมือนคานนอกตัวเรือน เส้นทางสัญจรที่ใช้ในการเข้า - ออกตัวเรือนใช้เฉพาะทางด้านหน้าเรือนโดยตรง เรือนแถวจะอยู่อาศัยกันหลายครอบครัวโดยแยกกันอยู่ตามคูหาห้องที่เช่าสิทธิมาเพื่อทำการค้าขายดังนั้นเรือนแถวจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ค้าขายและพักอาศัยร่วมกันอีกรูปแบบหนึ่งของเรือนล้านนาเชียงราย ในปัจจุบันคงเหลือให้เห็นทางกายภาพไม่มากนักส่วนใหญ่มีลักษณะทรุดโทรมค่อนข้างมากโดยเฉพาะในส่วนโครงสร้างหลังคาที่มีปัญหาในเรื่องของการหากระเบื้องที่มีขนาดเท่าของเดิมมาซ่อมบำรุงไม่ได้ เนื่องจากในปัจจุบันไม่มีร้านค้าหรือแหล่งผลิตในชุมชนเพื่อจำหน่ายอีกต่อไปแล้ว

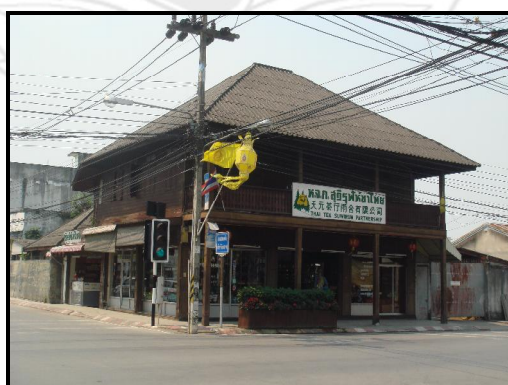

ภาพที่ 4.5 แปลนแบบแผน โครงสร้างเรือนร้านค้าหรือเรือนแถวชั้นเดียว

2. เรือนร้านค้าหรือเรือนแถวสองชั้น เรือนแบบนี้สองนี้เป็นแบบแผนที่สละเชิง รายได้กำหนดแผนผังโครงสร้างตัวอาคารโดยประกอบด้วยตัวอาคารหลักหลังใหญ่และอาคารรอง หลังเล็กต่อเชื่อมเป็นด้านหลัง การแบ่งห้องคูหาเริ่มตั้งแต่สามคูหาขึ้นไปเป็นหลัก รูปด้านของตัวเรือนมีลักษณะเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส หลังคาทรงปั้นหยาชายคาคลุมรอบตัวเรือนทุก ๆ ด้าน (ภาพที่ 4.7 อาคารร้านค้า ห.จ.ก. สุวีรุพชาไทย) และหลังคาทรงจั่วเดี่ยวด้านสกัดสองด้านทรงสูงมี ชายคารอบตัวเรือน (ภาพที่ 4.10 อาคารร้านค้า ชีเปียวในปัจจุบัน) การวางผังภายในอาคารไม่มีการ กั้นผนังห้องของแต่ละช่วงเสาแต่ละจะเปิดพื้นที่ให้โล่งตลอดชั้นล่างของตัวเรือนเพื่อเพิ่มพื้นที่ใช้สอย อย่างเต็มที่

ภาพที่ 4.6 แบบแผนรูปด้านข้างโครงสร้างเรือนร้านค้าหรือเรือนแถวสองชั้น

ภาพที่ 4.7 เรือนร้านค้าชื่อ “สุวีรุพชาไทย”

ภาพที่ 4.8 เรือนร้านค้าไม้ทราบเจ้าของบนถนนเรือนนคร

ภาพที่ 4.9 เรือนร้านค้า ชื่อ “ซีเปียว” ในอดีต

ภาพที่ 4.10 เรือนร้านค้า ชื่อ “ซีเปียว” ในปัจจุบัน

การออกแบบพื้นที่ใช้สอยชั้นล่างทำเป็นร้านค้า ในกรณีการแยกส่วนพื้นที่ใช้สอย ออกเป็นหลายคูหาโดยการกั้นผนังตามช่วงเสาเรือนเป็นหลัก เช่นอาคารดังภาพที่ 4.12 ที่แบ่ง ออกเป็นสามช่องคูหาด้านหน้าบริเวณชั้นสองของเรือนไม่มีระเบียงยื่นออกมา ส่วนพื้นที่ใช้สอยชั้น บนของเรือนร้านค้ามักใช้เป็นที่อยู่อาศัยหลักบนนอนของสมาชิกในครัวเรือน ด้านหน้าบางหลังมี ระเบียงยื่นออกมาตลอดแนวด้านหน้ากว้างประมาณ 1 เมตร อาคารร้านค้ามักนิยมสร้างกันโดยเฉพาะ ย่านการค้าชุมชนในตัวเมืองหรือตัวอำเภอเมืองที่อยู่รอบนอกโดยมากมักจะมีการสร้างในบริเวณ รอบตลาดเป็นหลัก เช่น ย่านการค้าในตัวอำเภอเมืองเชียงราย ย่านการค้าในเขตอำเภอเมืองแม่จัน และอำเภอเมืองอื่น ๆ ในเขตจังหวัดเชียงราย

ภาพที่ 4.11 อาคารเรือนร้านค้าสองชั้น หลังคาทรงปั้นหยาในเขตอำเภอเมืองเชียงราย

ภาพที่ 4.12 เรือนร้านค้าสองชั้นสี่คูหาหลังคาทรงหน้าจั่ว บริเวณสี่แยกถนนไตรรัตน์ จังหวัดเชียงราย

ภาพที่ 4.13 อาคารเรือนแถวสองชั้น 6 คูหา ชื่อ “เฉลิมไทย” บนถนนรัตนาลย์อำเภอเมืองเชียงราย

ภาพที่ 4.14 อาคารเรือนแถวชั้นเดียว 4 บนถนนรัตนาลย์อำเภอเมืองเชียงราย

เรือนพักอาศัยและเรือนร้านค้าหรือเรือนแถวในเชียงราย จึงมีความหลากหลายในการใช้วัสดุก่อสร้างเนื่องจากเป็นชุมชนเมืองย่านการค้าและตลาดเมืองอาจถูกกำหนดด้วยถนนที่เป็นเส้นทางหลัก ดังเช่นถนนรัตนาลย์ซึ่งเป็นย่านการค้าผ่านกลางตัวเมือง การกำหนดทิศทางการสร้างเรือนให้หันหน้าตามคติความเชื่อโบราณ อาจมีข้อจำกัดที่ไม่สามารถปฏิบัติตามได้เนื่องจากมีพื้นที่บังคับรวมถึงพื้นที่ข้างเคียงที่คับแคบ ส่วนเรือนในหมู่บ้านชนบทยังคงมีความเชื่อกำกับในการวางทิศทางตัวเรือนตามคติความเชื่อโบราณได้เนื่องจากไม่มีข้อจำกัดในพื้นที่เหมือนกับเรือนในชุมชน

4.2 คติความเชื่อการสร้างเรือนในเชียงราย

ในการสำรวจกายภาพตัวเรือนไม้จริงในจังหวัดเชียงราย พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ที่ยังคงมีการปลูกเรือนไม้จริงตามแบบแผนโบราณล้านนามีหลงเหลืออยู่เพียง 3 กลุ่มด้วยกัน คือ กลุ่มไทวนหรือ (คนเมือง) กลุ่มไทลื้อและกลุ่มไทจีน กลุ่มไทวนพบมากในเขตอำเภอเมืองเชียงรายในตำบลเวียง ตำบลรอบเวียง (ตำแหน่งตัวเรือนที่หลงเหลือแทรกตัวอยู่ในชุมชนเมือง) และตำบลบ้านคู้ (ตัวเรือนตั้งอยู่เป็นกลุ่มเล็ก 2-3 หลัง) กลุ่มไทลื้อพบในเขตอำเภอแม่จัน บ้านแม่คำและแม่คำ สบเป็น เขตอำเภอเชียงของ บ้านห้วยเม็งและบ้านศรีดอนชัย (ชุดตัวเรือนตั้งเป็นกลุ่มใหญ่) กลุ่มไทจีนพบในเขตอำเภอเมืองเชียงรายบ้านสันหนอง จากการสำรวจ (พ.ศ. 2550-2552) ไม่พบการสร้างเรือนไม้จริงทั้งหลังที่หลังคามุงด้วยกระเบื้องในกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ผู้วิจัยมีความเห็นว่าคงเนื่องมาจากปัจจัยการลงหลักปักฐานมั่นคงของหมู่บ้านเป็นสำคัญโดยไม่มีโยกย้ายไปยังแหล่งอื่น ในขณะที่กลุ่มชาติพันธุ์อื่นยังคงเป็นชุมชนพลัดถิ่นขนาดเล็กและยังคงมีการรักษาเอกลักษณ์ของเรือนไม้บั่วและเรือนเครื่องสับที่ผสมผสานกันซึ่งอาจเป็นการง่ายต่อการก่อสร้างและมีราคาประหยัด แต่มีอายุการใช้งานของตัวเรือนสั้นกว่าซึ่งอยู่นอกเหนือจากเป้าหมายในการวิจัยครั้งนี้ เช่นกลุ่มชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ที่อาศัยเป็นชุมชนหมู่บ้านกระจายตัวอยู่บนพื้นที่สูงทั่วไปในจังหวัดเชียงราย

4.2.1 ความเชื่อเกี่ยวกับพื้นที่การสร้างตัวเรือน

ความเชื่อในดินแดนล้านนาบรรพบุรุษได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ไว้และสืบทอดแนวคิดไว้ให้คนรุ่นหลังได้รับรู้สองลักษณะ คือ หนึ่งการบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับคำสอนไว้ในสมุดบันทึกที่เป็นใบลานหรือบันทึกไว้ในสมุดกระดาษสา “ปี่ปสา” แสดงให้เห็นถึงความสำคัญต่อสังคมล้านนาอย่างจริงจังการเก็บรักษาสิ่งสำคัญเหล่านี้คนเมืองนิยมเก็บรักษาไว้ในวัดประจำหมู่บ้านหรือการเก็บรักษาไว้กับตัวพ่อมด หรือพ่อครู-อาจารย์ในลักษณะเป็นมรดกตกทอดอีกลักษณะหนึ่งก็จากคำบอกเล่าสืบทอดกันมาเพื่อปลูกฝังความเชื่อให้ลูกหลานในครอบครัวได้รับรู้และควรปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด

โหลกการหาพื้นที่สร้างเรือน หรือการเสี่ยงทายหาพื้นที่สร้างเรือนตำราโบราณล้านนา กล่าวถึงโหลกการหาตำแหน่งสร้างเรือนไว้หลายตำรา การสืบทอดจากคำบอกเล่าต่อกันมามีลักษณะที่คล้ายคลึงกันจะผิดเพี้ยนไปบ้างเพียงเล็กน้อยแต่โดยรวมแล้วมีความหมายใกล้เคียงกันคือมุ่งหมายให้เจ้าของเรือนอยู่ดีมีสุข มีโชคชัย ร่ำรวยเงินทองช้างของสมบัติมากมาย ดังนั้นวิธีคิดในการปลูกเรือนจึงมีโหลกขบวนเรือนกำกับไว้ ซึ่งเป็นวิธีการนับช่อกวนขวาทวนเข็มนาฬิกาตามตำรา วิธีนับให้เริ่มนับตั้งแต่คาที่ 1 เรือนมูลน้อย นับวนไปทางขวา 2 แตนแก้ว 3 หัวตำดั่ง 4 ขึ้น

ไคแก้ว 5 ปราสาทแก้ว 6 กาจับหลัก 7 เรือนปล้น 8 หม้าหลวง ให้นำวนไปเรื่อย ๆ จนครบตามอายุของเจ้าของเรือน หากว่าเมื่อนับครบรอบตามอายุแล้ว ตกช่องดีก็สร้างเรือนตรงตำแหน่งนั้นได้เลย แต่ตกช่องไม่ดีก็ให้เว้นเสียให้ใช้ช่องถัดไป (เกริก อัครชินเรศ, 2545, หน้า 156-158)

หม้าหลวง ไม่ดี	เรือนปล้น ไม่ดี	กาจับหลัก ไม่ดี
เรือนมูลน้อย ดีนัก		ปราสาทแก้ว ดีพอปานกลาง
แท่นแก้ว ดีนัก	หัวตำดั่ง ไม่ดี	ชั้นไคแก้ว ดีนัก

ภาพที่ 4.15 โลกขบวนเรือน การเสี่ยงทายหาพื้นที่สร้างเรือน

การเสี่ยงทายในการหาพื้นที่สร้างเรือนอีกตำราหนึ่งของเมืองเหนือโบราณ กล่าวไว้ว่าให้นำเอาใบฝ้ายจำนวน 8 ใบ แล้วนำมาห่อขึ้นใบหนึ่ง ห่อเปลือกไม้ใบหนึ่ง ห่อข้าวเปลือกใบหนึ่ง ห่อถ่านไฟใบหนึ่ง ห่อลูกหินใบหนึ่ง ห่อเปลือกไก่ไข่ใบหนึ่ง ห่อดอกไม้หอมใบหนึ่ง ห่อผมยุงใบหนึ่งเมื่อห่อทั้งหมดเสร็จแล้ว จากนั้นให้แต่งดาขันข้าวตอกดอกไม้ใส่รูป 5 คู่ เทียน 5 คู่แล้วเอาห่อเหล่านั้นใส่ในขันแต่งดานั้นและใส่เงิน 1 แถบ (เงินอินเดีย 1 รูปี หรือเงินแถบรูปหัวโล้น) แล้วอาบน้ำชำระร่างกาย นุ่งผ้าไหมใส่ผ้าดี แล้วนำเอาขันดอกนั้นไปพื้นที่ต้องการจะปลูกบ้านตั้งเรือนอยู่นั้น พอไปถึงก็นั่งคุกเข่าหันหน้าไปทางทิศตะวันออก แล้วอุ้มขันยกขึ้นกล่าวคำอธิษฐานด้วยตั้งใจจริง อาราธนาอัญเชิญ พระอินทร์ พระพรหม เทพบุตร เทพดา แม่นาง ตรีเศียรที่ รุกขะเทวดา ปิยะดาเทวดา อากาสะเทวดา เสร็จแล้วก็ให้ตั้งอธิษฐาน ประารณว่า “...บัดนี้ผู้ข้าตั้งหลายอันมีพ่อแม่ลูกและพี่น้องทุก ๆ คน มีจำนวน...คนจักมาตั้งบ้านเรือนปลูกเรือนอยู่ในสถานที่นี้ จักอยู่ดี จักเจริญดีสุขบานหวานใจ มั่งมูลด้วยโภคะสมบัติร่ำรวยดีด้วยประการใด ก็ขอให้จับสิ่งอันดีนั้น หาก

ว่าสถานที่นี้จักอยู่ไม่ดี ก็ขอให้จับได้ห่อสิ่งของที่อันไม่ดีนั้นแต่เดี๋ยวนั้น” เมื่ออธิษฐานแล้วก็ภาวนานึกคาถาบทนี้อีก 3 ทิวว่า “...โอมนะ โอมสิระसानาถัง สาสะธัมมะ อะนุตตะมัง อิทัมปิ นิमितโต กาสังทิพพะจักขุ วะปะสาสะติ” ว่า 3 ทิวแล้วหลับตาจับห่อสิ่งของนั้น 1 ห่อ เามาเปิดดูถ้าหากได้ห่อดิน กระทำอันใดสมฤทธิทุกอย่างดีแล ถ้าได้ห่อเปลือกไม้ก็มีโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียนมิได้ขาดได้ ห่อข้าวเปลือกจักอยู่สุขสวัสดิ์ ได้ห่อลูกหิน จักอยู่ดีมีสุขมีหลักฐานมั่นคงได้ห่อเปลือกไข่ การทำมาหากินไม่เจริญ มีอันใดจักฉิบหายหมด ได้ดอกไม้วัดก็มีชื่อเสียงได้ยศได้เกียรติ ได้เป็นใหญ่ ได้มั่งคั่ง จักอายุสั้น จักฉิบหายทั้งครอบครัว ได้ถ่านไฟ จักถูกภัยพิบัติ ฉิบหายทั้งคนทั้งสัตว์เลี้ยงแลฯ เมื่อท่านทำพิธีในที่บริเวณนั้นไม่ดี ก็ควรย้ายเสี่ยงในที่อื่นอีก ให้ห่างจากที่เดิมประมาณ 3 วา ก็อาจได้ดี ๆ บริเวณนั้นแล ฯ (ญาณรังษี, ม.ป.ป., หน้า 23 - 34)

4.2.2 ความเชื่อในลักษณะ “จิต”

จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์กลุ่มบุคคลตามเป้าหมายของผู้วิจัย พบว่าคติความเชื่อที่ยังคงมีความสำคัญเป็นลำดับต้น ๆ ของคนล้านนา คือ ความเชื่อในลักษณะ “จิต” ผู้คนในภาคอีสานเรียกว่า “ชะล่า” หมายถึง เสนียดจัญไรและสิ่งชั่วร้ายที่ไม่เป็นมงคลในการดำเนินชีวิต หากประพฤติดนในข้อห้ามที่บรรพบุรุษสั่งสอนไว้ ก็จะทำให้เกิดอาเพศต่าง ๆ นานาไม่มีที่สิ้นสุด และจะสอดแทรกอยู่ในความเชื่ออย่างอื่นด้วยที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมในการสร้างเรือน ดังนี้

“จิต มันเป็นเรื่องที่มาอธิบายกันยากพอ มันเกิดขึ้นแบบที่เฮาคาบถึง

เหมือนกำแพงที่เป็ลอุ้วว่า “ดินจายคาหีน” เพื่อเฮาจะสู้ตัว มันก็เป็นไปแล้ว”

(จิต เป็นเรื่องที่มาอธิบายกันค่อนข้างยาก มันเกิดขึ้นแบบที่เราคาดไม่ถึง

เหมือนกำแพงที่เขาพูดว่า ดินขยาคาสัน กว่าเราจะรู้ตัว มันก็เป็น (สัน) ไปแล้ว)

จากการสัมภาษณ์ นายเฮง คำไทย (2550)

การกระทำอันไม่เหมาะสมในแง่มุมต่าง ๆ ที่ขัดต่อพฤติกรรมทางสังคมท้องถิ่นทางล้านนาถือว่าการต้องจิต หรืออีกนัยหนึ่งของ “จิต” คือมีความหมายกว้างครอบคลุมในหลายเรื่องอาจเป็นข้อห้ามทางจารีตประเพณีโบราณที่ไม่มีคำอธิบายประกอบว่ามีเหตุผลอย่างไร ทำไมถึงต้องจิต

ชุ่ม เสรีศักดิ์ (ม.ป.ป., อ้างถึงใน, ลมูล จันทรหอม, 2547) กล่าวถึงลักษณะจิตในจดหมายเหตุสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ บ่งบอกให้เห็นถึงความสำคัญในภูมิปัญญาล้านนาที่ใช้ความเชื่อมาเป็นตัวกำกับพฤติกรรมของคนในสังคมในด้านการดำรงชีวิตร่วมกับธรรมชาติ ลักษณะของการต้องจิตมีด้วยกันอยู่ 3 สถาน สถานะที่ 1) ต้องคนเดียว สถานะที่ 2) ต้องคนทั้งเรือน สถานะที่ 3) ต้องคนทั้งเมือง ตามที่มหาอุปาลิเทศนาไว้เพื่อป็นแนวทางประพฤติอย่างเคร่งครัดว่า

1. เต (รื้อ) เรือนไว้เกิน 6 เดือนแล้ว เอามาแปงใหม่ บ่ดีมันจิด
2. เอาไม้เรือนหลังหนึ่ง ไปแถม (เพิ่ม) หลังหนึ่ง บ่ดีมันจิด
3. ไม้เรือนหลายหลังเอามาแปงเป็นหลังเดียว บ่ดีมันจิด
4. เรือนหลังใดคนบ่ออยู่นอนเฝ้า ภายหลังพ้อยมีคนมาอยู่มานอน บ่ดีมันจิด
5. เอาไม้เรือนหลังหนึ่งไปใส่แถม (เพิ่ม) หลังหนึ่ง บ่ดีมันจิด
6. ไม้เรือนหลายหลังเอามาแปงเป็นหลังเดียว เรียก “แก่งแคะเรือน” บ่ดีมันจิด
7. เต (รื้อ) เรือนวันนั้นแปงเรือนวันนั้นขึ้น (บ้านใหม่) วันนั้น บ่ดีมันจิด
8. เรือนลอกกราบ คือเรือนหลุ (ชำรุด) ป้อย (กลับ) บ่เต (ไม้รื้อ) เปลี่ยนฝาเปลี่ยนเสา เปลี่ยนข้อแป้ เปลี่ยนเครื่องบนและเครื่องลุ่ม (ล่าง) บ่ดีมันจิด
9. เรือนหลังเก่าบ่เต (รื้อ) แล้วแปงต่อออกสื่บออก เรียก “สื่บเรือน” บ่ดีมันจิด
10. เรือนบ่เตแล้วตัดเข้าริตเข้า (ทำให้เล็กลง) บ่อดีมันจิด
11. เตเรือนบ่เตจาน (ชาน) แล้วแปงเรือนขึ้นร่วมจาน บ่ดีมันจิด
12. เรือนเล้ง (เอียง) และโย้ แล้วซัด (ดึง) คิ่นมา บ่ดีมันจิด
13. แปงเรือนสองหลังมีประตูติดกัน (ตรงกัน) บ่ดีมันจิด
14. แปงเรือนมี 4 ประตู เป็นประตูบายมุขตั้ง (ตั้ง) 4 บ่ดีมันจิด นกน้อย (มาก-น้อย)กว่านั้น บ่เป็นหยัง (ไม่เป็นไร)
15. แปงเรือนมีปล่องหน้าต่าง 9 ช่อง เป็นทวารตั้ง 9 บ่ดีมันจิด นกน้อยกว่านั้นบ่เป็นหยัง
16. เขตบ้านแดนรั้วมีอยู่เดิม ก้อยชดออกถึบออก (ขยายออก) เตื่อเล็กเตื่อหน้อย (ทีละเล็กทีละน้อย) แพ้อายุสั้น (ทำให้อายุสั้น) บ่ดีมันจิด
17. มีสวน 2 สวนอยู่ติดกัน ก้อยเตรวักกลางออกหื้อเป็นสวนเดียวกัน จักนิบหายเมื่อปายลุน (ภายหลัง) จิดเน่อ
18. บ่ดีย้ายประตูบ้าน ประตูเรือน รั้วบ้านออก บ่ดีมันจิด
19. บ่ดีเอารูปไ้ยังเรือน คือ รูปช้าง ม้า ราชสีห์ ราชู ยักษ์ เสือ นาค บ่ดีจิด ช่างขาดโชคลาก มักเจ็บไข้ เตื่อคร้อน

จากคำบอกเล่าเบื้องต้นแสดงให้เห็นถึงรายละเอียดต่าง ๆ ของคนรุ่นก่อน ๆ ทำผิดพลาดไว้ และส่งผลให้เกิดปัญหาในสังคมการอยู่ร่วมกัน การกระทำบางอย่างที่เห็นแก่ตัว ดังเช่นตัวอย่างที่ว่า “เขตบ้านแดนรั้วมีอยู่เดิม ก้อยชดออกถึบออก (ขยายออก) เตื่อเล็กเตื่อหน้อย (ทีละเล็กทีละน้อย) แพ้อายุสั้น (ทำให้อายุสั้น) บ่ดีมันจิด” ผู้วิจัยมีความเห็นว่าแนวเขตบ้านเรือนที่กั้นกลางด้วยรั้วแบบ

หายาบ ๆ การรื้อถอนขยับเพิ่มเนื้อที่บุกรุกบ้านข้างเคียงแอบกระทำได้ง่าย ดังนั้นมักเกิดมีปากเสียงกัน ทะเลาะวิวาทกันอาจถึงขั้นรุนแรงจนถึงชีวิตได้

บดเคี้ยวไม้มาแปรงเรือน คือ

1. ไม้เยาะหลองข้าว (ไม้ทำยุ่งข้าว)
2. ไม้ก้างเฟืองเก่า (ไม้ที่ทำค้างเฟือง)
3. ไม้หมาก ไม้ตาล ไม้ป้าว (มะพร้าว) ไม้ลาน (ปาร์ม)
4. ไม้โรงไฟ (ไม้ที่ทำโรงครัว)
5. ไม้มองคำข้าว (ไม้ครกกระเดื่อง) ต่าง ๆ บดขี้นเนื้อ
6. บดเคี้ยวไม้โรงมอง (โรงครกกระเดื่อง) ไม้พลึงมอง เสามอง ตัวครกมองมาใช้

และแปรงหัว (ทำพื้น) หื้อรื้อ ไฟไหม้ฉิบหาย

จากคำสอนดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมนิสัยที่มักง่าย ไม่ขยันขันแข็งและกระทำการโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์กระทำในสิ่งที่คนเมืองเขาถือ การกำกับในด้านการนำชิ้นส่วนของไม้จากการรื้อถอนจากอาคารเดิมหรือสิ่งปลูกสร้างเก่าแล้วนำมาใช้ใหม่อย่างมีวินัยและสอดคล้องกับมงคลชีวิต

4.2.3 ความเชื่อเรื่องการนอน

ความเชื่อในโบราณของคนเมืองบอกกล่าวไว้ว่าการนอนนั้นสำคัญมากเวลาที่นอนควรดูทิศทางให้ถูกต้องตามโหลกก่อนจึงจะเป็นสิ่งที่ดี และเป็นมงคลชีวิตอย่างยิ่งแก่เจ้าของเรือนหลังนั้นควรเลือก ดังนี้

นอนผินหัวไปทางทิศตะวันออก	ดี มีความสุข มีความเจริญดี มีปัญญาดี ปราศจากภัยร้ายทั้งมวล
นอนผินหัวไปทางทิศใต้	มีอายุมั่นคงขวัญขึ้น
นอนผินหัวไปทางทิศตะวันตก	จักมีแต่ความเดือดเนื้อร้อนใจ
นอนผินหัวไปทางทิศเหนือ	มักมีโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียนมิได้ขาด เสียข้าวเสียของไม่ดีแลฯ

จากการสัมภาษณ์ พระอธิการสัจจชัย ชยสุวโร (2552)

4.2.4 ความเชื่อในเรื่องผีเรือน - ผีบรรพบุรุษและพระภูมิเจ้าที่

ความเชื่อเรื่องผีเรือน-ผีบรรพบุรุษและพระภูมิเจ้าที่ยังเป็นสิ่งที่ยึดถือควบคู่กันมากับระบบศาสนาของคนในล้านนาที่นับถือสืบต่อกันมานานจนถึงทุกวันนี้ การปฏิบัติตนโดยการอ่อนน้อม ถ่อมตน การเคารพต่อธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่พึ่ง การบอกกล่าวและบูชาเทวดา การขอขมา

ต่อพระแม่ธรณีเหล่านี้เป็นการประพุดจินเป็นอัตลักษณ์ประจำท้องถิ่นการนับถือ “ผี” ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเรือนล้านนาในจังหวัดเชียงราย จากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมของผู้วิจัยพบว่า ในเขตพื้นที่การศึกษาเป้าหมายการสังเกตโดยรอบบริเวณเรือนและบนตัวเรือนพบว่ามีความหมายของการตั้งศาล ผีบรรพบุรุษ (ผีปู่ย่า) และพระภูมิเจ้าที่ที่แตกต่างกัน

4.2.4.1 ผีเรือน/ผีปู่ย่า เชื่อว่าเป็นผีต้นตระกูลหมายถึง ปู่ ย่า ตา ยาย ที่ล่วงลับไปแล้วคอยปกปักรักษาลูกหลานให้อยู่ดีกินดี มีการตั้งศาลไว้ให้สถิตไ้ไว้ในบริเวณนอกเรือนโดยไม่ให้เงาเรือนไปทับศาล ตำแหน่งการวางอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของตัวเรือน สร้างเป็นตัวเรือนย่อส่วนมีเสาสี่ต้น ความสูงจากพื้นประมาณ 1 เมตร ทำบันไดทางขึ้นจากพื้นจนถึงตัวศาลเรียกว่า “ศาลผีปู่ย่า” หากมีแขกหรือคนแปลกหน้าเป็นชายหนุ่มมาพักหลบนอนที่เรือนแล้วประพุดดินไม่เหมาะสมกับลูกสาวเจ้าของเรือน จะถือว่าผิดผีเรือน จะต้องทำการเช่นไหว้เพื่อขอขมาลาโทษ เรียกว่า “การเลี้ยงผี - เลี้ยงผี” จากการสัมภาษณ์ นางเอ๋ย เพียงใจ (2551)

4.2.4.2 ผีป่า เชื่อว่าสถิตอยู่ในป่าเขา เมื่อมีการเดินทางเข้าไปตัดไม้ นำมาสร้างเรือนตามป่าใหญ่ ตามความเชื่อของคนในล้านนาคนที่เข้าไปตัดไม้จะต้องทำพิธีขอมาเจ้าป่าเจ้าเขาเสียก่อน มิใช่ว่าจะเข้าไปตัดได้เลย หากกระทำเช่นนั้นอาจทำให้ผีป่าหรือเจ้าป่าเจ้าเขาอาจโกรธ และเล่นงานให้เกิดอุบัติเหตุต่าง ๆ นานา ได้ ดังนั้นจึงควรทำการขออนุญาตตัดไม้จากเจ้าป่าเจ้าเขาเสียก่อนจึงจะเป็นการดี

4.2.4.3 ผีเสื้อบ้าน ผีเสื้อเมือง หรือผีเจ้านาย เป็นผีที่ชุมชนในหมู่บ้านเคารพนับถือบูชาเพื่อคุ้มครองให้ผู้คนในหมู่บ้าน และผู้คนในเมืองอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันมักสร้างไว้ในที่เนินสูงหรือตั้งอยู่ในใจกลางหมู่บ้าน (สำรวจ: หมู่บ้านปายางมน อำเภอเมืองเชียงราย, 2551)

“ความเชื่อในเรื่องผีของทางล้านนานั้นมีการนับถือผีทั่วไปในลักษณะต่าง ๆ ได้แก่ ผีเจ้านาย ผีเจ้าป่าเจ้าเขา ผีเหมืองฝาย ผีนา ผีเฮือนและผีบรรพบุรุษหรือผีปู่ย่าของตระกูล” (มณี พยอมยงค์, 2548)

4.2.4.4 พระภูมิเจ้าที่ หรือตำนานพระภูมิเจ้าที่เจ้ากรุงพาลี สถานะของพระภูมินั้นบางคนเข้าใจผิดคิดว่าเป็นเทวดา ตามข้อเท็จจริงแล้ว ว.จินประดิษฐ์ (2534) กล่าวไว้ในตำราพิธีตั้งศาลพระภูมิและศาลทุกชนิดว่าประวัติของพระภูมิเป็นโอรสของท้าวทศราชกษัตริย์ผู้ครองกรุงพาลี ซึ่งมีโอรสด้วยกันทั้งหมด 9 พระองค์ องค์ที่ 1 มีนามว่า พระชัยมงคล ท้าวทศราชได้มอบหมายให้มีหน้าที่ครอบครองการดูแลสถานบ้านเรือนและโรงงาน แต่ท้าวทศราชกลับเป็นผู้มีจิตใจผิดมนุษย์ธรรมดา หยิบข้าว เทียวคดโกงรังแกชาวประชาของพระองค์เองจนได้รับความเดือดร้อนกันทั่วหน้า ร้อนถึงพระนารายณ์ต้องอวตารลงมาแก้ปัญหา สร้างกลอุบายให้เจ้ากรุงพาลีเสียเมืองและขับไล่ออกไปตกกระทาลำบากนอกเขตป่าหิมพานต์ ต่อมาเจ้ากรุงพาลี พระโอรสทั้งเก้าและพระญาติทนต์ความลำบากตรากตรำ

ต่อไปไม่ไหวจึงขอกลับเข้ามาอาศัยอยู่ในกรุงพาลีดังเดิมองค์พระนารายณ์เกิดความสงสารจึงทรงอนุญาตให้กลับมาอยู่ในกรุงพาลีได้เหมือนเดิม แต่จะไม่ยกแผ่นดินให้ทั้งหมด ให้ปักเสาลงดินเพียงเสาเดียว แล้วต้องคอยดูแลความเรียบร้อยอาคารบ้านเรือน ที่อยู่อาศัยและสถานที่ต่าง ๆ ให้กับประชาชนอยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นสุขตลอดไป (ว. จินประดิษฐ์, 2534, หน้า 23 - 34)

พิธีกรรมประกอบการตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ตามแบบแผนของชาวล้านนา เป็นหน้าที่ของพ่อหมอหรือพ่อครู-อาจารย์ในการประกอบพิธีกรรม ต้องมีการขุดหลุมเสาศาลเตรียมไว้ก่อนล่วงหน้า 1 วัน โดยเริ่มขุดในตอนเย็นเพื่อความร่วมมือ การตั้งศาลพระภูมิจะหันหน้าได้ 3 ทิศทางกล่าว คือทิศบูรพา (ทิศตะวันออก) ทิศอุดร (ทิศเหนือ) ทิศอีสาน (ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ) ข้อห้ามเด็ดขาดไม่ให้ศาลหันหน้าไปทางใต้หรือทิศตะวันตก รวมถึงฤกษ์เวลาในการตั้งศาล ว. จินประดิษฐ์ กล่าวเพิ่มเติมว่า ตั้งศาลวันจันทร์ ควรใช้ฤกษ์เวลา 8.29-10.39 น. วันอังคาร ควรใช้ฤกษ์เวลา 6.39-8.09 น. วันพุธ ควรใช้ฤกษ์เวลา 8.39-10.19 น. วันพฤหัสบดี ควรใช้ฤกษ์ เวลา 10.49-11.39 น. วันศุกร์ ควรใช้ฤกษ์เวลา 6.19-8.09 น. วันเสาร์ ควรใช้ฤกษ์เวลา 8.49-10.49 น.

ส่วนสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ของใช้ในการตั้งศาลและเครื่องสังเวยในพิธีกรรมของใช้ประกอบด้วย ฉัตรเงิน 2 ต้น ฉัตรทอง 2 ต้น ค้ายสายสิญจ์ 1 ม้วน ทองเปลว 9 แผ่น รูป 1 กำ เทียนขาว 9 เล่ม ผ้าขาว 1 ผืนผ้าแพร 3 ผืน ดอกไม้ 7 สี ดอกบัว 9 ดอก กระจ่างรูป 1 ใบ เชิงเทียน 1 คู่ แจกันดอกไม้ 1 คู่ แป้งเจิม 1 ถ้วย เจริศ (รูปพระภูมิ) 1 แผ่น คนสวย 2 คน คนงาม 2 คน ละครร่า 1 ชุด ข้าว 2 ตัว มะ 2 ตัว ขันน้ำมนต์ 1 ใบ พานครู 1 พาน เครื่องเวยพระภูมิเจ้าที่แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือเครื่องสังเวยสดคาวและเครื่องสังเวยมังสะวิรัต

ลำดับการตั้งศาลนั้นเริ่มตั้งแต่ตอนเช้าวันใหม่ รอจนเวลาเที่ยงวันจึงลาเครื่องสังเวยที่จัดไว้ แล้วหาใบตองเย็บเป็นสะตวง 4 ใบ นำเครื่องสังเวยใส่สะตวงวางไว้มุมศาลทั้งสี่มุมเป็นอันเสร็จพิธีการ

ทิศทางทำเลในการตั้งศาลให้เป็นมงคล

การตั้งศาลจะเป็นมงคลจริง ๆ นั้น จะต้องให้ถูกโฉลกทิศทางอย่าตั้งไปตามชอบใจ มักง่ายจะต้องพิจารณาถึงสถานที่นั้นว่าสะอาดอย่าให้ตรงกับประตูบ้าน ที่สำคัญอย่าหันหน้าไปหาห้องน้ำและส้วม เป็นอันตราย และอย่าให้ใกล้ห้องส้วมเกินไป ส่วนทิศทางการหันหน้าศาลที่ดีที่สุดและเป็นมงคลนั้นคือทิศตะวันออก ทิศเหนือ หรือทิศตะวันออกเฉียงเหนือทิศอีสานตามลำดับ นอกนั้นห้ามหันหน้าศาลไปเป็นอันตรายและศาลจะต้องตั้งอยู่ทางทิศเหนือบ้าน หรือทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

คติวันดีที่เป็นมงคลในการตั้งศาลพระภูมิ

คือ วัน 2, 3, 6, 9, 11 ค่ำ ใช้ได้ทั้งวันขึ้น และแรม

วันที่เป็นมงคลในการตั้งศาล

วันพุธ-วันพฤหัสบดี	ตั้งศาลบ้านเรือน ร้านค้า เเคสถาน
วันพฤหัสบดี-วันศุกร์	ตั้งศาลวัดวาอาราม นาไร่ สวน
วันอังคาร-อาทิตย์-พฤหัสบดี	ตั้งศาลค่าย ประตุ หอรบ
วันเสาร์	ตั้งศาลบันได
วันจันทร์-พุธ	ตั้งศาลโรงพิธีบ่าวสาว

4.2.4 ความเชื่อในเรื่องต้นไม้มาสร้างเรือน

เรือนล้านนาในเชียงรายสร้างด้วยวัสดุไม้ประกอบเป็น โครงสร้างทั้งหลังหรือเรือนไม้จริง แนวคิดของบรรพบุรุษที่เป็นส่ล่กกับการตัดต้นไม้ใหญ่ มาทำการแปรรูปเป็นส่วนต่าง ๆ ของตัวเรือน ส่วนเสาเรือน และ โครงสร้าง ส่วนไม้ฝาและส่วนไม้พื้น (ไม้แป้น) ในอดีตป่าไม้ในเชียงรายยังอุดม สมบูรณ์มีให้เลือกใช้สอยมากมาย ทั้งชนิด และขนาดของลำต้น ดังนั้นคนล้านนาจึงสร้างภูมิปัญญา ในการควบคุมพฤติกรรมการตัดไม้ของคนในรุ่นหลังเพื่อไม่ให้เบียดเบียนธรรมชาติมากเกินไปให้ รู้จักใช้สอยอย่างพอเพียง การเดินทางไปตัดไม้ในป่าในอดีตนั้นมีการชักชวนกันไปเป็นกลุ่ม เนื่องจากต้องใช้เวลาในการตัดไม้ การชักลากไม้ออกมาจากป่าต้องใช้เวลาหลาย ๆ วันเรียกว่า “การ อิบไม้” หรือ “การแฮมไม้” หมายถึงการสะสมไม้ขนาดต่าง ๆ ตั้งแต่ไม้เสาเรือน ไม้โครงสร้างตัว เรือน ไม้ฝา ไม้พื้น เมื่อสะสมไม้จนเป็นที่น่าพอใจแล้วจึงทำการขนย้ายออกมาจากป่าเพื่อนำมาสร้าง เรือนหากว่าเมื่อสร้างในส่วนหลักของตัวเรือนเสร็จแล้วหากว่ายังขาดไม้เป็นบางส่วนก็เข้าไป อิบไม้ ต่ออีกเป็นอย่างนี้ไปจนกว่าจะสร้างบ้านเสร็จหรือเท่าที่จำเป็น และเพียงพอต่อความต้องการผ่าน ความเชื่อในเรื่อง “จิต” ดังนี้

ในข้อห้ามที่คนโบราณได้บอกเล่าต่อกันมาเป็นเวลาหลายชั่วอายุคนเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกัน ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติการตัดต้นไม้ก่อนนำมาสร้างเรือนและการเคารพในธรรมชาติ หากตัด ไปโดยพลการหรือเกินความจำเป็น (เข้าใจว่าอาจส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยาทางธรรมชาติได้ ในภายหลัง - ผู้วิจัย)

ดังนั้นจึงได้มีบันทึกบอกไว้ ต้นไม้ที่ไม่มีคุณสมบัติที่ดีพอหรือมีอาถรรพ์ เพราะหากไม่เชื่อ คำสอน ก็จะถูกจิตเล่นงานเอาได้ จึงไม่ควรตัดต้นไม้ดังต่อไปนี้

4.2.4.1 ไม้แถมหางปลา หมายถึง ไม้ที่มีลำต้นตอนกลางแยกออกเป็นสองแฉกเหมือน หางปลา

4.2.4.2 ไม้สองนาง หมายถึง ไม้ที่ขึ้นเป็นคู่ติดกันเชื่อว่ามักมีเทวดาลิงสถิตอยู่ เช่นตะเคียนคู่

4.2.4.3 ไม้จำเภา หมายถึง ไม้ที่ขึ้นอยู่ริมฝั่งลำห้วยหรือฝั่งแม่น้ำของมณฑลลงไปถึง
ในน้ำ

4.2.4.4 ไม้ล้มผ่านห้วย หมายถึง ไม้ที่ถูกพายุพัดล้มลงขวางลำห้วย

4.2.4.5 ไม้ตายซาก หมายถึง ไม้ที่ยืนตายซากอยู่

4.2.4.6 ไม้จ่อมปลวก หมายถึง ไม้ที่ขึ้นอยู่บนจอมปลวก

4.2.4.7 ไม้กวางใจ หมายถึง ไม้ที่มีไส้ตรงกลางกลวง

4.2.4.8 ไม้ตะวันผ่าหางปลา หมายถึง ไม้ที่ขวางดวงตะวันขึ้นส่องแสงลอดช่องผ่าน

ตรงกลาง

จากการสัมภาษณ์ พ่ออุ้ยคำ สามคำ (2551)

ต้นไม้มงคล หมายถึง ต้นไม้ที่นำมาปลูกไว้ในบริเวณบ้านเรือนแล้วเชื่อว่าจะมีโชคลาภเป็นมงคล มีบุญวาสนาแก่ชีวิตคนในครอบครัวทุกคนซึ่งมีทั้งมงคลมาจากชื่อของต้นไม้ - ไม้ดอกไม้ประดับ โดยมีการกำหนดตำแหน่งของการปลูกไว้ ตามความเชื่อของล้านนา ดังนี้

ปลูกไว้ในบริเวณหน้าบ้านเรือน ชาวล้านนาถือว่าเป็นบริเวณส่วนสำคัญส่วนแรกที่จะต้องรับแขกบ้านแขกเมือง หรือผู้มาเยือนเป็นหน้าด่านของการค้าขายหรือช่องทางของเงินทองไหลมาเข้าเรือนทำให้เกิดโชคลาภพบแต่สิ่งดี ๆ เป็นสิริมงคล

1. ต้นมะยม ความนิยมนิยมขึ้นแก่ผู้มาเยือน ผู้มาพบเห็น
2. ต้นใบเงิน ใบทอง ใบนาก ทำให้มีความมั่งคั่งสมบูรณ์เงินทอง
3. ต้นจำปีจำปา ทำมาค้าขายดี
4. ต้นโกสน ให้ความมีสิริมงคลในชีวิต มีกุศลสมบูรณ์มาก
5. ต้นวาสนา การมีบุญวาสนาดี มีความก้าวหน้าในหน้าที่การงานดี
6. ต้นหมากผู้หมากเมีย การเสริมพลังอำนาจคุ้มครองภัยจากสิ่งชั่วร้าย
7. ต้นแก้ว ให้ความเบิกบานใจ สดชื่นแจ่มใส

ปลูกไว้ในบริเวณหลังเรือน ต้นไม้ที่จักปลูกไว้ในบริเวณหลังเรือนนั้นเชื่อว่าเป็นศรีแก่เจ้าของเรือน อยู่เบื้องหลังคอยกำจุนให้มีความมั่นคงในชีวิต

1. ต้นขนุน การมีผู้คนรักใคร่คอยสนับสนุนกำจุน ไม่อยู่อย่างโดดเดี่ยวเดียวดาย มีความสุขสบายไม่ขัดสนเงินทอง

2. ต้นกล้วย ความมั่งคั่งสมบูรณ์ อิ่มเอิบ ชุ่มชื้น
3. ต้นมะพร้าว ความแข็งแรง อดทน ยั่งยืน สง่างาม
4. ต้นมะนาว / ส้มป่อย ความปลอดภัยแคล้วคลาด คุ้มครองปลอดภัย
5. ต้นใบหนาด ปกป้องคุ้มครองภัยจากภูตผี

ต้นไม้มงคล หมายถึงต้นไม้ที่ไม่ควรนำมาปลูกไว้ในบริเวณเรือน ไม่ดีแก่ผู้เป็นเจ้าของเรือน ได้แก่

1. ต้นดอกกรัก จะทำให้อายุสั้น เนื่องจากเชื่อว่าดอกกรักมักนิยมนำมาประดับบนโลงศพ คนตาย
2. ต้นเฟื่องฟ้า จะทำให้คนในบ้านทะเลาะเบาะแว้งกัน ไม่หยุดหย่อน ขาดความสามัคคี
3. ต้นสน จะทำให้ขาดเงินทอง ขากจน ไม่มีอันจะกิน
4. ต้นจำปาขาว ต้นดอกลั่นทม (ซึ่งปัจจุบันสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเปลี่ยนชื่อเสียใหม่ว่า ต้นลีลาวดี) ทำให้กลับมานิยมปลูกในบ้านเรือนกันใหม่และมีราคาแพง สมัยก่อนเชื่อว่าจะทำให้เกิดความระทมทุกข์ เจ็บเหงา เศร้าโศก ไม่มีสง่าราศี (จึงนิยมนำไปปลูกในวัด)
5. ต้นไม้หลวง (ไม้ขนาดใหญ่) ทั้งหลายที่มีความสูงมากกว่า 10 เมตรขึ้นไป เช่น ต้นมะกอก ต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นมะขาม สาเหตุมาจากรากของต้นไม้ขนาดใหญ่มักจะชอนไชไปไกล เป็นผลทำให้พื้นโครงสร้างโดยรวมของเรือนเสียหายหรือหากเกิดพายุกรรโชกรุนแรงมักโค่นลงมาทับตัวเรือนเสียหายหรือบางครั้งทำให้คนที่อาศัยอยู่บนเรือนได้รับอุบัติเหตุจนถึงชีวิตได้ จากการล้มทลาย นายตัน คำปัน (2551)

4.2.5 ความเชื่อเรื่องการหาฤกษ์ยาม

การหาฤกษ์ยามที่ดีที่เหมาะสมหรือ “ การหามือจันวันดี ” เพื่อเป็นสิริมงคลแก่เจ้าของเรือน ซึ่งการหาฤกษ์ยามควรหลีกเลี่ยงยามที่ไม่เป็นมงคลเสีย แต่บางครั้งก็หาความพอดีลงตัวได้ยาก ดังนั้นควรคำนึงถึงความเหมาะสมประกอบด้วยกันทั้งสองยาม คือ

4.2.5.1 ฤกษ์ยามสัมพันธ์กับวัน อันหมายถึงในระหว่างวันจะมีช่วงของเวลาที่เปี่ยมมงคลสามารถนำไปกระทำการใด ๆ ได้ดี ว. จินประดิษฐ์ กล่าวถึงยามในระหว่างวันไว้ดังนี้

วันอาทิตย์ ยามเช้าได้ อโหหิง ไม่ดี ยามสายได้ อุทราช ราชา ดินัก ยาม ไกล่เที่ยงได้ ปานะโกชนัง ดินัก ยามเที่ยงได้ คณหาภาเว ไม่ดี ยามบ่ายได้ มัชฌิมะฉะฌัง ไม่ดี ยามเย็นได้ อะโรหิง ไม่ดี ยาม ไกล่ค่ำได้ อุทราช ราชา ดินัก

วันจันทร์ ยามเช้าได้ คณหาภาเว ยามสายได้ มัชฌิมะฉะฌัง ไม่ดี ยาม ไกล่ เที่ยงได้ อะโรหิง ไม่ดี ยามเที่ยง อุทราช ราชา ดินัก ยามบ่ายได้ ทักขินัง ดินัก ยามเย็นได้ คณหาภาเว ไม่ดี ยามไกล่ค่ำได้ มัชฌิมะฉะฌัง ไม่ดี ยามค่ำ อะโรหิง ไม่ดี

วันอังคาร ยามเช้าได้ อุทราช ราชา ดินัก ยามสายได้ ไชยะลาทะตัง ดินัก ยาม ไกล่ เที่ยงได้ กันหังภาเว ไม่ดี ยามเที่ยง มัชฌิมะฉะฌัง ไม่ดี ยามบ่ายได้ อะโร หิง ไม่ดี ยามเย็นได้ อุทราช ราชา ดินัก ยามไกล่ค่ำได้ ไชยะลาทะตัง ดินัก ยาม ค่ำ กันหังภาเว ไม่ดี

วันพุธ ยามเช้าได้ ตัณหาภาเว ไม่ดี ยามสายได้ มัชฌิมะณังไม่ดี ยาม ไกล่เที่ยงได้
อะโหหิงังไม่ดี ยามเที่ยง อุทฺธงฺกราชา ดินัก ยามบ่ายได้ ทักขิณัง ดินักยามเย็นได้ มรณังภาเว ไม่ดี ยาม
ไกล่ค่ำได้ มัชฌิมะณังไม่ดี ยามค่ำ อะโหหิงังไม่ดี

วันพฤหัสบดี ยามเช้าได้ มัชฌิมะณังไม่ดี ยามสายได้ อะโหหิงังไม่ดี ยาม ไกล่เที่ยง
ได้ อุทฺธงฺกราชา ดินัก ยามเที่ยง ไชยะลาภะตัง ดินัก ยามบ่ายได้ มรณังภาเว ไม่ดี ยามบ่ายเย็นได้ มัชฌิ
มะณังไม่ดี ยามไกล่ค่ำได้ อะโหหิงังไม่ดี ยามค่ำ อุทฺธงฺกราชา ดินัก

วันศุกร์ ยามเช้าได้ อะโหหิงังไม่ดี ยามสายได้ อุทฺธงฺกราชา ดินัก ยาม ไกล่เที่ยงได้
ทักขิณัง ไม่ดี ยามเที่ยง มรณังภาเว ไม่ดี ยามบ่ายได้ มัชฌิมะณังไม่ดี ยามเย็นได้ อะโหหิงังไม่ดี ยาม
ไกล่ค่ำได้ อุทฺธงฺกราชา ดินัก ยามค่ำ ไชยะลาภะตัง ดินัก

วันเสาร์ ยามเช้าได้ ปานะโกชะนัง ดินัก ยามสายได้ อุทฺธงฺกราชา ดินัก ยามไกล่เที่ยงได้
มัชฌิมะณังไม่ดี ยามเที่ยง อะโหหิงังไม่ดี ยามบ่ายได้ อุทฺธงฺกราชา ดินัก ยามเย็นได้ ปานะโกชะนัง ดี
นัก ยามไกล่ค่ำได้ กันหังภาเว ไม่ดี ยามค่ำ มัชฌิมะณังไม่ดี

ในตำราโบราณจะมีวันเสียประจำเดือนหรือที่เรียกว่า มีวันจมน (หมายถึงวันที่แทนค่า
ความหนักแน่นจมนอยู่กับที่ไม่รุ่งเรือง) วันพุธ (หมายถึงวันที่เฟื่องฟู งอกงามเป็นวันดี)

4.2.5.2 ฤกษ์ยามสัมพันธ์กับเดือน การหาเดือนที่เหมาะสมกับการสร้างเรือน ตามตำรา
เมืองเหนือนั้นแจ้งให้เจ้าของเรือนเลือกสร้างเรือนในเดือนที่เป็นเลขคู่ เช่น เดือนสี่ เดือนหก เดือนแปด
เดือนสิบ เดือนสิบสอง จากการสัมภาษณ์ พระบุญขึ้น กลุขานธมฺโม (2551)

เดือนออก (ช่วงข้างขึ้น) 1 ค่ำ	ชนะข้าศึกศัตรู
เดือนออก 2 ค่ำ	จะได้ทุกข์โศกโหม้
เดือนออก 3 ค่ำ	ได้ลาภ
เดือนออก 4 ค่ำ	บ่ดี
เดือนออก 5 ค่ำ	ไฟจกโหม้
เดือนออก 6 ค่ำ	เจ้าเฮือนจักตาย
เดือนออก 7 ค่ำ	บ่ดี
เดือนออก 8 ค่ำ	ทุกข์โศกโหม้
เดือนออก 9 ค่ำ	ดี
เดือนออก 10 ค่ำ	อยู่ดีกินดี
เดือนออก 11 ค่ำ	ดินัก
เดือนออก 12 ค่ำ	ดินัก

4.2.6 ความเชื่อ “ทักษา” ในเรือนล้านนา

“ทักษา” หมายถึง การวางตำแหน่งทิศการสร้างบ้านแปงเมืองในสมัยโบราณ คำนึงถึงทิศอันเป็นมงคลต่างๆตามหลักโหราศาสตร์ เช่นเกี่ยวกับการตั้งชื่อคน กำหนดและนับแบบวงกลมหากมีการกำหนดฤกษ์วันไหนแรกก่อสร้าง ให้นับเอาวันนั้นเป็น “บรवार” 8 จุดด้วยกัน และจะเลือกเอาจุดที่เหมาะสม อาทิ ถ้าต้องการเอาศรี ก็ให้นับวันที่จะสร้างเป็นบรवार ไปหา ศรี ดังนี้

บรवार – อายุ – เศษ – ศรี – มูล – อุตสาหะ – มนตรี – กาลกิณี

บรवार หมายถึง พวกพ้อง สามี ภรรยา บุตร ลูกน้อง ลูกศิษย์ และคนรับใช้

อายุ หมายถึง สุขภาพร่างกายเจ้าของชาตา อายุ และความเป็นอยู่

เศษ หมายถึง อำนาจ ความแข็งแรง กระตือรือร้นต่าง ๆ

ศรี หมายถึง การยกย่องสรรเสริญ ความดี คุณความดีต่าง ๆ และความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์

มูล หมายถึง ถิ่นฐานบ้านเรือน ญาติ ที่ดิน

อุตสาหะ หมายถึง หน้าที่การงาน ความพยายามของชีวิต

มนตรี หมายถึง ผู้ใหญ่ ที่พึ่งพาหรือคุ้มครอง

กาลกิณี หมายถึง สิ่งขัดข้อง ความชั่วร้าย สิ่งอันให้โทษแก่ดวงชาตา

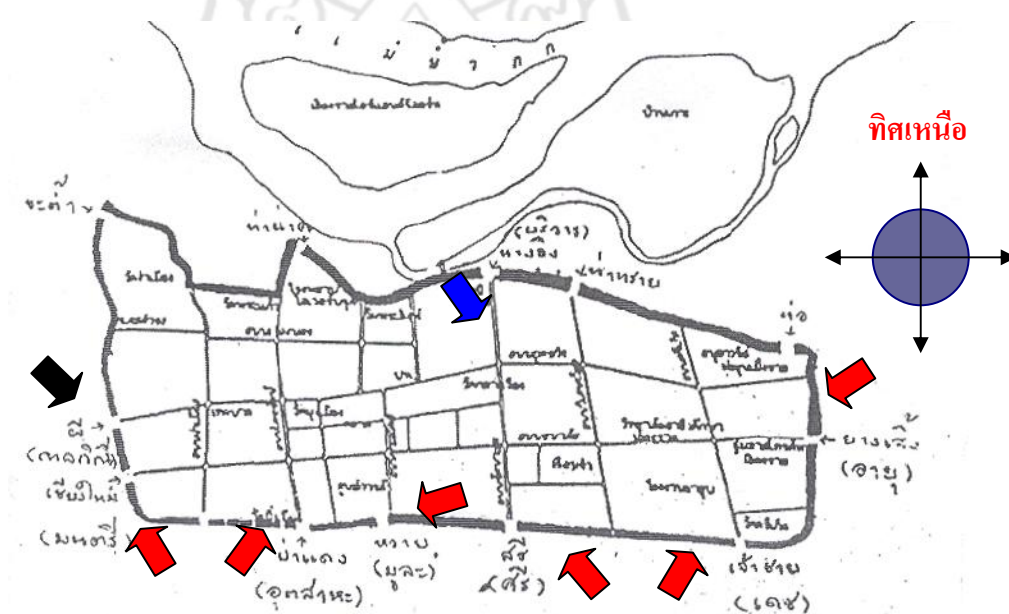
จุดที่ต้องการที่สุด คือ จุดใด เช่น ถ้าต้องการให้บ้านเมืองมีอายุยืนก็นับบรवारไปหาจุดอายุ ถ้าต้องการให้มีฤทธิ์เดช ก็นับบรवारไปหาเศษ เป็นต้น ในส่วนของการตั้งชื่อประตูเมืองนั้น มักตั้งตามชื่อเหตุบังเอิญที่เกิดขึ้น ทั้งคาดมาก่อนและมิได้คาดมาก่อน บางทีก็ตั้งชื่อตามหลักโหราศาสตร์ เช่นประตูศรี หรือประตูผี เป็นต้น

4.2.7 ความเชื่อเรื่องทักษาเมืองเชียงราย

การสร้าง “เมือง” ในความเป็นเมือง อาจสามารถอธิบายความหมายได้ในหลาย ๆ ลักษณะ สำหรับในศาสตร์ของการวางผังเมืองแล้วจะหมายถึงการตั้งถิ่นฐานอย่างถาวรในพื้นที่ขนาดใหญ่ที่ประกอบไปด้วยสิ่งก่อสร้างถาวร มีสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการสาธารณูปโภค สาธารณูปการ เมืองจะเป็นที่อยู่อาศัยของคนจำนวนมาก มีความหนาแน่นของจำนวนประชากรอยู่ในระดับสูง ประกอบอาชีพภาคนอกเกษตรกรรม เมืองแต่ละเมืองมีระบบการบริหารและการปกครองเป็นของตนเอง ลักษณะเด่นชัดของเมืองในสังคมที่มีความหลากหลายคือ เมืองประกอบจากองค์กรทางสังคมอย่างมากมาย เป็นศูนย์รวมของขนบธรรมเนียมประเพณีพิธีการต่าง ๆ ดังนั้น เมืองไม่ว่าจะเป็นเมืองในอดีตหรือปัจจุบัน จึงกลายเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้การศึกษา ไม่ว่าเมืองนั้นทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางตลาดและการบริการ เป็นศูนย์กลางของการบริหารงานราชการ เป็นศูนย์กลางขององค์กรประเภทต่าง ๆ หรือเป็นศูนย์กลางของการศาสนา ประเพณี และพิธีกรรม

ความสัมพันธ์กันระหว่างทักขารือนในเชียงร่ายกับทักขามืองเชียงร่ายดังจะเห็นได้จาก การเปรียบเทียบในแผนที่เมืองเชียงร่าย (ภาพที่ 4.16) พบว่ามีความสัมพันธ์และสอดคล้องกับทักขารือนในเชียงร่ายที่ได้ข้อมูลจากการวิเคราะห์ผ่านการสัมภาษณ์เจ้าของเรือนทั้ง 19 หลัง (จากการ วิเคราะห์ผลในตารางที่ 4.4 หน้า, 104) กับทักขามืองเชียงร่ายที่มีคติความเชื่อในทักขาหรือทิศอัน เป็นกาลกิณีเมือง ซึ่งมีความหมายว่า เป็นทิศที่อัปมงคลเป็นทิศแห่งความเสื่อมหรือความตาย ดังนั้น การสร้างเมืองเชียงร่ายของพ่อขุนเม็งรายมหาราช จึงได้กำหนดให้ทิศตะวันตกเป็นประตู มีไว้ เพื่อให้ผู้คนนำศพคนที่ตายแล้วออกประตูเมืองทางด้านนี้โดยมีหลักฐานการสร้างเมืองดังนี้

การศึกษาทักขามืองเชียงร่ายพบว่ากำแพงเมืองเชียงร่ายนั้น พ่อขุนเม็งรายมหาราชทรง โปรดให้สร้างเมื่อวันศุกร์ เดือน 5 ขึ้น 15 ค่ำ พุทธศักราช 1805 ในตำนานหลายตำนานใช้คำว่า “ก่อเวียง” คือการก่อกำแพงเมืองนั่นเอง ดังนั้นกำแพงเมืองส่วนใหญ่น่าจะก่อด้วยอิฐ มีความกว้าง 700 วา ยาว 900 วา ในหนังสือพื้นเมืองเชียงร่าย ต้นฉบับโบราณของวัดศรีโคมคำ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา กล่าวไว้ว่า “...ศักราช 624 ตัว เดือน 5 เพ็งเมืองวัน 6 ยามตูดคำก่อเวียงนั้น...ลง ขาวได้ 900 วา ลงชื่อมี 700 วา ...”

ภาพที่ 4.16 ผัง “ทักขามืองเชียงร่าย”

ทักขาเป็นศาสตร์ของโหราศาสตร์ที่โหราจารย์ได้จัดวางตำแหน่งดาวพระเคราะห์อัน ประกอบด้วย 1)อาทิตย์ 2)จันทร์ 3)อังคาร 4)พุธ 5)พฤหัสบดี 6)ศุกร์ 7)เสาร์ 8)ราหู 9)เกตุ ไว้ประจำ

ทิศตามลำดับโดยทักษิณาวรรตม์ (เวียนขวา หรือตามเข็มนาฬิกา) เรียกว่า “องค์สมบัติ 8 ประการ” ประกอบด้วย บริวาร อายุ เศษ ศรี มูล อุตสาหะ มนตรี และกาลกิณี ซึ่งมีอิทธิพลต่อชีวิต ความเป็นอยู่ของมนุษย์

ดาวพระเคราะห์ประจำทิศ

ในทางโหราศาสตร์กำหนดตำแหน่งดาวพระเคราะห์ประจำทิศ ดังนี้

อาทิตย์ (1) ประจำทิศอีสาน (ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ)

จันทร์ (2) ประจำทิศบูรพา (ทิศตะวันออก)

อังคาร (3) ประจำทิศอาคเนย์ (ทิศตะวันออกเฉียงใต้)

พุธ (4) ประจำทิศทักษิณ (ใต้)

พฤหัสบดี (5) ประจำทิศประจิม (ทิศตะวันตก)

ศุกร์ (6) ประจำทิศอุดร (เหนือ)

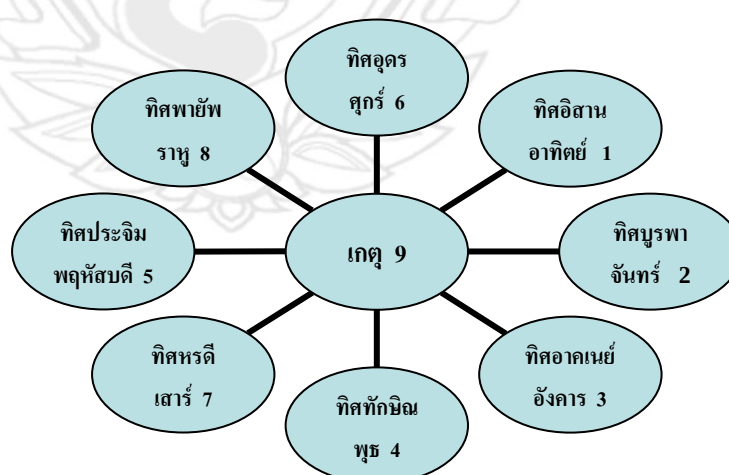
เสาร์ (7) ประจำทิศหรดี (ทิศตะวันตกเฉียงใต้)

ราหู (8) ประจำทิศพายัพ (ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ)

เกตุ (9) ประจำอยู่กลางจักรวาล เพราะรวมธาตุต่างๆ ไว้หมดแล้ว

มฤตยู (10) เป็นอากาศธาตุทั่วไป

เมื่อจัดวางดาวพระเคราะห์ประจำทิศแต่ละภูมิทักษาแล้วจะเป็นภาพแผนผังทักษาดาวพระเคราะห์ประจำทิศโดยวางทิศเหนือไว้ด้านตะวันตกและทักษิณาวรรตม์ (เวียนขวาหรือเวียนตามเข็มนาฬิกา) ตามวันปีที่เกิด ดังนี้

ภาพที่ 4.17 ดาวประจำทิศในตำราโหราศาสตร์

4.3 พิธีกรรมและประเพณีการสร้างเรือน

เมื่อได้ตำแหน่งพื้นที่ในการสร้างเรือนผืนดินแห่งใหม่ก็ดีหรือเป็นพื้นที่ในผืนดินเดิมแต่ต้องการสร้างเรือนหลังใหม่ก็ดี ชาวล้านนาถือว่ายังเป็นพื้นที่เหล่านั้นปราศจากความบริสุทธิ์ต้องทำพิธีกรรมสวดถอนแก้ “ขี้ด” เสียก่อนจึงจะทำให้พื้นที่ผืนนั้นถูกขจัดปัดเป่าเสียดิฉิบไธไร สิ่งชั่วร้ายทั้งหลายที่สิ่งสถิตออกไปจากพื้นที่ให้หมด เมื่อนั้นจึงถือว่าเป็นผืนแผ่นดินที่สะอาดบริสุทธิ์ และสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อีกครั้งหนึ่ง การสร้างเรือนในเชียงรายจึงมีลำดับขั้นตอนในการสร้างจากการสัมภาษณ์พบว่า การลำดับก่อน-หลังในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ นั้นจะสืบทอดกันทางคติความเชื่อจากคำบอกเล่าจากบรรพบุรุษ ขอบปลื้มขอย่อยในลำดับอาจปรับเปลี่ยนไปเล็กน้อย ดังนี้

ตารางที่ 4.3 ลำดับขั้นตอนการสร้างเรือนในเชียงรายตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงขั้นสำเร็จจำแนกตามผู้ทำหน้าที่

ที่	รายการ	ผู้ทำหน้าที่ / ผู้ร่วมประกอบพิธีกรรม			
		พ่อหมอ/ พ่อครู	พระสงฆ์	สลา/ช่าง	เจ้าของ เรือน
1	การฮิบไม้/ตัดไม้/สะสมไม้				.
2	การเสี่ยงทายหาพื้นที่	.			
3	พิธีกรรมสวดถอนแก้ขี้ด	.	.		
4	พิธีกรรมขึ้นขันท้าวทั้งสี่	.			
5	พิธีกรรมยกเสาเรือน	.		.	
6	การก่อสร้างตัวเรือน			.	
7	ประเพณีขึ้นเรือนใหม่	.	.		.

จาก การสัมภาษณ์ พระครูวิสุทธิพัฒนกิจ (2551)

หมายเหตุ. การจำแนกลำดับขั้นตอนการสร้างเรือนและผู้ทำหน้าที่ / ผู้ร่วมประกอบในพิธีกรรม
ในรายการที่ 3, 5 และ 8 เป็นการทำหน้าที่ร่วมกัน

4.3.1 พิธีกรรมการสวดถอนแก้ “ซัด”

การประกอบพิธีกรรมในขั้นต้น พ่อหมอหรือพ่อครู - อาจารย์เป็นผู้ทำหน้าที่จัดเตรียมสิ่งของเครื่องเซ่นสังเวยเป็นอันดับแรก เรียกว่า การแต่งดาเครื่องสวดถอน - ส่อง สัพพะซัด

การแต่งดาในทางล้านนาหมายความว่า การตกแต่งเครื่องเซ่นสังเวยใส่ลงในภาชนะคล้ายกระทงที่ทำด้วยกาบกล้วยเรียกว่า “สะดวง” การแต่งดานั้นให้ทำสะดวง 5 อัน ใส่เครื่องบูชาต่าง ๆ คือ ช่อ ตุง คำ แดง ขาว เหลือง ข้าวแดง ข้าวดำ ข้าวขาว ข้าวเหลือง เหมือนกล่าวไว้ในเรื่องการขึ้นขันข้าวทั้งสี่ แล้ววางไว้ให้ถูกตามทิศนั้น ๆ เช่น ช่อตุงแดง วางไว้ทางทิศตะวันออกเป็นต้น ฯลฯ จะถอนอันใด (เรื่องใด) ก็ให้เอาเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นใส่ในสะดวง เช่น การถอนคนตายก็เอารูปคนป็นดินเหนียวใส่ไว้ ถอนที่บ้านก็เอาดินใส่ ถอนบ้านเรือนก็ถากเอาไม้ใส่ ถอนคนตายโหงเอาดินที่นอนตายนั้นใส่สะดวง ถอนคนป่วยให้เอาฝ้ายสายสิญจน์โยงจากคนป่วยมาที่สะดวง เสร็จแล้วให้อาจารย์อ่านคำโอกาส คำโอกาสจะใช้ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้นก็ได้ เมื่ออาจารย์อ่านคำโอกาสแล้ว พระสงฆ์จึงเริ่มสวดถอนโดยเริ่มสวดถอนจาก ทิศตะวันออกก่อน แล้วทิศใต้ ทิศตะวันตก ทิศเหนือ เมื่อสวดถอนจบทิศใดแล้ว ให้คนเอาสะดวงไปส่งทิศนั้นๆ เวลาไปส่งขากลับอย่าเหลียวหลัง ๆ ขันตั้งสวดถอน เบี้ยปันสาม หมากปันสาม ฝ้ายขาว ฝ้ายแดง เทียนเล่มบาท 2 คู่ เล่มเฟื้อง 2 คู่ เทียนเล่มน้อย 8 คู่ สวดยหมากสวดยพลู 8 สวดย ข้าวเปลือกหมื่น ข้าวสารพัน เงินตามสมควร จากการสัมภาษณ์ พ่อหนานอินสม ศิริพันธ์ (2551)

บทสวดคาถา ถอน- ส่อง สัพพะซัด อย่างฉบับเต็ม

จกกล่าวด้วยถ้อยการถอน - ส่องซัด หรือการแก้ซัดตามคติความเชื่อแบบล้านนาที่มีในบริเวณบ้านเรือน ในวัดวาอาราม หรือต้นไม้ลูกไม้ หิน ทราย ดินป่าว ดินศาล กล้วย อ้อย (อันซัดผดปกติ) ให้สวดถอน ดังนี้

(ตั้งนะโม 3 จบ)

สุณาคู เม ภันเต สังโฆ อะยัง อิมัสมิง กามะ อันโต

สิมายัง สังฆะสันตะกัง มุละตัญจะปัตตะ อะกุสะละมานูปพะ

สะรักกะณาทายาที อะภิตัสสะสัพพะปิ อะนาคะตานัง ยะถาสูขัง

ปะริกขุชิตุง รุจะติ สังฆัสสะ ปุณณามิ (ว่า 3 หน)

สุณาคู เม ภันเต สังโฆ สะมันตา กามะหิ อะมะนุสสา

อาคะตัง คิลาทีนิ อะตัตตราชะ เสลาเลหิ จันติเรตาละ

เสลานิ เทวป็นนะ สาปญจะกัททะลี เสลานิ อัตตะนิ

อะนิททะระณัง อัมปะกะรุกกะโต ภินนะตัง อะนิททะระณัง

อุลลุมปะตุ ตัง ยะถาสูขัง รุจะติ สังฆัสสะ ฯ (ว่า 3 หน)

แล้วเป่าสะตวง ส่งตามทิศนั้นเดี๋ยะ ๑

สมุคปัปสาสดอนเมืองเหนือ. (ม.ป.ป.).

การสวดคาถา ถอน- ส่ง สัพพะชีวิต อย่างฉบับย่อ จากการสัมภาษณ์ พ่อหนานมี (2550)

คาถาแบบที่ 1 (กล่าวนะโม 3 จบ)

สมุหะเนยะ สมุหะจะติ สมุหะโค สมุหะตา เอวัง

เขมา สมุหะทิตัพพา พุทฺธัง ปิจจิกขามิ

ธัมมัง ปิจจิกขามิ สังฆัง ปิจจิกขามิ

ธรรายามิ อะวิเนยยัง ปาฏิโมกขัง ปิจจิกขามิ ๑

คาถาแบบที่ 2 (กล่าวนะโม 3 จบ)

สมุหะนัยยะ อะโต สมุหะนะติ เอสีมา

สะมุหะนัยยะ สมุติ สะมุหิตำ สะมุหะกะสีมา

สะมุหะนัยยะ ลุยยะถอน หลุดออกมาเยะ ๑

การประกอบพิธีกรรมสวดถอนแก้ขัดในพื้นที่นั้น ในทางปฏิบัติพ่อหม่อหรือพ่อครู-อาจารย์จะเป็นผู้คอยจัดเตรียมเครื่องบูชาเท่านั้น การสวดถอนเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ที่เจ้าของเรือนหรือหัวหน้าส่วเป็นผู้นิมนต์มาประกอบพิธีกรรม

4.3.2 พิธีกรรมขึ้นขันท้าวทั้งสี่แบบพื้นเมือง

ความเชื่อในเรื่องของการบูชาเทวดาประจำทิศหรือท้าวทั้ง 4 คือ ท้าวจุลโลกบาล ผู้รักษาทิศทั้ง 4 ตามตำนานทางศาสนา ท้าวจุลโลกบาลเป็นเทพในกามาวจรภูมิ เป็นสวรรค์ชั้นแรกในจำนวน 7 ชั้น คือ จตุมหาราชิก ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี ปรนิมมิตตวสวัตดี ซึ่งในตำนานถือว่าในการสร้างเรือนต้องทำพิธีบอกกล่าวเจ้าที่เจ้าทางที่เป็นเทวดาทั้งสี่ทิศ พระอินทร์และพระแม่ธรณี ณ ที่แห่งนั้นได้รับรู้ถึงการกระทำของมนุษย์ และขออนุญาตสร้างเรือนหลังใหม่ในพื้นที่ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่เจ้าของเรือนและครอบครัว

มณี พยอมยงค์ (2548) กล่าวไว้ในหนังสือประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทยว่าความเชื่อทางพุทธศาสนา สวรรค์ชั้น จตุมหาราชิก แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ซึ่งมีมหาราชทั้ง 4 องค์ครองอยู่แบ่งกันเป็นส่วน ๆ ไป คือ ท้าวธตรฐ ท้าววิรุฬหก ท้าววิรูปักษ์ ท้าวเวสสุวรรณ ท้าวเวสสุวรรณนี้เรียกอีกชื่อหนึ่งว่าท้าวภูเวร หรือในไตรภูมิพระร่วงเรียก ท้าวไทสพมหาราช ในสวรรค์ชั้นนี้ มีพระอินทร์เป็นราชาธิบดี คือเป็นผู้ปกครองท้าวจตุมหาราชิกทั้ง 4 ด้วย ดังนี้

1. มหาราชธตรฐ ท้าวธตรฐ หรือ ท้าวธตรฐ เป็นองค์ที่หนึ่งในจำนวนมหาราชเจ้าทั้ง 4 พระองค์ ที่ครอบครองชั้นจตุมหาราชิก เป็นหัวหน้า คือ พระราชาแห่งคนธรรพ์ มีหน้าที่ดูแลทิศบูรพา (ตะวันออก) ของเขาพระสุเมรุ

2. ท้าววิรุพหก มหาราชองค์นี้เป็นใหญ่ในหมู่กุ่มกัณฑ์ ซึ่งให้การอารักขาด้านทิศทักษิณ (ใต้) แห่งเขาพระสุเมรุ เทวดาที่อุบัติเป็นโอรสของพระองค์มีจำนวน 90 องค์ด้วยกัน แต่ละองค์ล้วนแต่มีฤทธิ์อำนาจแก่กล้าปรีชาชาญงามสง่า และเป็นที่ยกย่องเกรงขามทั่วไป ท้าวจตุโลกบาลองค์นี้มีสิ่งประดับบารมีมากมาย

3. ท้าววิรูปักษ์ ท้าววิรูปักข์ หรือ วิรูปักข์เป็นเทวราชองค์ที่สามท มีเหล่านาคเป็นบริวารหน้าที่ดูแลทิศปัจจิม (ตะวันตก) ของภูเขาสินธูราช ในสุทธรรมาเทวสภา ท้าวมหาราชองค์นี้จะผินพัดไปทางทิศตะวันออก

4. ท้าวเวสสุวรรณ ท้าวเวสสุวรรณ ท้าวเวสสุวรรณ ท้าวกุเวร หรือท้าวไพศพองค์นี้เป็นพระราชาธิบดีของยักษ์ทั้งหลายในการพิทักษ์อาณาเขตด้านทิศอุดร (เหนือ) ของสุเมรุบรรพตพระมหาราชองค์นี้มีอาณาจักรครอบคลุมภาคเหนือ

ท้าวจตุโลกบาล มีหน้าที่เกี่ยวกับโลกมนุษย์และโลกทิพย์ไปพร้อมกัน รักษาความเรียบร้อยในโลกมนุษย์ และเทวโลก

สำหรับประชาชนในล้านนานั้น ให้ความนับถือบูชาท้าวจตุโลกบาล ท้าวทั้ง 4 ยิ่งนัก จะเชิญมารักษาคุ้มครองเคสสถานบ้านเรือน ควบคู่กันในพิธีกรรมหรืองานต่าง ๆ เสมอ เช่น งานขึ้นเรือนใหม่ซึ่งจะมีการประกอบพิธีกรรมด้วยบทสวดแบบล้านนาหรือคำอ่านโองการแบบทางภาคกลางการออกเสียงที่เป็นสำเนียงตามแบบฉบับของล้านนานั้นอ้างอิงเสียงจากภาษาพูดเป็นหลักซึ่งเมื่อออกเสียงในเวลาสวดได้ถูกต้องตามสำเนียงพื้นเมืองแล้ว เมื่ออ่านคำตามบทสวดจะทำให้เกิดท่วงทำนองที่ไพเราะน่าฟังมาก ดังนี้

ตัว ก อ่านเป็น กั เช่น กัมมัง เป็น กัมมัง

ตัว ค อ่านเป็น ก เช่น โก้ง เป็น โกกัง

ตัว ช อ่านเป็น จ เช่น เขยโย เป็น เจยโย

ตัว จ อ่านเป็น จั เช่น จาคู เป็น จัจจุ

ตัว ท อ่านเป็น ต เช่น อินทา เป็น อินตา

ตัว ด อ่านเป็น ตั เช่น กันเต เป็น กันเต้

ตัว พ อ่านเป็น ป เช่น เขยโย เป็น เจยโย

ตัว ป อ่านเป็น ปี เช่น ปาละมี เป็น ปีละมี

วิธีแต่งดาเครื่องบูชา (บูชา) พร้อมทั้งคำอ่านโอกาส

วิธีการแต่งดา (การเตรียมเครื่องสังเวย) ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตและสัมภาษณ์พ่อหมอหรือพ่อครู-อาจารย์ผู้ประกอบพิธีประกอบด้วย สิ่งดังต่อไปนี้

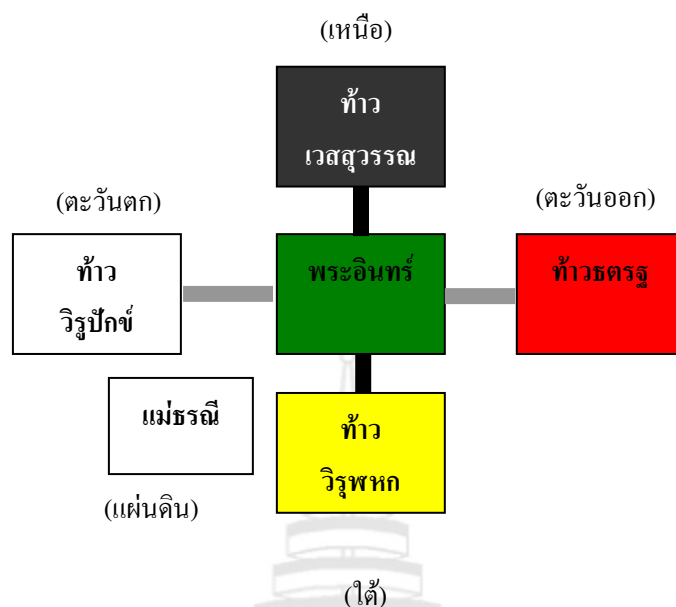
1. ทำแท่นก้าง (แท่นวางเสตวง) บูชาท้าวทั้งสี่ ขนาดความสูงประมาณ 1 เมตร
2. แล้วแต่งดาเสตวง 6 อัน เสตวงทำด้วยกาบกล้วยนำมากรีดให้เป็นรอยพับหักมุมเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดกว้าง 1 คืบแล้วนำไม้ไผ่ที่เหลาขนาดเท่าตะเกียบเสียบยึดเว้นระยะช่องไฟประมาณสองนิ้วมือ (ประกอบด้วย ท้าวทั้ง 4, พระอินทร์, แม่นางธรณี) เสตวงทิศตะวันออกใส่ ช่อแดงตุงแดง ข้าวแดง อย่างละ 4 เสตวงทิศใต้ใส่ ช่อเหลืองตุงเหลือง ข้าวเหลือง อย่างละ 4 เสตวงทิศตะวันตกใส่ ช่อขาวตุง ข้าวขาว อย่างละ 4 เสตวง ทิศเหนือใส่ ช่อดำตุงดำ ข้าวดำ อย่างละ 4 เสตวงตรงกลางใส่ ช่อเขียวตุงเขียว ข้าวเขียว อย่างละ 4 พิเศษเพิ่มฉัตรเขียว 1 อัน สูงประมาณหนึ่งคืบ (สำหรับพระอินทร์) เสตวงข้างล่าง (แม่ธรณี) ใส่ ช่อขาวตุงขาว ข้าวขาว อย่างละ 4

เสตวงทุกอันใส่ดอกไม้ ธูปเทียน แสงส้ม แสงหวาน ป้าตาล กล้วย อ้อย หมาก พลุ พริกเกลือ บอกรน้ำ แล้วเอาตั้งไว้ให้ถูกทิศนั้น ๆ

การเตรียมขันตั้งมี เบี้ยพันสาม หมากพันสาม ผ้าขาวผ้าแดง ข้างเปลือกข้าวสาร เทียนเล่มบาทเล่มเฟืองอย่างละ 4 คู่ เงิน 39 บาท แล้วให้อาจารย์ผู้ประกอบพิธีอ่านคำโอกาส ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 4.18 การตั้งก้างและแต่งดาในพิธีกรรมขึ้นขันท้าวทั้งสี่ สร้างเรือนใหม่ในเชียงราย
จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ปี 2550

ภาพที่ 4.19 สิ่วจัดแบ่งแยกตามเทวดาประจำทิศ

ลำดับของการทำพิธี ก่อนการทำพิธีพืชมอหรือหรือครู - อาจารย์ ต้องทำการขึ้นชั้นครูเพื่อรำลึกถึงครูบาอาจารย์ที่ถ่ายทอดวิชาความรู้โดยการขึ้นตั้งชั้นครูเสียก่อนเป็นอันดับแรก ขึ้นตั้งครูประกอบด้วย

สรวดดอกไม้รูปเทียน	12 สรว
สรวดหมาก	12 สรว
ผ้าขาว ผ้าแดง	อย่างละผืน ประมาณผืนละ 1 คืบ
ชั้นเล็กใส่ข้าวเปลือก	1 ชั้น
ข้าวสาร	1 ชั้น
เทียนบาท	1 คู่
เทียนเพ็อง	1 คู่
เหล้าขาวห้าร้อยหรือ	1 แบน
เงินใส่ชั้นครู	39 บาท

เมื่อบูชาครูเสร็จสิ้น พืชมอหรือพืชมครู-อาจารย์ก็เริ่มอ่านคำโอกาส ดังนี้

เริ่มต้นคำโอกาสที่ออกเสียงเป็นสำเนียงภาษาพื้นเมืองล้านนา อาจต้องฝึกฝนการอ่านท่วงทำนองให้ไพเราะได้ ดังนี้

โกนโต เทวะคำ ดูกรตัวเจ้าเทพา บัดนี้หมายมี... (ออกชื่อเจ้าภาพหรือเจ้าของบ้าน...จะทำการปลูกสร้างเรือนหลังใหม่...) ขอตัวเจ้าตั้งสี่ กับตั้งตัวอินตะราชา และแม่นางเจ้าธณี จูงจักมาเป็นสักขีพยาน และปกปักษ์รักษาองค์การ (ปลูกสร้างเรือนใหม่หลังนี้...) แล้วหันหน้าไปทางทิศตะวันออกโอกาสว่า - สาธุ โอกาสะ โกนโต เทวะสังฆาโย ดูราฝูงหมู่เทวดา มีอินคาราชอันเป็นเจ้าเป็นใหญ่ แก่สองสวรรค์ชั้นฟ้า มีตัวเจ้าคุมหาราชกำเป็นต้น มีตัวฐานะระฐานะ วิรุพพะ วิรุปักกะ และตัวกัเวระและเสนาแก้วหาญจุนจองค์ ขอรารานาเจ้าตั้งหลาย ย้ายดินดืบลงมา รับเอายังเครื่องขียาบูชา เสวยยังข้าวน้ำ โภชนะอาหาร มีดังของควาและของหวาน อันได้ตกแต่งดามาพร้อมผู้ข้าขนบน้อมบูชา เจ้าตั้งหลายหมายมี พระอินคาราชเจ้าเป็นแก้ว และตัวจตุโลกบาลตั้งสี่ จูงมารับเอายังและเสนาแก้วหาญจุนจองค์ ขอรารานาเจ้าตั้งหลาย ย้ายดินดืบลงมา รับเอายังเครื่องขียาบูชา เสวยยังข้าวน้ำ โภชนะอาหาร มีดังของควาและของหวาน อันได้ตกแต่งดามาพร้อม ผู้ข้าขนบน้อมบูชา เจ้าตั้งหลายหมายมี พระอินคาราชเจ้าเป็นแก้ว และตัวจตุโลกบาลตั้งสี่ จูงมารับเอายังเครื่องขียาบูชา ตั้งหลายมวลฝูงนี้ จูงได้เสวยสุขจุทัน ๆ แล้วจูงเอากันกลาดเกล้า เมื่อสู่ผาสาทแก้วเมืองบน อันเป็นที่อยู่แห่งต้น ขอจูงเลงเห็นยัง คุณแห่งผู้ข้าตั้งหลาย อันได้กระดำยัง (ทำการปลูกสร้างเรือนหลังใหม่หลังนี้ ...)

ในกาละบัดนี้ยามนี้ ขอจูงหื้อฟังเสียดัง อนาคตะหน้อยใหญ่ เจ็บไข้ในต้น ขออย่าหื้อมีกังวลสนส่อ กำร้ายต่อในหู อันใดจักเป็นสัตว์ หื้อหลักปักหนิใกล้แสนโยชน์ ดังนางตัวเตสธณีผู้เป็นสักขีพยานหมายหมั้น หยาดน้ำหมายตาน ขออย่าหื้อมีเคราะห์มาปามารมาป้อ อันผู้ข้าไฝหาความสุข หื้อได้พ้นจากทุกข์ในจาดนี้และจาดหน้า ขอหื้อผู้ข้าตั้งหลาย จูงจากเสียดัง สัพพะภัยยะ ะยันตรายตั้งหลายแก่ผู้ข้า อันได้มาสักการะบูชาตั้งตัวผู้อรารานานี้ แต่ดีหลีแต่เดื่อะ ฯ

แล้วอ่านคำโอกาสว่า

ปัญจะมาระ ชิน นาค ปโตโต สัมโพธิมุตตะมัง

จะตุสัจจิง ปะกาเสติ รัมมะจักกิง ปะวัตตะยิ

เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ สัพเพมารา ปะลายันตุ (ว่า 3 หน)

แล้วอ่านคำโอกาสว่า

สิทธิกิจจิง สิทธิกัมมัง สิทธิสุโข สิทธิลาโภ ะวันตุเม ฯ (ว่า 3 หน)

แล้วย้ายไปทางทิศตะวันออกอ่านคำโอกาสว่า

ปฐมิญจะ ทิสัง ราชา ฐานะระโฐ ปะสาสะติ

กันธัพพานัง อะธิปะติ มหาราชา ะสัสสิโส

ปุตตาปิตัสสะ พะพะโว อินทะนามา มะหัพพะลา

เตปิ โนเขตตัง อะนุรักขันตุ อะโรคะเยนะ

สุเขนะ จะ ฯ (ว่า 3 หน)

แล้วย้ายไปทิสได้อ่านคำโอกาสว่า

ทักษิณจะ ทิสัง ราชา วิรุพโห ตัปปะสะติ
กุมภันหานัง อะธิปะติ มหาราชา ะสัสสิโส
ปุตต่าปี ตัสสะ พะหะโว อินทะนมา มะหัพพะลา
เตปี โน เขตตั้ง อะนุตะรักขันตุ อะโรคะเยนะ

สุเขนะ จะ ฯ (ว่า 3 หน)

แล้วย้ายไปทิสตะวันตกอ่านคำโอกาสว่า

ปัจฉิมัญจะ ทิสัง ราชา วิรูปักโข ปะสาสะติ
นาคานัง อะธิปะติ มหาราชา ะสัสสิโส ปุตต่าปี
ตัสสะ พะหะโว อินทะนมา มะหัพพะลา เตปี
โน เขตตั้ง อะนุตะรักขันตุ อะโรคะเยนะ

สุเขนะ จะ ฯ (ว่า 3 หน)

แล้วย้ายไปทิสเหนืออ่านคำโอกาสว่า

อุตตะรัญจะ ทิสัง ราชา กุเวโร ตัปปะสาสะติ
ยักขานัง อะธิปะติ มหาราชา ะสัสสิโส ปุตต่าปี
ตัสสะ พะหะโว อินทะนมา มะหัพพะลา เตปี โน
เขตตั้ง อะนุตะรักขันตุ อะโรคะเยนะ

สุเขนะ จะ ฯ (ว่า 3 หน)

แล้วอ่านคำโอกาสตรงสะตวงอันกลางว่า

ปุริมะทิสัง ะฏะระโฐ ทักขิณนะ วิรุพะโก
ปัจฉิมนะ วิรูปักโข กุเวโร อุตตะรัง ทิสัง จัตต่าโร
เต มหาราชา สะมันต่า จะตุโร ทิสา ทัททลละ
มานา อัญญัสสุ เตปี โน เขตตั้ง อนุรักขันตุ อะโรคะเยนะ
สุเขนะ จะ ฯ (ว่า 3 หน)

เมื่ออ่านคำโอกาสเสร็จแล้วบอกกล่าวต่อแม่ธรณี ว่า

โอม สาเวถิ เวทิตุทธา ปะคังคา นะราตะเทเวีย
อิทะทายะ เทวัญจะ นะมามิหัง ฯ (ว่า 3 หน เสร็จพิธีการ)
(การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม/ประเพณีขึ้นเรือนใหม่, 2550)

พระครูวิชานพัฒนคุณ ฐมฺวโร อายุ 50 ปี พรรษา 30 ปี วัดกล้วยทรายงาม หมู่ที่ 12 ตำบลสันมะเค็ด อำเภอฟาน จังหวัดเชียงราย ประกอบพิธีสวดถอนจิตมา 20 ปี ได้ให้คำแนะนำในองค์ความรู้ด้านการประกอบพิธีกรรมเพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ในเชียงรายว่า “จะต้องเป็นพระภิกษุเท่านั้น ไม่จำเป็นต้องบวชนานในกลุ่มพระภิกษุที่นิมนต์มาถือนั่นที่อาวโสมากกว่าเป็นผู้รับขันตั้งเป็นผู้กล่าวขันตั้ง นิมนต์พระจำนวน 4 รูปขึ้นไป” และ “แยกเป็นสองพิธีกรรมคือ พิธีทางพรหมณ์ ขึ้นขันท้าวท้าวทั้งสี่มอบหมายให้พ่อหมอ หรือ พ่อครู-อาจารย์เป็นผู้ทำพิธี และพิธีทางสงฆ์ พระสงฆ์เป็นผู้ทำพิธีสวด”

4.3.3 พิธีกรรมยกเสาเรือน

ผู้วิจัยได้สังเกตแบบมีส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรมยกเสาเรือนในเขตพื้นที่การศึกษาอำเภอมืองเชียงราย การยกเสาเรือนล้านนาในเชียงรายจะกระทำพิธีก็ต่อเมื่อทำการขุดหลุมเสาเรือนทุกต้นไว้ล่วงหน้าเป็นที่เรียบร้อยแล้วหลังจากนั้นในลำดับต่อมา พ่อหมอหรือพ่อครู- อาจารย์จะเป็นผู้กำหนดตำแหน่งเสาเอก / เสามงคล - เสาพญาเป็นพ่อถือเป็นเสาสำคัญในการสร้างเรือน โดยกำหนดเอาเสาด้านทิศตะวันออกด้านนอกของห้องนอนใหญ่หรือห้องนอนเจ้าของเรือนตามแผนผังเรือนแต่ละหลัง ส่วนเสาถัดมาด้านในคู่กันเป็นเสาโท (เสานาง - เป็นเสาแม่อยู่คู่กัน) ปัจจุบันการสร้างเรือนในเชียงรายด้วยไม้จริงทั้งหลายไม่มีให้เห็นแล้วเนื่องจากวัสดุที่เป็นไม้เริ่มหายาก จึงนิยมหันมาใช้วัสดุสมัยใหม่ที่เป็นคอนกรีตมาทดแทน แต่ยังคงประกอบพิธีกรรมแบบดั้งเดิมโบราณผสมผสานกันได้อย่างลงตัว แม้ว่าวัสดุการก่อสร้างสมัยจะเริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้นก็ตาม แสดงให้เห็นถึงข้อสังเกตในความสำคัญในด้านพิธีกรรมมากกว่าทางด้านวัสดุที่นำมาสร้างตัวเรือน

ภาพที่ 4.20 พ่อครู-อาจารย์ และส่วร่วมประกอบพิธีกรรมยกเสาเรือนแบบล้านนาเชียงราย

ภาพที่ 4.21 พิธีกรรมยกเสาเรือนสมัยปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงวัสดุทดแทนในการสร้างเรือน
โบราณที่มีการผสมผสานวัฒนธรรมผ่านความเชื่ออย่างลงตัว

จากภาพจะเห็นถึงการเสกคาถากำกับไว้ที่วัสดุประเภท หิน ทราย น้ำ และรวมถึงสิ่งของที่
ใส่ลงไปในกลุ่มเสาเอก (เสาพญา) เสาโท (เสานาง) เช่น เหริยเงิน เหริยทอง ใบโชค ใบขนุน
ใบเงิน ใบทอง ใบนาค ใบมะยม หมายถึงสิ่งอันแทนค่าความเป็นสิริมงคลทั้งหลายทั้งปวงแก่เจ้าของ
เรือน ส่วนเสาเอกและเสาโทจะนำเอาต้นกล้วย ต้นอ้อย มะพร้าวผูกมัดด้วยด้ายสายสิญ्ธิทั้งสองต้น
บางครั้งมีการนำผ้าขาวม้าผืนใหม่มามัดรวมเข้าไปด้วยเพื่อว่าเมื่อเสร็จพิธีแล้วจะเป็นประ โยชน์
สำหรับกลุ่มส่วนำไปใช้สอยได้

จากนั้นเจ้าของเรือนที่มีความเชื่อเรื่องการป้องกันสิ่งชั่วร้ายมาขึ้นเรือนก็จะมีการติดยันต์
หัวเสาเรือนเป็นชุดคือ ยันต์ชุดเสา 4 ต้น ยันต์ชุดเสา 8 ต้น ยันต์ชุดเสา 16 ต้น หรือติดยันต์หัวเสาทุก
ต้น ยันต์หัวเสาบางครั้งเรียกว่า “ยันต์มงคลฟ้าฟีก” ยันต์ในลักษณะนี้มักจะเขียนไว้เป็นชุดสำหรับ
เลือกใช้ตามแต่สะดวก ดังภาพที่ 4.22 (ญาณสมบุญ โน, ม.ป.ป.)

ก่อนเนื่องจากการกระจายอำนาจการปกครองลงมาสู่ท้องถิ่นมากขึ้น หัวหน้าชุมชนที่มีตำแหน่งเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้านและกรรมการหมู่บ้านจะประกาศเสียงตามสายในชุมชน หรือการบอกกล่าวให้ทราบโดยทั่วกัน ในเรื่องของการเตรียมอาหารก็จะมีกลุ่มสตรีแม่บ้านมาช่วยกันจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการหุงหาอาหารทุกอย่างโดยพร้อมเพรียงในขณะเดียวกันก็เป็นการพบปะสังสรรค์กันและเป็นการแสดงออกในการร่วมแรงร่วมใจกันของคนในชุมชนอีกทางหนึ่งด้วย การดาครัวเรื่องสิ่งของอันเป็นมงคลเพื่อนำขึ้นเรือนใหม่ ได้แก่ พระพุทธรูปสำหรับบูชาประจำบ้านวางบนพาน 1 องค์ ข้าวของอันมีค่าจำนวน 1 สำหรับ ข้าวสาร 1 หาบ ข้าวเปลือก 1 หาบและอุปกรณ์เครื่องนอน ที่นอน หมอนมุ้งใหม่ เครื่องครัวใหม่และอื่น ๆ ตัวบุคคลมีการนัดหมายคนที่มีชื่ออันเป็นมงคลเพื่อเดินขึ้นเรือนใหม่ตามเจ้าของเรือน เช่น นายแก้ว นายทอง นางคำ เพื่อเป็นมงคลชีวิต

4.3.4.2 ประเพณีทำบุญขึ้นเรือนใหม่ เรือนหลังใหม่ที่สร้างเสร็จแล้วพร้อมอยู่ทางล้านนามีประเพณีทำบุญฉลองโดยมีนิมนต์พระสงฆ์จำนวน 5, 7 หรือ 9 รูปมาสวดมนต์ทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารเช้าแก่พระสงฆ์ที่นิมนต์มาเจริญพระพุทธมนต์ การจัดฟิงเทศน์ พรหมน้ำพระพุทธมนต์ จากนั้นเจ้าของเรือนนำสิ่งของอันเป็นมงคลขึ้นเรือนใหม่ นำหน้าด้วยพระพุทธรูปบูชาประจำบ้าน จากนั้นเลี้ยงอาหารแขกผู้มาร่วมพิธี และทำพิธีสืบชาตาแก่เจ้าของบ้าน ประเพณีสืบชาตา คือความเชื่อในการต่ออายุขัยของคนในล้านนา หรือสืบชาตาชีวิตให้ยืนยาวออกไป ต้องการให้เป็นมงคล มีชีวิตอยู่อย่างสุขสบายโดยปราศจากโรคร้ายทั้งหลาย ทำให้มีความเจริญรุ่งเรืองสืบไป ความเชื่อในการสืบชาตานี้ มีตำนานปรากฏในคัมภีร์สืบชาตาดังนั้นเมื่อขึ้นบ้านใหม่มีประเพณีอื่น ๆ แล้ว ประเพณีสืบชาตาของคนที่เป็นเจ้าของบ้านและบุคคลในครอบครัวจึงนิยมทำในวาระนี้พร้อมกันด้วย (สุวิทย์ พวงสุวรรณ, 2547)

4.3.4.3 ประเพณีสืบชาตาเรือน มณี พยอมยงค์ (2548) กล่าวถึงประเพณีสืบชาตา เรือนมักทำไปพร้อมกันในวันทำบุญขึ้นเรือนใหม่ สถานที่จัดพิธีจะทำบนบ้านใหม่ในห้องโถง “บนดิน” เพื่อให้มีสถานที่กว้างเพียงพอต่อการจัดวางเครื่องพิธีสืบชาตา ซึ่งมีอุปกรณ์หลายอย่างด้วยกัน นับเป็นพิธีใหญ่ที่มีเครื่องทำพิธีราว ๆ 20 กว่าชนิดและแต่ละชนิดก็เป็นเครื่องแสดงถึงความหมายในอันจะทำให้เจ้าชาตาอายุยืนยาว เช่น กระบอกน้ำ 108 กระบอกทราย 108 บันไดชาตา 1 อัน ลวดเงิน 4 เส้น ลวดทอง 4 เส้น หมากพลูผูกติดกับเส้นด้ายในลวดเงินลวดทอง 108 ไม้ค้ำ 1 อัน ขั้วไต้ (สะพานข้ามน้ำ) 1 อัน ช่อ (ธงเล็ก) 108 ฝ่ายค่างิง (ยาวเท่าตัวผู้สืบชาตา) 1 อัน กล้ามะพร้าว 1 ต้น กล้วย 1 เครือ เสื่อ 1 ผืน หมอน 1 ใบ หม้อใหม่ 2 ใบ มะพร้าว 1 คะแนง (ทะเลาย) เทียนบาท 1 เล่ม ด้ายสายสิญจน์ 1 กลุ่ม บาตร 1 อัน ปลา หอย สำหรับปล่อยลงแม่น้ำ จากการสัมภาษณ์ พระอธิการสัญญาชัย ชยสุวโร (2552)

การจัดทำพิธีกรรม เมื่อพระสงฆ์ที่นิมนต์มา 5 - 9 รูปหรือมากกว่ามาพร้อมแล้ว เจ้าภาพจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย พ่อครู- อาจารย์ (ผู้นำพิธีกรรม) นำไว้พระ อาราธนาศีล พระสงฆ์ให้ศีล อาราธนาพระปริตร พระสงฆ์สวดชุมนุมเทวดาแล้วนำสวดมนต์ สืบชะตาแบบล้านนา มีคำสวด โดยเฉพาะหลายบท เช่น ชินบัญชร สวดสืบชะตา มงคลจักรวาลน้อย และคำสวดทั่วไป ขณะที่พระสวดนั้นผู้สืบชะตาและลูกหลานจะเข้าไปนั่งในซุ้มเครื่องสืบชะตา ซึ่งตั้งไว้หน้าพระสงฆ์เอาค้ำสายสิญจน์เวียนรอบศีรษะของผู้เข้าพิธี นั่งประนมมือฟังพระสวดจนจบจากนั้น ตอนถึง “อเสวนาจะพาลานัง” ผู้สืบชะตาจะจุดเทียนชัย เทียนน้ำมัน จุดฝ้ายคำกิ่ง (ยาวเท่าตัวผู้สืบชะตา) หลังจากสวดจบมีเทศน์ 1 กัณฑ์ ขึ้นตอนสุดท้ายพระให้พรเป็นอันเสร็จพิธีการ

4.3.4.4 พิธีกรรมสวดถอนจิต (รอบที่สอง) เมื่อทำการสร้างเรือนหลังใหม่เสร็จสิ้นลงแล้วแต่บางครั้งกลุ่มส่วหรือช่างก่อสร้างเรือนอาจรู้เท่าไม่ถึงการณ์ อาจมีการนำเอาสิ่งอันไม่เป็นมงคลเข้ามาในพื้นที่อีก ดังนั้นเพื่อให้มั่นใจในความสะอาดของพื้นที่ เจ้าของเรือนการสวดถอนจิตอีกครั้งหนึ่ง การแต่งดาจัดเตรียมเครื่องบูชาเหมือนกันกับการสวดถอนจิตครั้งแรกตอนเตรียมพื้นที่ ก่อนทำพิธียกเสาเรือน โดยการจัดทำสวดถอนจำนวน 5 อัน จากนั้นพระสงฆ์และพ่อหม่อหรือพ่อครู-อาจารย์เป็นผู้ร่วมประกอบในพิธีกรรมโดยการวางสวดและสวดถอนตามทิศทั้งสี่ของตัวเรือน สวดถอนอันสุดท้ายนำมาวางกลางบริเวณตัวเรือน

4.3.4.5 พิธีกรรมถมแม่เตาไฟ (ทำเตาไฟใหม่) เป็นพิธีกรรมที่นำดินในทิศต่าง ๆ ที่เป็นมงคลมาใส่กระบะที่จัดเตรียมไว้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ดินที่นำมาก็ต้องนำมาอย่างถูกต้องวิธีตามความเชื่อของท้องถิ่นด้วยเช่นกันจากนั้นจึงทำพิธีบอกกล่าวแก่เจ้าที่เจ้าทางให้ได้รับรู้และช่วยปกป้องคุ้มครองให้ร่มเย็นอยู่ดีกินดีมิได้ขาด

4.3.5 แนวคิดวิเคราะห์ทัศนคติความเชื่อเรื่องทักทายเรือนในเชียงราย

หลักแนวคิดในทักทายเรือนอันหมายถึงการวางตำแหน่งของตัวเรือนให้สัมพันธ์กับทิศอันเป็นมงคลให้ถูกต้องตามคติความเชื่อโบราณของล้านนา ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเรือนไม้จริงของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวน ไทลื้อ ไทจีนในเขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดเชียงราย มีความเกี่ยวพันในความเชื่อกับบริบทการสร้างเรือนอย่างไร การคัดกรองจนเป็นที่ยอมรับในการตัดสินใจรวมถึงรูปแบบของตัวเรือนที่ผ่านกระบวนการสร้างเรือนของกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเรือนอันประกอบด้วย กลุ่มเจ้าของเรือน และกลุ่มผู้ประกอบพิธีกรรมเรือนแต่ละหลังดังต่อไปนี้

ภาพที่ 4.23 เรือนปั้นหย่าผสมจั่ว นางอมร ทวีชัย

รูปแบบเรือน	เรือนปั้นหย่าผสมจั่ว
เจ้าของ	นางอมร ทวีชัย อายุ 55 ปี กลุ่มไทยวน
บ้านเลขที่	19 หมู่ที่ 18 บ้านสันป่าหนาด ต.เวียง อ.เมืองเชียงราย
อายุเรือน	50 ปี
การแบ่งพื้นที่ใช้สอย	ห้องนอน 3 ห้อง 1 ห้องครัว
บันได	2 แห่ง หน้า 5 ชั้น- หลัง 5 ชั้น
ทิศการหันหน้าเรือน	ทิศใต้
วัสดุผนังหลังคา	กระเบื้องลูกฟูก

สรุปความสำคัญ

1. ความคิดด้านการสร้างเรือน

เรือนพักอาศัยของคุณ ออมร ทวีชัย ตั้งอยู่ในชุมชนสันป่าหนาด (บริเวณด้านหลังโรงแรมเวียงอินทร์) ภายนอกของตัวเรือนมีลักษณะเด่นคือยังคงเอกลักษณ์แบบล้านนาชาติพันธุ์ไทยวน (คนเมือง) ไว้ครบถ้วน สร้างด้วยไม้จริงทั้งหลัง โดยมีแบบแผนเรือนไทยวน หลังคาทรงปั้นหย่าผสมหน้าจั่วจำนวน 3 จั่ว แยกเป็นจั่วด้านหน้าเรือน 1 จั่วและจั่วห้องครัวไฟ 2 จั่ว งบประมาณ 30 งบประมาณด้วยกระเบื้องลูกฟูก คุณอมร ให้สัมภาษณ์ว่า เรือนหลังนี้คุณพ่อเป็นข้าราชการสร้างขึ้นตั้งแต่สมัยยังเป็นเด็ก สภาพทั่วไปของเรือนในปัจจุบันยังเหมือนเดิมทุกประการ ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลง ตัวเรือนกำหนดแบบแผนแบ่งพื้นที่ใช้สอยออกเป็น ส่วน ๆ (ดังภาพที่ 4.24) มีการแบ่งพื้นที่ใช้สอยตามความคิดเชื่อตามแบบแผนของไทยวนที่เริ่มจากห้องนอนใหญ่หรือ “เฮือนหลวง” ประกอบเป็นด้านทิศตะวันออกของตัวเรือน พร้อมห้องนอนเรียกว่าห้อง

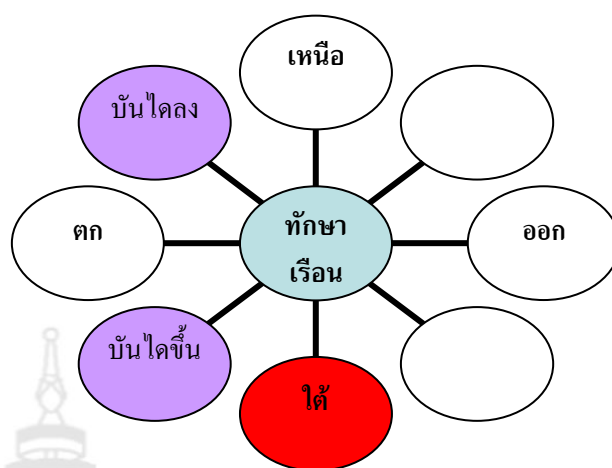
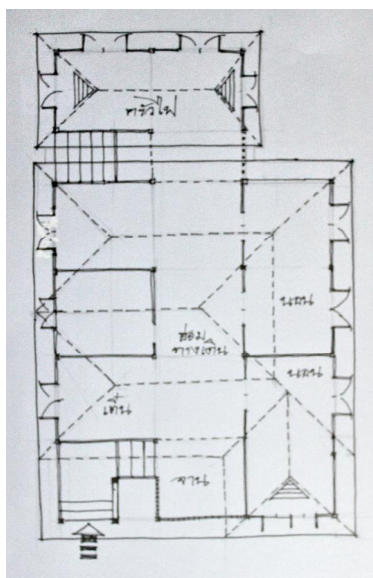
“เสื่อนน้อย” จำนวน 2 ห้องใช้เป็นห้องนอนของลูกสาว ถัดจากห้องนอนออกมาเป็นพื้นที่ของเดิน โดยวางกำหนดความสูงไว้ในระดับเดียวกันกับห้องเสื่อนหลวง ถัดจากเดินเป็นช่องทางเดินมีขนาดกว้าง 1 ช่วงเสา เข้าใจว่าเจ้าของเรือนต้องการให้เดินและทางเดินระหว่างห้องทั้ง 3 ห้องมีระดับพื้นเดียวกัน เพื่อความสะดวกต่อการเดินไปมาหากันระหว่างห้อง โดยเฉพาะในยามค่ำคืนที่มีสภาวะแสงน้อย การทำพื้นต่อเนื่องในระดับเดียวกันจึงเกิดความปลอดภัย ตำแหน่งบันไดขึ้น-ลงประกอบเป็นส่วนด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้และตะวันตกเฉียงเหนือ

ถัดจากส่วนชานเข้าไปในบริเวณตัวเรือนด้านในพบว่า มีการยกระดับความสูงของพื้นขึ้นอีกหนึ่งระดับประมาณ 1 คืบ จากการสังเกตพบว่าบริเวณนี้ตั้งแต่เดินจะลดระดับพื้นเรือนออกเป็น 2 ส่วนคือส่วนชานหน้าเรือนและ ส่วนชานหลังเรือนที่เป็นตัวเชื่อมกับห้องครัวไฟโดยทำปีกหลังคาเชื่อมระหว่างกัน โดยตรงกลางเป็นตำแหน่งของ “ฮ่อมริน” หรือรางริน

ด้านหลังเป็นโรงครัวไฟ ที่ยกพื้นมีความสูงเท่ากับห้องนอนเสื่อนหลวง โดยมีชานเรือนด้านหลังเป็นตัวคั่นกลาง ห้องครัวไฟจะติดกับลานซักล้างและฮ้านน้ำ

2. คติความเชื่อด้านพิธีกรรมและประเพณี มีการประกอบพิธีกรรมขึ้นขวัญทั่วทั้งสี่ การสวดถอนแก้ขัดในพื้นที่ และเมื่อสร้างเสร็จทำบุญขึ้นเรือนใหม่ ตั้งศาลไว้บริเวณทิศเหนือของตัวเรือน

3. คติความเชื่อด้านรักษาเรือน การวางทิศทางตัวเรือน หลังคาใหญ่ทรงปั้นหยาขวางขวาง ตะวัน หรือแนวเหนือ - ใต้ ทำมุมองศาประมาณ 30 องศาคลุมพื้นที่เสื่อนหลวง หลังคาเล็กทรงปั้นหยาความเชื่อในรักษาเรือน เรือนหลังนี้สร้างโดยให้หันหน้าเรือนไปทางทิศใต้ โดยมีบันไดทางขึ้นเรือนอยู่ทางทิศใต้ บันไดหลังเรือนอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เพื่อจะทำให้อยู่เย็นเป็นสุข อายุยืนยาว จากการสัมภาษณ์ นางอมร ทวีชัย (2551)

ภาพที่ 4.24 แผนผังทักขิเรือนนางอมร ทวีชัย เรือนหันหน้าทางทิศใต้

ภาพที่ 4.25 เรือนปั้นหยาสมหน้าจั่วนางออน ใจยม

รูปแบบเรือน

เจ้าของเรือน

บ้านเลขที่

อายุเรือน

การแบ่งพื้นที่ใช้สอย

บ้านใด

เรือนปั้นหยาสมหน้าจั่ว

นางออน ใจยม อายุ 97 ปี ไทจีน

81 หมู่ที่ 3 บ้านสันหนอง ต.เวียง

อ. เมือง เชียงราย

67 ปี

ห้องนอน 4 ห้อง 1 ห้องครัว

2 แห่ง หน้า 9 ชั้น หลัง 9 ชั้น

ทิศการหันหน้าเรือน
วัสดุผนังหลังคา

ทิศใต้
กระเบื้องลูกฟูก

สรุปความสำคัญ

1. คติความเชื่อด้านการสร้างเรือน

เรือนพักอาศัยของนางออน ใจยม อายุ 97 ปี ตั้งอยู่ในชุมชนสันหนอง ภายภาคของตัวเรือน มีลักษณะเด่นคือยังคงเอกลักษณ์แบบล้านนากลุ่มชาติพันธุ์ไทเขิน สร้างด้วยไม้จริงทั้งหลังโดยมีแบบแผนเรือนไทเขิน หลังคาทรงปั้นหยาชายคารอบในส่วนของตัวเรือนใหญ่ หลังคาหน้าจั่วในส่วนของเรือนครัวไฟ มีปีกหลังคาในตัวยื่นออกมารับส่วนหน้าเรือนบริเวณบันไดทางลง อกสาของหลังคาประมาณ 30 องศาด้วยกระเบื้องลูกฟูก แม่จ้อยออนให้สัมภาษณ์ว่า เรือนหลังนี้สามีเป็นส่วเป็นคนสร้างขึ้นตั้งแต่สมัยแต่งงานใหม่โดยไปตัดไม้มาจากป่าแล้วเลื่อยแปรรูปไม้แล้วเสร็จจึงชักลากลำเลียงออกมาในส่วนของไม้โครงสร้าง ไม้ฝา ไม้ปูพื้น (ไม้แป้น) ส่วนเสาเรือนนั้นใช้วัสดุใหม่คือ ปูนซิเมนต์ตราช้าง สมัยนั้นราคากระสอบละ 20 บาทถือว่าแพงมาก

ตัวเรือนกำหนดแบบแผน (ดังภาพแปลน) โดยแบ่งพื้นที่ใช้สอยออกเป็นส่วนๆการแบ่งพื้นที่ใช้สอยเริ่มจากห้องนอนใหญ่หรือ “เฮือนหลวง” ประกอบเป็นด้านทิศตะวันออกของตัวเรือนและเป็นตำแหน่งของการวางเสาเอก (เสาพญา) เสาโท (เสานาง) พร้อมทำห้องนอนเล็กจำนวน 3 ห้องพื้นที่ของเดินโดยวางกำหนดความสูงไว้ในระดับเดียวกันกับห้องเฮือนหลวง ถัดจากเดินเป็นส้อมทางเดินมีขนาดกว้าง 2 ช่วงเสา ส่วแก้ว ใจยมได้ออกแบบให้เดินและส้อมทางเดินระหว่างห้องทั้ง 4 ห้องมีระดับพื้นเดียวกันตั้งแต่ส่วนหน้าเรือนต่อเนื่องไปจนถึงส่วนหลังเรือน

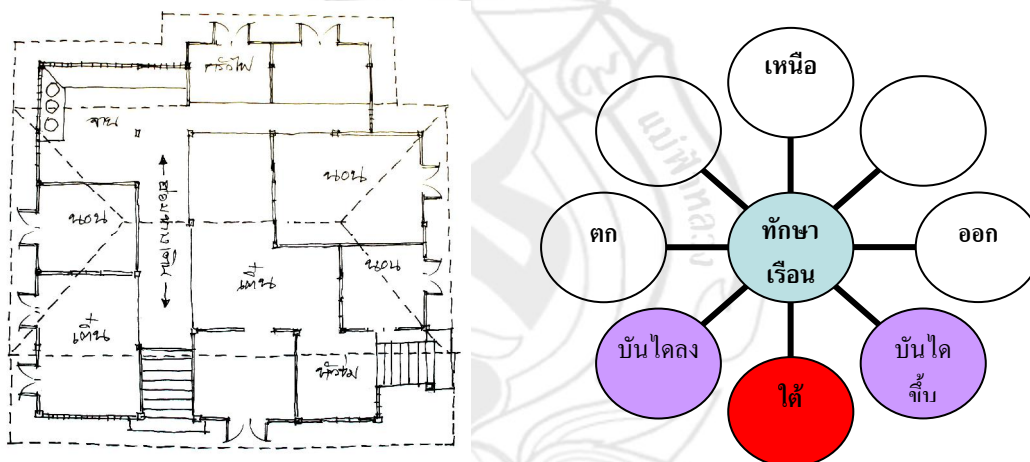
บริเวณด้านหน้าของตัวเรือนประกอบเป็นส่วนชาน มีปีกหลังคาในตัวยื่นคลุม บริเวณด้านหน้าบันไดทางขึ้นและบันไดทางลง ซึ่งความแปลกของเรือนหลังนี้คือในส่วนของบันไดหน้าทางขึ้นและบันไดหลังทางลงอยู่ในตำแหน่งทิศใต้ทั้งสองทาง ซึ่งตำแหน่งดังกล่าวแตกต่างไปจากเรือนในกลุ่มไทเขิน พื้นที่งานด้านหน้ามีระดับเดียวกันกับหัวข่มบันได ส่วนฝาประกอบเป็นฝาไพลในส่วนครึ่งล่าง ครึ่งบนเป็นซี่ลูกกรงไม้ระแนงลูกตั้งขนาด 1×1 นิ้ว ระยะห่างของช่องไฟ 10-12 เซนติเมตร

จากส่วนชานเข้าไปในบริเวณตัวเรือนด้านในพบว่า มีการยกระดับความสูงของพื้นขึ้นอีกหนึ่งระดับประมาณ 1 คืบ ต่อเนื่องไปจนถึงงานหลัง กันพื้นที่ระหว่างตัวเรือนกับเรือนครัวไฟตำแหน่งของ “ส้อมริน” หรือรางรินมี 2 ตำแหน่ง หลังคาเรือนครัวไฟเป็นแบบหน้าจั่ว ยกพื้นมีความสูงระดับเดียวกับห้องนอนโดยมีงานหลังเรือนเป็นตัวกั้นกลาง

2. คติความเชื่อด้านพิธีกรรมและประเพณี พิธีกรรมขึ้นขันท้าวทั้งสี่ สวดถอนแก้ขัด สืบชาติและทำบุญขึ้นเรือนใหม่ ตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ไว้ด้านทิศตะวันออกของตัวเรือน

3. คติความเชื่อด้านทักษะเรือน การวางทิศทางตัวเรือน มีส่วนเหมือนกันกับกลุ่มไทวน หลังคาใหญ่ทรงปั้นหยาขวางขวางตะวัน หรือแนวเหนือ - ใต้ องศาหลังคาประมาณ 30-35 องศาคลุมพื้นที่เรือนใหญ่ หลังคาเล็กทรงหน้าจั่วคลุมเรือนครัวไฟ บันไดขึ้นหน้าเรือนอยู่ทางทิศใต้ บันไดลงเรือนด้านทิศใต้

“สมัยก่อนตอนย้ายเข้ามาใหม่ ๆ (อพยพมาจากเชียงใหม่ บ้านหนองแฝก) คนเฒ่าเล่าหือฟังว่าบ้านเฮือนบไช้เป็นจะอ๊ (ไม่เหมือนปัจจุบัน) มีกันบักี้หลัง (มีไม้ก็หลังคาเรือน) แป้งเป็นไม้ซางไปนัก ๆ (ส่วนใหญ่ทำเป็นไม้ไผ่) บ้านของแม่นี้ดีว่าอี่ลู่แกเป็นสลาเก้า (สามีเป็นหัวหน้ากลุ่มสลา) เลยแป้งดีเหลือเปล่หน้อย (สร้างเรือนดีกว่าคนอื่น)”
จากการสัมภาษณ์ แม่อุ้ยออน ใจยม (2550)

ภาพที่ 4.26 ผังทักษะเรือนนางออน ใจยม

ภาพที่ 4.27 เรือนหน้าจั่วนายต๊ีบ เตชะ

รูปแบบเรือน	เรือนหน้าจั่วนายต๊ีบ เตชะ
เจ้าของเรือน	นายต๊ีบ เตชะ อายุ 68 ปี ไทยจีน
บ้านเลขที่	132 หมู่ที่ 3 บ้านสันหนอง ต.เวียง อ. เมือง จ. เชียงราย
อายุเรือน	51 ปี
การแบ่งพื้นที่ใช้สอย	ห้องนอน 3 ห้อง 1 ห้องครัว
บันได	2 แห่ง หน้า 9 ขั้น หลัง 9 ขั้น
ทิศการหันหน้าเรือน	ทิศใต้
วัสดุผนังหลังคา	กระเบื้องลูกฟูก

สรุปความสำคัญ

1. คติความเชื่อด้านการสร้างเรือน

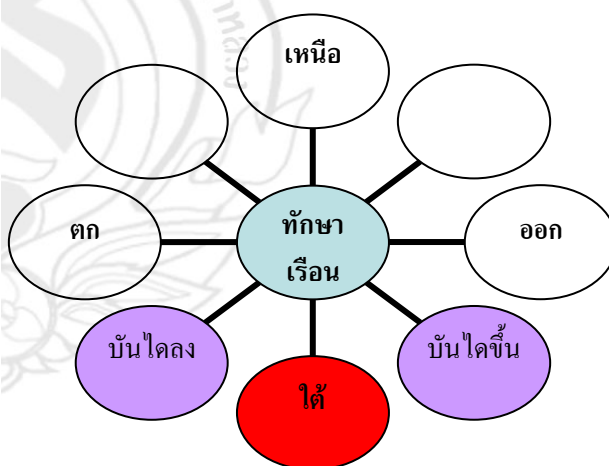
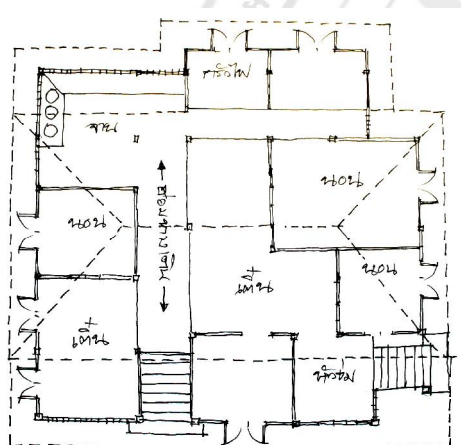
เรือนพักอาศัยของนายต๊ีบ เตชะ อายุ 68 ปี ตั้งอยู่ในชุมชนสันหนอง ภายภาพของตัวเรือนมีลักษณะทรงหลังคาหน้าจั่วคู่ สร้างด้วยไม้จริงทั้งหลัง โดยมีหลังคาหน้าจั่วใหญ่ ครอบคลุมส่วนด้านทิศตะวันออก ถัดไปด้านทิศตะวันตกเป็นหน้าจั่วเล็ก โดยมีส้อมรางรินตรงกลางเรือน ส่วนหน้าเรือนบริเวณบันไดทางขึ้นและ บันไดทางลง (มีแนวความคิดการสร้างเลียนแบบบ้านแม่ฮ้อยออน ใจยม) องศาของหลังคาประมาณ 30 องศา มุงด้วยกระเบื้องลูกฟูก พ่อต๊ีบให้สัมภาษณ์ว่า เรือนหลังนี้ใช้เวลาในการ “ฮิบไม้” นานเป็นปี ๆ ไม้ที่นำมาสร้างส่วนใหญ่เป็นไม้ตะเคียน ไม้ประดู่ และไม้เปา ตัวเรือนกำหนดแบบแผน โดยแบ่งพื้นที่ใช้สอยออกเป็นส่วนๆ การแบ่งพื้นที่ใช้สอยเริ่มจากห้องนอนใหญ่ หรือ “เฮือนหลวง” ประกอบเป็นด้านทิศตะวันออกของตัวเรือนและเป็นตำแหน่งของการวางเสาเอก (เสาพญา) เสาโท (เสานาง) พร้อมทำห้องนอนเล็ก “เฮือนน้อย” จำนวน 4 ห้องจำนวนสมาชิกใน

ครัวเรือน 5 คน ห้องนอนทุกห้องกำหนดความสูงไว้ในระดับเดียวกัน โดยมีเดินและส้อมทางเดินคั่นกลาง ด้านหน้าส่วนบันไดลงระดับลงหนึ่งชั้นเป็นส่วนหัวขั้มบันได

บริเวณด้านหน้าของตัวเรือนประกอบเป็นส่วนหัวขั้มบันได ประโยชน์ใช้สอยร่วมกับงานทำช่องระบายอากาศเป็นรูปตารางสี่เหลี่ยมขนาดหน้าหกใน ส่วนครึ่งบนของฝา มีบานประตูหน้าบันได แบบ 2 บานลักษณะประตูด้านล่างที่ปิดบานบนจะเป็นช่องระบายอากาศสามารถยื่นมองเห็นคนด้านนอกได้ชัดเจน ซึ่งความแปลกของเรือนหลังนี้คือในส่วนของบันไดหน้าทางขึ้นและบันไดหลังทางลงอยู่ในตำแหน่งทิศใต้ทั้งสองทาง ซึ่งตำแหน่งดังกล่าวแตกต่างไปจากเรือนในกลุ่มของไทวน

2. คติความเชื่อด้านพิธีกรรมและประเพณี มีการทำพิธีกรรมขึ้นชั้นทั่วทั้งสี่ สวดถอนแก้จิตในพื้นที่ และทำบุญขึ้นเรือนใหม่ ตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ไว้ด้านทิศตะวันออกของตัวเรือน

3. คติความเชื่อด้านรักษาเรือน คติความเชื่อในเรื่องรักษาเรือน จากการสัมภาษณ์เจ้าของเรือนพบว่า การหันหน้าเรือนไปทางทิศใต้ตามคำบอกเล่าของบรรพบุรุษ โดยมีบันไดทางขึ้นเรือนและบันไดลงเรือนอยู่ในทิศทางเดียวกัน คือ บันไดหน้าขึ้น - ลงจากแนวตะวันออกไปตะวันตก บันไดลงด้านข้างขึ้น - ลงจากแนวเหนือ - ใต้จะทำให้อยู่เย็นเป็นสุข อายุยืนยาว

ภาพที่ 4.28 ฟังรักษาเรือนนายดับ เตชะ

ภาพที่ 4.29 เรือนปั้นหยาผสมจั่วนายคำ สามคำ

รูปแบบเรือน	เรือนปั้นหยาผสมจั่ว
เจ้าของเรือน	นายคำ สามคำ อายุ 84 ปี ไทยวน
บ้านเลขที่	29 หมู่ที่ 10 บ้านสันศรี ต.เวียง อ. เมืองเชียงราย จ.เชียงราย
อายุเรือน	46 ปี
การแบ่งพื้นที่ใช้สอย	ห้องนอน 5 ห้อง 1 ห้องครัว
บันได	2 แห่ง หน้า 7 ขั้น หลัง 7 ขั้น
ทิศการหันหน้าเรือน	ทิศเหนือ
วัสดุผนังหลังคา	กระเบื้องลูกฟูก

สรุปความสำคัญ

1. คติความเชื่อด้านการสร้างเรือน

เรือนพักอาศัยของนายคำ สามคำ อายุ 84 ปี ตั้งอยู่ในชุมชนบ้านสันศรี ภายภาพของตัวเรือนมีลักษณะเด่นคือยังคงเอกลักษณ์แบบล้านนากลุ่มชาติพันธุ์ไทยวน สร้างด้วยไม้จริงทั้งหลัง หลังคาทรงปั้นหยาชายคารอบในส่วนของตัวเรือนใหญ่ หลังคาหน้าจั่วในส่วนของเรือนครัวไฟ ด้านหน้าเรือนทำหลังคาเป็นมุขยื่นออกมารับส่วนบริเวณบันไดทางขึ้น ฝ้าของหลังคาประมาณ 30 องศา มุงด้วยกระเบื้องลูกฟูก

“ลุงเป็นคนบ้านสันจี๋เบ้า บ้านหลังนี้ซื้อมาเป็นหลัง

มาจากบ้านห้วยพญาเก้า - ไปง้อ้ง เตมาเป้งใหม่

ปี 2507 สล่าเป้งเฮือนเป็นคนสันจีเข้าเหมือนกัน
 ตัวเฮือนหันหน้าขึ้นไปทางแจ้งเหนือ มีลูก 8 คนด้วยกัน
 เมื่อลูกมาตายไปสองคน”

จากการสัมภาษณ์ พ่ออ้อยคำ สามคำ (2551)

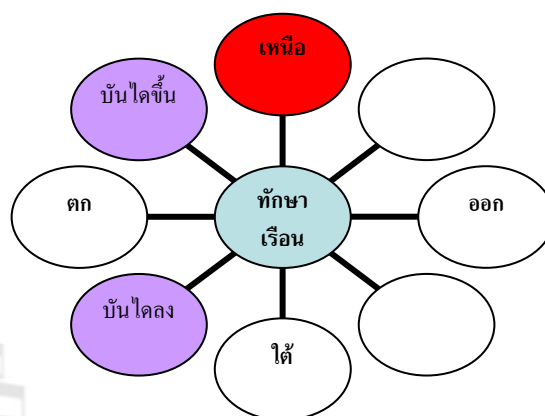
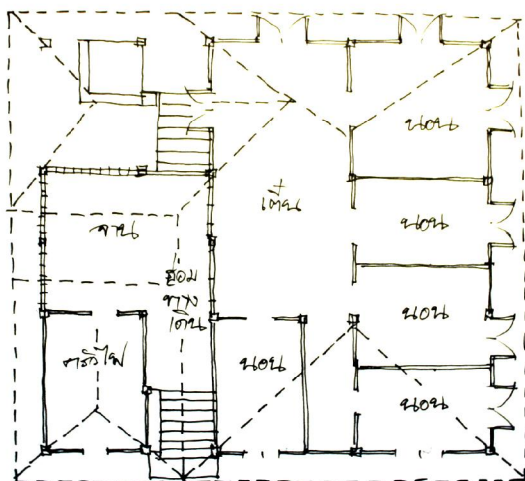
พ่ออ้อยคำ สามคำเล่าว่าตนเองเป็นคนสันจีเข้าย้ายมาอยู่บ้านสันศรีเชียงราย เพราะเมียเป็นคนเชียงรายเมื่อปี พ.ศ. 2507 หรือ 45 ปีมาแล้ว บ้านใช้วิธีซื้อมาเป็นหลังสำเร็จแล้วรื้อขนย้ายมาทำการสร้างใหม่โดยหันหน้ามาทางเหนือ สล่าที่สร้างเรือนนำมาจากบ้านเดิม (สันจีเข้า) เชียงใหม่ รูปแบบสัญญาณเรือนเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า

ตัวเรือนกำหนดแบบแผนโดยแบ่งพื้นที่ใช้สอยออกเป็นส่วนๆการแบ่งพื้นที่ใช้สอยเริ่มจากห้องนอนใหญ่หรือ “เฮือนหลวง” ประกอบเป็นด้านทิศตะวันออกของตัวเรือนและเป็นตำแหน่งของการวางเสาเอก (เสาพญา) เสาโท (เสานาง) พร้อมทำห้องนอนเล็ก “เฮือนน้อย” จำนวน 4 ห้องเป็นห้องนอนของลูก ๆ พื้นที่ของเดินและฮ่อมทางเดินเชื่อมห้องนอนทุกห้องอยู่ในระดับพื้นเดียวกันในตัวเรือนใหญ่

บริเวณด้านหน้าของตัวเรือนประกอบเป็นส่วนงาน (ชาน) ขาวต่อเนื่องไปจนถึงเรือนครัวไฟมีราวกันแบบซี่โปร่งตกแต่งด้วยไม้ระแนง ขนาด 1.5 x 1.5 นิ้ว วังเส้นนอนสามเส้นเป็นลวดลายตลอดส่วนงานทั้งหมด บริเวณด้านหน้าบันไดทางขึ้นและบันไดทางลง ทำซุ้มหลังคาขึ้นรองรับเสาแหล่หมา ซึ่งความแปลกของเรือนหลังนี้คือในส่วนของบันไดหน้าทางขึ้นด้านหน้าและบันไดหลังทางลงอยู่ในตำแหน่งทิศเหนือ-ใต้ตรงกัน (บันไดหามกัน) ตามคติความเชื่อโบราณถือว่าต้อง “ชิด” ไม่เป็นมงคลกับเจ้าของเรือนหรือสมาชิกในครัวเรือน (ลูกคนเสียชีวิตไปสองคน)

จากส่วนชานเข้าไปในบริเวณตัวเรือนด้านในพบว่า มีการยกระดับความสูงของพื้นขึ้นอีกหนึ่งระดับประมาณ 1 คืบ ต่อเนื่องไปจนถึงงานหลัง คั่นพื้นที่ระหว่างตัวเรือนกับเรือนครัวไฟตำแหน่งของ “ฮ่อมริน” หรือรางรินมี 2 ตำแหน่งหลังคาเรือนครัวไฟเป็นแบบหน้าจั่ว มีฮ่อมรินคั่นกลางระหว่างหลังคาเรือนใหญ่

2. คติความเชื่อด้านพิธีกรรมและประเพณี มีการทำพิธีกรรมสวดแก้ถอนขี้ดองทำการย้ายเรือนมาสร้างใหม่ พิธีขึ้นขันท้าวทั้งสี่ และทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ไว้ด้านเหนือของตัวเรือน

ภาพที่ 4.30 ผังทักขาเรือนนายคำ สามคำ

3. คติความเชื่อด้านทักขาเรือน คติความเชื่อในเรื่องทักขาเรือน จากการสัมภาษณ์เจ้าของเรือนพบว่า การหันหน้าเรือนไปทางทิศเหนือมีความเจริญรุ่งเรือง บันไดลงด้านข้างขึ้น - ลงจากแนวเหนือ-ใต้จะทำให้อยู่เย็นเป็นสุข อายุยืนยาว

จากความเชื่อดังกล่าว ผู้วิจัยมีความเห็นว่าน่าจะมีส่วนในความจริง เนื่องจากเจ้าของเรือนคือ พ่ออุ้ยคำ สามคำ มีอายุถึง 85 ปี ปัจจุบันยังคงมีร่างกายที่แข็งแรงสมบูรณ์ สามารถดำเนินชีวิตประจำวันและช่วยเหลือตัวเองได้ดีตามปกติ ไม่มีโรคประจำตัวเบียดเบียน ซึ่งถือว่าเป็นบุคคลที่มีอายุยืนเกินมาตรฐานอายุเฉลี่ยของชาวไทยในปัจจุบัน จากการสัมภาษณ์ นายคำ สามคำ (2551)

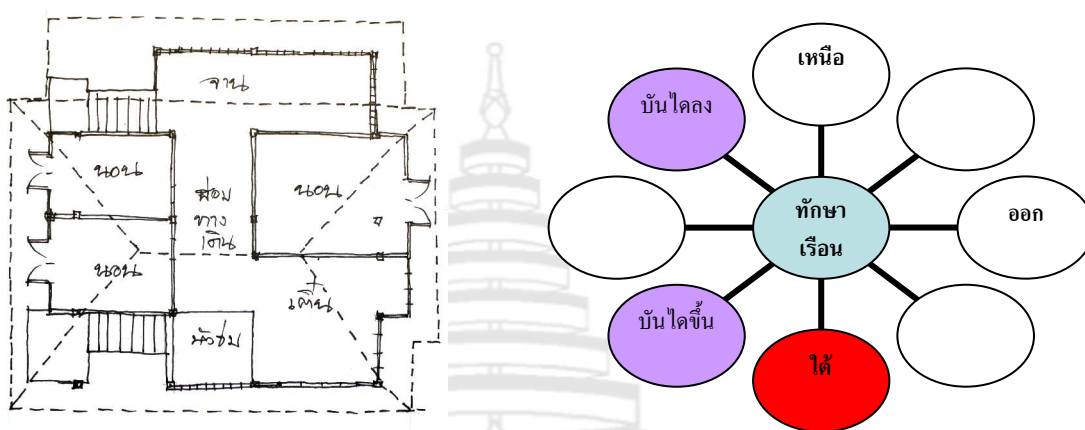
ภาพที่ 4.31 เรือนหน้าจั่วนางคำ มะโนหาญ

รูปแบบเรือน	เรือนหน้าจั่ว
เจ้าของเรือน	นางคำ มะโนหาญ อายุ 77 ปี
บ้านเลขที่	107 หมู่ที่ 16 บ้านสันป่อเต้ง ต.เวียง อ. เมือง จ. เชียงราย
อายุเรือน	42 ปี
การแบ่งพื้นที่ใช้สอย	ห้องนอน 3 ห้อง 1 ห้องครัว
บันได	2 แห่ง หน้า 5 ขั้น หลัง 5 ขั้น
ทิศการหันหน้าเรือน	ทิศใต้
วัสดุผนังหลังคา	กระเบื้อง

สรุปความสำคัญ

1. คติความเชื่อด้านการสร้างเรือน เรือนพักอาศัยของนางคำ มะโนหาญ อายุ 77 ปี ชาติดิพนธ์ไทยวน ตั้งอยู่ในชุมชนบ้านสันป่อเต้ง อยู่ในละแวกเดียวกันกับชุมชนบ้านดู่ สร้างด้วยไม้จริงทั้งหลัง หลังคาทรงหน้าจั่วมุงด้วยกระเบื้องลูกฟูกโบราณทั่วไป ตัวเรือนมีขนาดเล็กกะทัดรัด มั่นคงแข็งแรง อาภาศถ่ายเทได้สะดวกจากการเจาะช่องลม ระบายอากาศด้านหน้าเรือน รูปแบบสัญญาณเรือนเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสแบบแผนตัวเรือนกำหนดให้มีห้องนอน 2 ห้อง ห้องนอนใหญ่ “เรือนหลวง” อยู่ทางด้านทิศตะวันออกและห้องนอนเล็ก อยู่ด้านทิศตะวันตก กั้นกลางด้วยส้อมทางเดินที่ติดกับพื้นที่เดินบริเวณฝาเรือน ส่วนเดินติดตั้งหิ้งพระไว้บูชา โดยหันหน้าไปทางทิศเหนือตรงห้องนอนใหญ่ เรือนครัวไฟแยกต่างหากจากตัวเรือนโดยสร้างแยกไปด้านหลังของเรือนแบบชั้นเดียว
2. คติความเชื่อด้านพิธีกรรมและประเพณี มีการทำพิธีกรรมสวดแก้ถอนขี้ด พิธีขึ้นขันท้าวทั้งสี่ และทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ไว้ด้านทิศตะวันออกของตัวเรือน

3. คติความเชื่อด้านทักขารเรือน การวางทิศทางหันหน้าเรือน หลังคาตัวเรือนวางในแนว ตะวันตก - ตะวันออกล้อมตามแนวตะวัน หันหน้าเรือนไปทางทิศใต้ บ้านใดหน้าเรือนหันไปทางทิศ ตะวันตกเฉียงใต้และบ้านใดหลังเรือนหันไปทิศตะวันตกเฉียงเหนือ แบ่งชั้นบ้านใดเป็น 7 ชั้นทั้ง ด้านหน้า - ด้านหลัง เท่ากัน

ภาพที่ 4.32 ฟังทักขารเรือนนางคำ มะโนหาญ

ภาพที่ 4.33 เรือนปั้นหยาสวมจ๊วนางผัด ฐะคำ

รูปแบบเรือน	เรือนปั้นหยาผสมจั่ว
เจ้าของเรือน	นางผัด ฐะคำ อายุ 78 ปี
บ้านเลขที่	3 หมู่ที่ 11 บ้านคู ต.เวียง อ. เมือง จ.เชียงราย
อายุเรือน	47 ปี
การแบ่งพื้นที่ใช้สอย	ห้องนอน 3 ห้อง 1 ห้องครัว
บันได	2 แห่ง หน้า 7 ขั้น หลัง 7 ขั้น
ทิศการหันหน้าเรือน	ทิศใต้
วัสดุผนังหลังคา	กระเบื้องลูกฟูก

สรุปความสำคัญ

1. คติความเชื่อด้านการสร้างเรือน เรือนพักอาศัยของนางผัด ฐะคำ อายุ 78 ปี กลุ่มชาติพันธุ์ไทยวน ชุมชนบ้านคู แบบแผนกายภาพของตัวเรือน ทรงปั้นหยา มีห้องนอน 4 ห้อง แยกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนตัวเรือนใหญ่ อยู่ทางทิศใต้ ส่วนเรือนครัวไฟประกอบเป็นด้านทิศเหนือคั่นกลางด้วยงานหลังเรือน

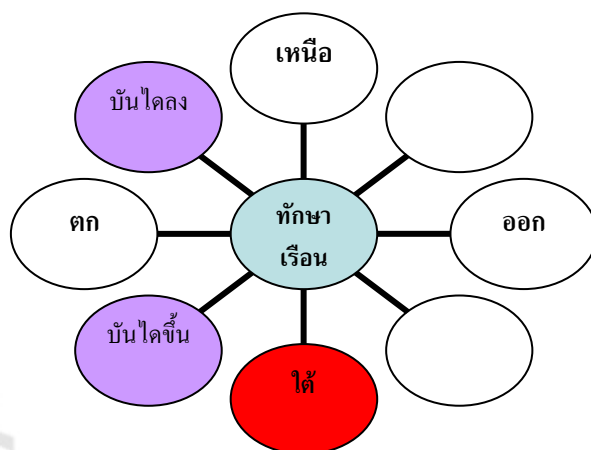
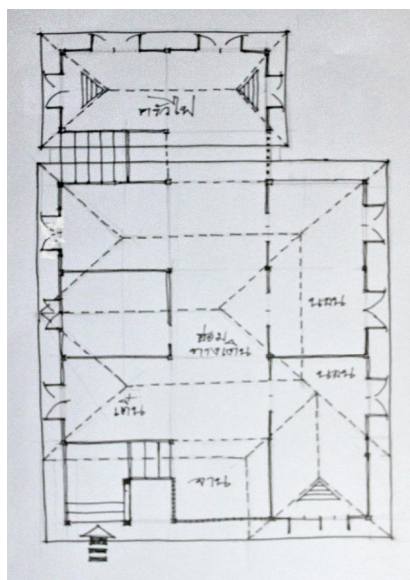
การวางระดับพื้นเรือน กำหนดให้พื้นห้องนอนสูงสุดติดต่อกับดิน ส่อมทางเดินในตัว ส่วนหน้าเรือนลดระดับหนึ่งชั้นเป็นตำแหน่งหัวข่มบันไดและมีระดับเท่ากับงานหลังเรือนต่อเนื่องไปจนถึงบันไดหลังเรือน ตัวเรือนมีขนาดใหญ่ มีจำนวนเสา 32 ต้น รูปแบบเรือนจัดเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า กำหนดแบบแผนในการแบ่งพื้นที่ใช้สอยออกเป็นส่วนตัวต่าง ๆ คือ ส่วนห้องนอน ประกอบด้วยห้องนอนใหญ่ 1 ห้อง ห้องนอนเล็ก 2 ห้อง ตำแหน่งเดินอยู่ถัดจากห้องนอนใหญ่ ตำแหน่งหัวข่มบันไดหน้ารวมกันกับพื้นที่งาน โดยมีการยกพื้นวางฮ้านน้ำสำหรับรับแขกหน้าเรือน

ส่อมทางเดินเป็นพื้นที่คั่นระหว่างห้องนอนใหญ่กับห้องนอนเล็กไม่ได้ลดระดับลงแต่อย่างใด ยังคงไว้ซึ่งระดับเดียวกับส่วนเดินทำให้การเดินเชื่อมไปมาสะดวก

ด้านหลังเรือน ลดระดับลง 1 ชั้น เป็นส่วนของงานคั่นระหว่างตัวเรือนใหญ่กับเรือนครัวไฟต่อเนื่องกับบริเวณฮ้านน้ำและลานซักล้าง

2. คติความเชื่อด้านพิธีกรรมและประเพณี มีการทำพิธีกรรมสวดแก้ถอนจิตใจในพื้นที่ก่อนการสร้างเรือน พิธีขึ้นขันท้าวทั้งสี่ ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ และตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ไว้ด้านทิศเหนือของตัวเรือน

3. คติความเชื่อด้านทักทายเรือน ความเชื่อในเรื่องการวางทิศทางเรือน พบว่า เจ้าของเรือนกำหนดแบบแผนให้หันหน้าเรือนไปทางทิศใต้ บันไดทางขึ้นด้านหน้าหันไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ บันไดทางลงด้านหลังหันไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ หันหัวนอนไปทางทิศตะวันออก

ภาพที่ 4.34 ผังพักอาศัยเรือนนางผัด ธุระคำ

ภาพที่ 4.35 เรือนปั้นหยานางคำเอ๋ย วงค์ชัย

รูปแบบเรือน

เจ้าของเรือน

บ้านเลขที่

อายุเรือน

การแบ่งพื้นที่ใช้สอย

เรือนปั้นหยาน

นางคำเอ๋ย วงค์ชัย อายุ 85 ปี ไทลื้อ

17 หมู่ที่ 15 บ้านศรีดอนชัย ต.ศรีดอนชัย

อ. เชียงของ จ. เชียงราย

57 ปี

ห้องนอน 5 ห้อง 1 ห้องครัว

บ้านไผ่

1 แห่ง 9 ชั้น

ทิศการหันหน้าเรือน

ทิศใต้

วัสดุผนังหลังคา

กระเบื้องลูกฟูก

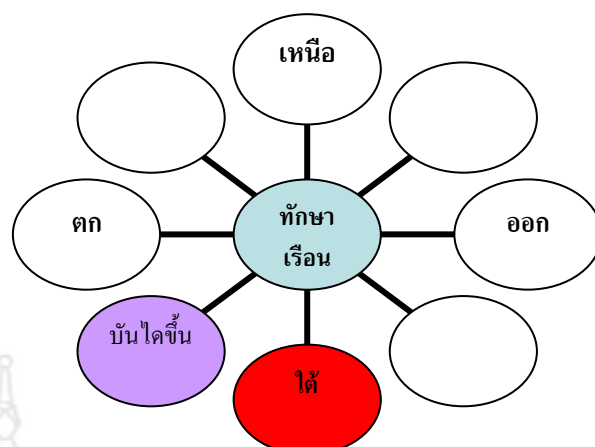
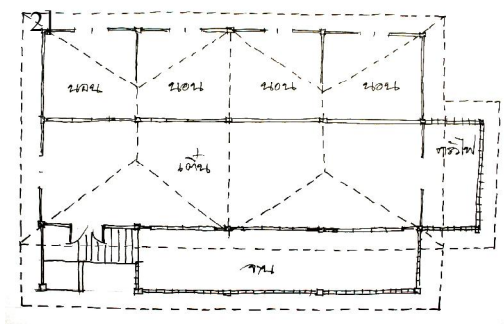
สรุปความสำคัญ

1. คติความเชื่อด้านการสร้างเรือน เรือนพักของแม่อุ้ยคำเอี้ย วงศ์ชัย อายุ 85 ปี เป็นชุมชนไทลื้อที่โยกย้ายมาจากเมืองอุและเมืองสิงห์ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ภายภาพของตัวเรือนมีลักษณะเด่นทั้งภายนอกและภายใน สร้างด้วยไม้จริงทั้งหลัง หลังคาทรงปั้นหยา ผสมหน้าจั่ว มุงด้วยกระเบื้องลูกฟูกแบบโบราณ อายุเรือน 57 ปี มุมองศาลังคาประมาณ 25 องศา ด้านหน้ามีปีกหลังคาซ้อนยื่นออกมารับงานหน้าเรือน บ้านไผ่ทางขึ้น – ลง และเสาเหล็กลมหา ข้อสังเกตพิเศษคือมีเพียงบ้านไผ่เดียว มีชนพักบ้านไผ่ ถือได้ว่าเป็นเรือนไม้จริงที่มีอายุเก่าแก่ที่สุด และเอกลักษณ์ของเรือนไทลื้อของบ้านศรีดอนชัย อ.เชียงของ การจัดรูปแบบสัณฐานตัวเรือนเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า

พื้นที่ใช้สอยภายในตัวเรือนเป็นแบบฉบับดั้งเดิมของเรือนไทลื้อ คือกั้นห้องนอนยาวตลอดตัวเรือน ด้านทิศเหนือ ด้านทิศตะวันออกเป็นเรือนครัวไฟ หลังคาหน้าจั่ว บริเวณจั่วเจาะช่องลมเพื่อระบายควันไฟขณะหุงหาอาหาร ถัดมาจากห้องนอนเป็นโถงดั่งตลอดกลางเรือนเชื่อมไปจนถึงห้องครัวไฟ ด้านบริเวณหน้าเรือนเป็นงาน ลดระดับต่ำลงหนึ่งชั้น มีปีกหลังคาคลุมตลอดแนว พื้นที่ระหว่างห้องโถงกับงานกันฝาตลอดแนว พร้อมมีประตูบานเพี้ยมสลับประตูบานสวิง

2. คติความเชื่อด้านพิธีกรรมและประเพณี มีการทำพิธีกรรมสวดแก้ถอนจิตใจในพื้นที่ก่อนการสร้างเรือน พิธีขึ้นขันท้าวทั้งสี่ ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ไม่มีการตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่

3. คติความเชื่อด้านทักษะเรือน การวางทิศทางตัวเรือน ไว้ในแนวเหนือ - ใต้แบบขวาง ตะวันด้านหน้าเรือนหันไปทางทิศใต้ ถือว่ามีความร่มเย็นเป็นสุขห้องนอนอยู่ทางทิศเหนือของเรือน การหันหัวนอนไปทางทิศเหนือทุกห้องแบบแถวเรียงคติความเชื่อในเรื่องทักษะเรือน ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ บ้านศรีดอนชัย ให้ความสำคัญกับทิศใต้มากกว่าทิศอื่น ๆ ทักษะบ้านไผ่ เริ่มจากทิศใต้ หักเลี้ยวขวาขึ้นไปทางทิศตะวันออก ขึ้น - ลงใช้บ้านไผ่เดียว ไม่มีบ้านไผ่หลังแบบเรือนไทยวน สภาพตัวเรือน ส่งผลให้ผู้อยู่อาศัยมีสุขภาพแข็งแรง อายุยืน ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าเชื่อถือได้ เนื่องจากเจ้าของเรือนมีอายุถึง 85 ปี

ภาพที่ 4.36 ผังที่พักเรียนนางคำเอี้ย วงศ์ไชย

ภาพที่ 4.37 เรือนปั้นหยานางอวน ชุมเบี้ย

รูปแบบเรือน

เจ้าของเรือน

บ้านเลขที่

อายุเรือน

การแบ่งพื้นที่ใช้สอย

บันได

ทิศการหันหน้าเรือน

วัสดุผนังหลังคา

เรือนปั้นหยา

นางอวน ชุมเบี้ย อายุ 82 ปี

235 หมู่ที่ 16 บ้านสันโค้งหลวง ต.เวียง อ. เมือง

จ. เชียงราย

50 ปี

ห้องนอน 2 ห้อง 1 ห้องครัว

2 แห่ง หน้า 5 ชั้น หลัง 5 ชั้น

ทิศใต้

กระเบื้องลูกฟูก

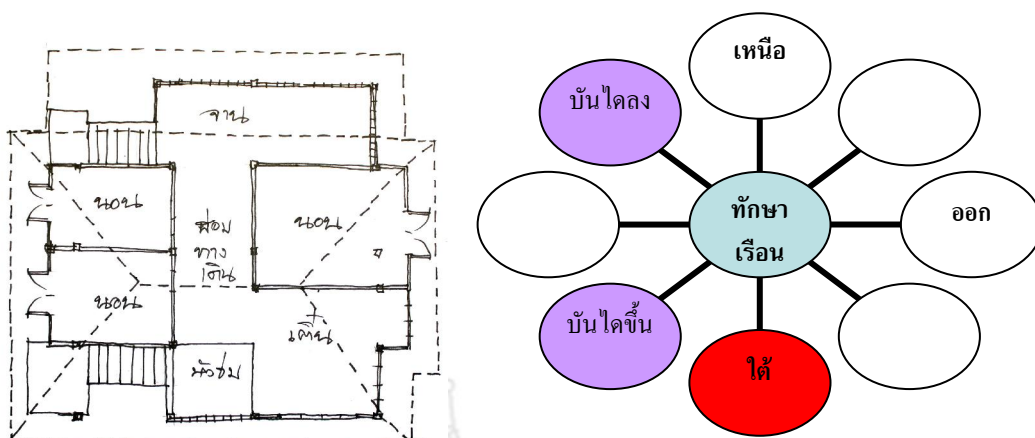
สรุปความสำคัญ

1. คติความเชื่อด้านการสร้างเรือน เรือนพักอาศัยของนางอวน ชุ่มเบีย ตั้งอยู่ในชุมชนบ้านต้นไค้ง ภายภาพของตัวเมืองมีลักษณะหลังคาทรงปั้นหยา ตัวเรือนสร้างด้วยไม้จริงทั้งหลัง ด้านหน้าเรือนทำปีกหลังคาขึ้นคลุมบริเวณส่วนจาน บันไดและเสาเหล่งหมา เรือนมีความสูง 3 สอก ครึ่ง กว้าง 12 สอก ยาว 12 สอก สันฐานตัวเรือนรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส หลังคาทำมุม 30 องศา มุงกระเบื้องลูกฟูก มีกรอบสันหลังคาเป็นกระเบื้อง ระเบียบด้านหน้าเรือนทำฝาลักษณะโปรง ทำประตูทางขึ้นเรือนแบบโปรงเช่นกัน

ตัวเรือนกำหนดแบบแผนเป็นอย่างดี เริ่มจากด้านหน้าหัวข่มบันไดเป็นระดับแรก ถัดไปเป็นจาน (นอกจาน) ประมาณ 1 ช่วงเสา จากนั้นเป็น เติ้น มีหิ้งพระด้านทิศตะวันออก ด้านซ้ายตัวเรือนเป็นห้องนอนเล็ก 1 ห้อง ด้านขวา (ทิศตะวันออก) มีห้องนอน 1 ห้อง อยู่ในความสูงระดับเดียวกัน โดยมีเต็นและฮ่อมทางเดินคั่นกลางด้านหลังเรือนลดระดับลงเป็นจานหลัง คั่นระหว่างตัวเรือนกับห้องครัวไฟ ฮ้านน้ำ และลานซักล้าง ส่วนบันไดหลัง 5 ขั้น หันหน้าไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

2. คติความเชื่อด้านพิธีกรรมและประเพณี มีการทำพิธีกรรมสวดแก้ถอนจิตใจในพื้นที่ก่อนการสร้างเรือน พิธีขึ้นขันท้าวทั้งสี่ ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ และตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ไว้ด้านทิศตะวันออกของตัวเรือน

3. คติความเชื่อด้านทักขาเรือน แบบแผนการวางทิศตามหลัก “ทักขา” เรือนหันหน้าไปทางทิศใต้ บันไดหน้าหันมาทางทิศใต้ บันไดหลังหันไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ การหันหัวนอนหันไปทางทิศตะวันออกและทางทิศเหนือ

ภาพที่ 4.38 ผังศึกษาเรือนนางอวน ชุมเปี้ย

ภาพที่ 4.39 เรือนปั้นหยา (เลียนแบบมาจากบ้านฝรั่ง บ. เอเชียติกส์ ลำปาง)

รูปแบบเรือน

เรือนปั้นหยา (เลียนแบบมาจากบ้านฝรั่ง
บ. เอเชียติกส์ ลำปาง)

เจ้าของเรือน

นายฤทธิ์ อำมาตยณี อายุ 87 ปี

บ้านเลขที่

11 หมู่ที่ 11 บ้านหนองบัว ต.เวียง อ. เมือง

จ. เชียงราย

อายุเรือน

58 ปี

การแบ่งพื้นที่ใช้สอย

ห้องนอน 7 ห้อง 1 ห้องครัว

บันได

2 แห่ง หน้า 11 ชั้น หลัง 11 ชั้น

ทิศการหันหน้าเรือน

ทิศตะวันออก

วัสดุผนังหลังคา

กระเบื้องขอมหางเลี่ยม

สรุปความสำคัญ

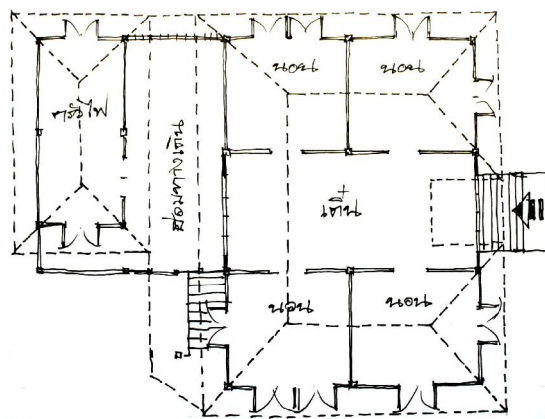
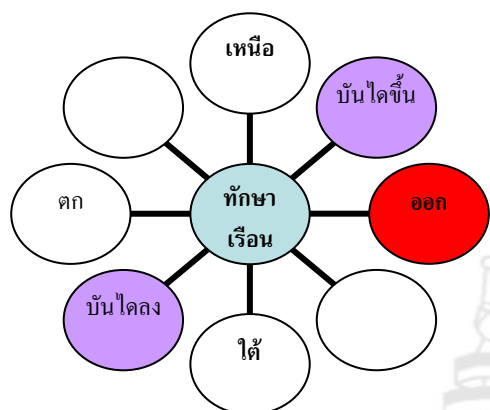
1. คติความเชื่อด้านการสร้างเรือน เรือนพักอาศัยของนายฤทธิ อำมาตยมณี อายุ 87 ปี ชุมชนหนองบัว กายภาพของตัวเรือนเป็นแบบบ้านตะวันตก สร้างด้วยไม้จริงทั้งหลัง หลังคาทรง ปันหาชายคารอบ ด้านหน้าเรือนทำมุงหลังคาตัดมุมแบบยุโรป ยื่นออกมาคลุมทับในส่วนด้านหน้า เรือน ตรงตำแหน่งบันไดทางขึ้นมี 11 ขั้น, หลัง 17 ขั้น รูปแบบสัณฐานเรือนเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส

ตัวเรือนกำหนดแบบแผนในลักษณะผสมผสานกับเรือนล้านนา 2 ชั้น ชั้นบนมีการกั้นห้องรวม 7 ห้อง (แยกเป็นห้องนอน 6 ห้อง) ตรงกลางเป็นห้องโถงโล่ง ระดับเดียวกับห้องนอน ด้านหลังเป็น ห้องครัวไฟ 1 ห้อง มีจานหลังเรือนกั้นกลาง ลดระดับชั้นลงหนึ่งชั้น ชั้นล่างกั้นห้องไว้อีก 3 ห้อง รวม ทั้งหมด 10 ห้อง เจ้าของเรือนเล่าให้ฟังว่า

“ลุงสมัยก่อนรับราชการเป็นนายด่านตรวจคนเข้าเมือง ที่อำเภอเชียงแสน บ้านหลังนี้ ออกแบบเองนะ ไปเอาแบบมาจากบ้านฝรั่งของบริษัทเอเชียติกส์ จังหวัดลำปาง เห็นมันสวยดี ทันสมัย แบ่งห้องได้นัก ลุงฮิบไม่อยู่ 3 ปี ไปเอาไม้แถว ๆ ป่า อำเภอเวียงชัย เริ่มสร้างในเดือน 4 (มกราคม) สร้างอยู่ 6 - 7 เดือนกว่าจะแล้ว” จากการสัมภาษณ์พ่ออุ้ยฤทธิ ทำมาตยมณี (2551)

2. คติความเชื่อด้านพิธีกรรมและประเพณี มีการทำพิธีกรรมสวดแก้ถอนจิตในพื้นที่ก่อนการ สร้างเรือน พิธีขึ้นขันท้าวทั้งสี่ ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ และตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ไว้ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ของตัวเรือน

3. คติความเชื่อด้านทักทายเรือน การวางทิศทางตัวเรือน หลังคาใหญ่แนวขวางตะวันตก หน้าเรือนไปทางทิศตะวันออก เข้าหาถนนหนองบัว บันไดหน้าขึ้นทางทิศตะวันออกรวม 11 ขั้น บันไดหลังหันไปทางทิศใต้รวม 11 ขั้น การหันหัวนอนหันไปทางทิศเหนือ ทิศตะวันออก

ภาพที่ 4.40 ผังทักษะเรือนนายฤทธิ์ อำมาตยมนตรี

ภาพที่ 4.41 เรือนปั้นหยาผสมจั่วนางจันเป็ง ตาจอม

รูปแบบเรือน

เจ้าของเรือน

อายุเรือน

การแบ่งพื้นที่ใช้สอย

บันได

ทิศการหันหน้าเรือน

วัสดุผนังหลังคา

เรือนปั้นหยาผสมจั่ว

นางจันเป็ง ตาจอม อายุ 71 ปี ไทยวน บ้านเลขที่ 61

หมู่ที่ 5 บ้านป่าขาม ต.เวียง

อ. เมือง เชียงราย

52 ปี

ห้องนอน 3 ห้อง 1 ห้องครัว

2 แห่ง หน้า 7 ชั้น หลัง 7 ชั้น

ทิศใต้

กระเบื้องลูกฟูก

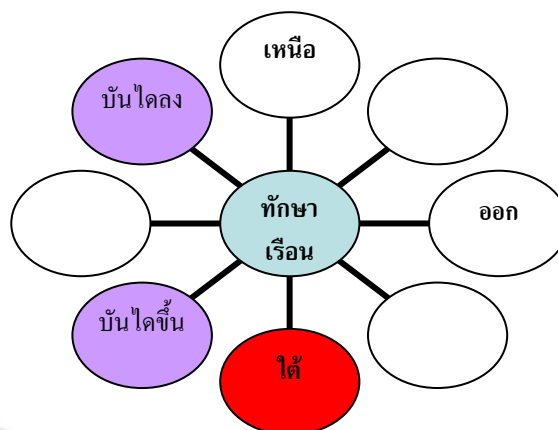
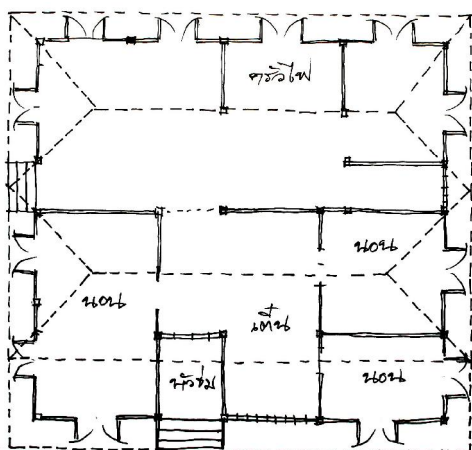
สรุปความสำคัญ

1. คติความเชื่อด้านการสร้างเรือน เรือของแม่ฮุยเป็ง ตาจุม อายุ 71 ปี ไทยวน ตั้งอยู่ในชุมชนบ้านจันจว้าใต้ ลักษณะเด่นของเรือนคือเป็นเรือนที่กำหนดแบบแผนความสูงไว้เพียง 2 ศอก หลังคาเป็นแบบหน้าจั่วคู่ขนานกัน แนวตะวันออก - ตะวันตก หลังคาทำมุม 40 องศา ด้านหน้าทำปีกหลังคายื่นออกมาเป็นแนวรับส่วนห้องนอน จานและหัวข่มบันได ด้านหลังเป็นเรือนครัวไฟกว้าง 2 ช่วงเสาเรือน

ตัวเรือนมีการกำหนดแบบแผน โดยแบ่งพื้นที่ใช้สอยเริ่มจากห้องนอนใหญ่ 1 ห้องภายในห้องมีเตียงหิ้งผิ่วย่าและห้องนอนเล็ก 2 ห้อง อยู่ด้านทิศตะวันออก 1 ห้อง ทิศตะวันตก 1 ห้อง พื้นที่ต่อจากห้องนอนเป็นเดินมีหิ้งพระด้านตะวันออก ร่วมกับฮ่อมทางเดินผ่านไปหลังเรือน เนื่องจากเรือนมีความสูงไม่มากนัก กำหนดไว้ 5 ชั้น ด้านหลังเรือนลดระดับจากฮ่อมทางเดินเป็นจานหลังเรือน ซึ่งมีระดับพื้นเท่ากับห้องครัวไฟ ฮ้านหม้อน้ำและลานซักล้าง

2. คติความเชื่อด้านพิธีกรรมและประเพณี มีการประกอบพิธีกรรมสวดถอนแก้ถอนจิตในพื้นที่ก่อนการสร้างเรือน พิธีกรรมขึ้นขันท้าวทั้งสี่ จัดงานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ และตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ไว้ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของตัวเรือน

3. คติความเชื่อด้านทักทายเรือน การวางทิศทางตัวเรือน กำหนดให้หลังคาใหญ่วางในแนวตามตะวัน หลังคาครัวไฟประกอบเป็นคู่ขนานกัน หน้าเรือนหันไปทางทิศใต้ บันไดทางขึ้นหน้าหันไปทางทิศใต้ บันไดหลังหันไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ หากเทียบกับสัณฐานบ้านที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส

ภาพที่ 4.42 ผังทักขารเรือนนางจันเป้ง ตาม

ภาพที่ 4.43 เรือนปั้นหยาผสมจั่วนางศรีวรรณ ถาวรรัตน์

รูปแบบเรือน

เจ้าของเรือน

การแบ่งพื้นที่ใช้สอย

บันได

ทิศการหันหน้าเรือน

วัสดุผนังหลังคา

เรือนปั้นหยาผสมจั่ว

นางศรีวรรณ ถาวรรัตน์ อายุ 54 ปี ไทยวน

บ้านเลขที่ 66 ม. 5 บ้านบ่อทอง ต.ท่าสุค

อ. เมือง เชียงราย

ห้องนอน 2 ห้อง 1 ห้องครัว

2 แห่ง

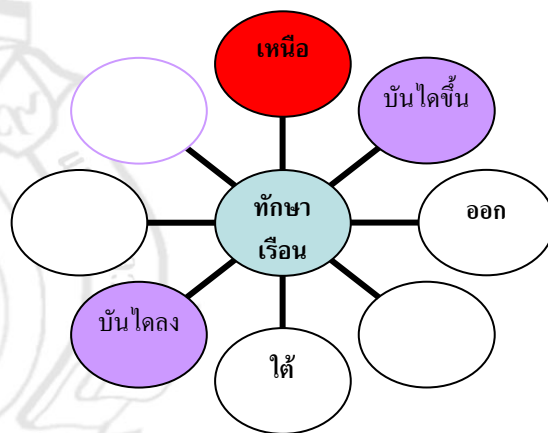
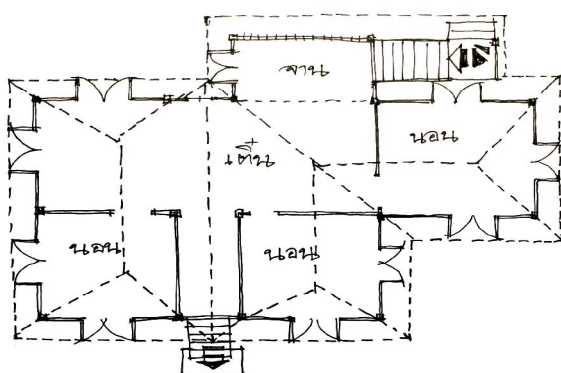
ทิศใต้

กระเบื้องลูกฟูก

สรุปความสำคัญ

1. คติความเชื่อด้านการสร้างเรือน เรือนพักอาศัยของนางศรีวรรณ ถาวรรัตน์ ตั้งอยู่ในชุมชนท่าสุบ่อทอง ลักษณะเด่นของตัวเรือนยังคงทำหลังคาทรงปั้นหยาผสมจั่ว ยื่นปีกเรือนคลุมบริเวณด้านหน้าเรือน นางศรีวรรณให้สัมภาษณ์ว่าไม้ที่นำมาสร้างเรือนเป็นไม้ตะเคียนทั้งหมด ใช้เวลาสร้าง 5 เดือน ได้ทุนเรือนใช้เก็บข้าวโพดบ้าง อุปกรณ์การเกษตรบ้างหรือฟืนบ้าง เนื่องจากยกได้ทุนสูง 4 สอก

รูปแบบเรือนนำตัวอย่างมาจากลำปาง เป็นเรือนฝาฉลิม ด้านหน้าบริเวณระเบียงหน้าเรือนหรือจาน ตัวเรือนกำหนดแบบแผนพื้นที่ใช้สอยออกเป็นส่วน ๆ เริ่มจากการแบ่งห้องนอนออกเป็น 3 ห้อง ตรงกลางเป็นเดิน เดินเชื่อมถึงกันตลอดโดยยกระดับเท่ากับห้องนอน ถัดจากเดินไปด้านหลังเรือนเป็นส้อมทางเดินไปสู่เรือนครัวไฟ โดยลดระดับพื้นเรือน 1 ชั้น เท่ากับพื้นที่เรือนครัวไฟ เชื่อมต่อไปจนถึงบันไดหลังเรือน

ภาพที่ 4.44 ฟังพักเรือนนางศรีวรรณ ถาวรรัตน์

2. คติความเชื่อด้านพิธีกรรมและประเพณี มีการประกอบพิธีกรรมสวดถอนแก้ถอนขีดในพื้นที่ก่อนการสร้างเรือน พิธีกรรมขึ้นขันท้าวทั้งสี่ จัดงานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ และตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ไว้ด้านทิศเหนือของตัวเรือน

3. คติความเชื่อด้านรักษาเรือน การวางทิศทางตัวเรือน โดยกำหนดให้ห้องนอนใหญ่อยู่ทางทิศตะวันออกห้องนอนเล็กประกอบด้านทิศใต้ หน้าเรือนหันไปทางทิศเหนือ บันไดทางขึ้นทางทิศเหนือ จำนวน 7 ขั้น บันไดทางลงด้านหลังเรือนหันไปทางทิศใต้ การหันห้องนอนของสมาชิกในครัวเรือน หันไปทางทิศตะวันออก

ภาพที่ 4.45 เรือนปั้นหยานายรัตน์ กันทายวง

รูปแบบเรือน	เรือนปั้นหยา
เจ้าของเรือน	นายรัตน์ กันทายวง อายุ 52 ปี ไทลื้อ (ยอง)
บ้านเลขที่	61 ม. 3 บ้านท่าตันแพน ต.ป่าตึง อ.แม่จัน จ.เชียงราย
อายุเรือน	54 ปี
การแบ่งพื้นที่ใช้สอย	ห้องนอน 2 ห้อง 1 ห้องครัว
บันได	2 แห่ง
ทิศการหันหน้าเรือน	ทิศใต้
วัสดุผนังหลังคา	กระเบื้องลูกฟูก

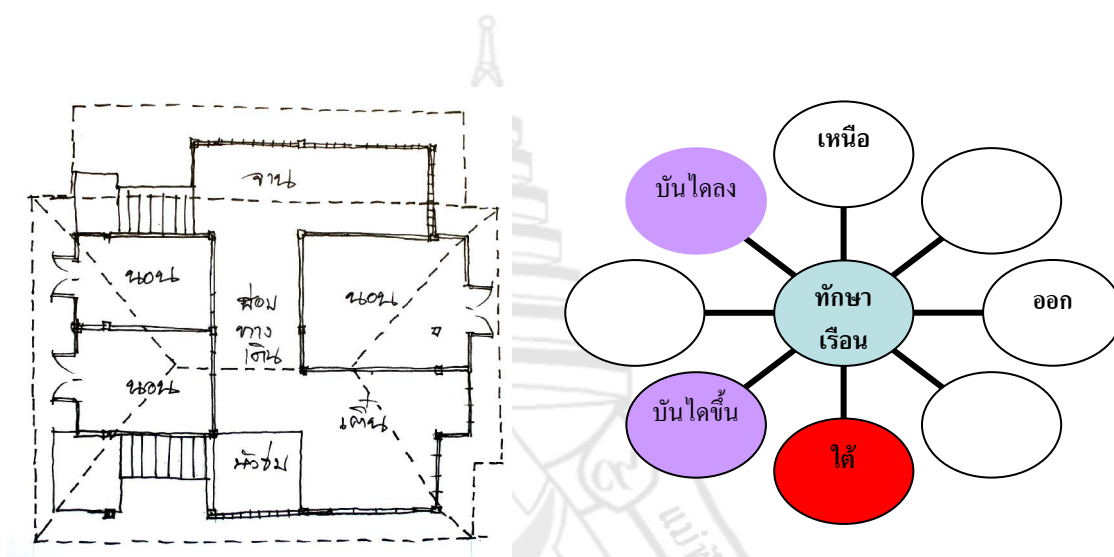
สรุปความสำคัญ

1. คติความเชื่อด้านการสร้างเรือน เรือนพักอาศัยของนายรัตน์ กันทายวง อายุ 54 ปี คติความเชื่อของเรือนไทลื้อเป็นเรือนปั้นหยาโดยนำรูปแบบมาจากเรือนภาคกลางในเชียงราย มุงกระเบื้องขอหางเลี่ยม (หางแหลม) มีกรอบสันหลังคาหรือคูปหลังคา ทำมุงองศา 28 องศา สร้างด้วยไม้จริงทั้งหลัง ยกเว้น เสาเรือนทุกต้นใช้เสาคอนกรีต (ข้างในสอดไส้ด้วยไม้ไผ่แทนเหล็กเส้น)

เรือนแบ่งพื้นที่ใช้สอยออกเป็น 6 ส่วน โดยแบ่งเป็นห้องนอนใหญ่ 1 ห้อง ประกอบเป็นด้านทิศตะวันออกของเรือน ติดกับห้องนอนใหญ่เป็นตำแหน่งห้องโล่งหรือเดิน ห้องนอนเล็ก ประกอบเป็นด้านทิศตะวันตกของเรือน ถัดจากเดินไปทางด้านหน้าเรือนลดระดับพื้นลง 1 ชั้น เป็นงานหน้าเรือนด้านหลังเรือนมีงานคั่นระหว่างเดินกับเรือนครัวไฟ บันไดแบ่งขึ้น 9 ขั้นทั้งหน้าเรือนและหลังเรือน

2. คติความเชื่อด้านพิธีกรรมและประเพณี มีการประกอบพิธีกรรมสวดถอนแก้ถอนจิตในพื้นที่ก่อนการสร้างเรือน พิธีกรรมขึ้นขันท้าวทั้งสี่ จัดงานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ และตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ไว้ด้านทิศเหนือของตัวเรือน

3. คติความเชื่อด้านทักขารเรือน การวางทิศทางของเรือน โดยกำหนดให้หน้าเรือนหันไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้การหันหัวนอนไปทางทิศตะวันออกทุกห้อง เจ้าของเรือนเชื่อว่าดี อยู่เย็นเป็นสุข มีโชควาสนา

ภาพที่ 4.46 ผังทักขารเรือนนายรัตน์ กันทาขวง

ผลจากการวิเคราะห์ภาพรวมของคติความเชื่อในการสร้างเรือนในเชิงรายในเขตพื้นที่การศึกษาพบว่า คติความเชื่อในการสร้างเรือนมีรูปแบบทางความเชื่อเกี่ยวกับทักขารเรือนดังนี้

ตารางที่ 4.4 การจำแนกตามคติความเชื่อ “ทักษาเรือน” ถ้านานในเชิงราย
(สำรวจในปี 2550 – 2552, ผู้วิจัย)

ที่	อายุเรือน	เรือนไทยวน				เรือนไทยลื้อ				เรือนไทเงิน				รวม
		A	B	C	D	A	B	C	D	A	B	C	D	
1	56 – 100 ปี	-	1	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	3
2	51 – 55 ปี	3	-	3	-	-	-	-	-	-	-	1	-	7
3	40 – 50 ปี	2	-	4	-	-	-	1	-	-	-	1	-	8
4	ต่ำกว่า 40 ปี	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
รวม		5	1	9	-	-	-	1	2	-	-	2	-	19

หมายเหตุ. A หมายถึง ทักษาเหนือ

B หมายถึง ทักษาดะวันออก

C หมายถึง ทักษาใต้

D หมายถึง ทักษาดะวันตก

จากการวิเคราะห์ผลในตารางที่ 3 ได้ผลสรุปดังต่อไปนี้

แยกตามอายุเรือน

56 – 100 ปี มีจำนวน 3 หลัง

51 – 55 ปี มีจำนวน 7 หลัง

40 – 50 ปี มีจำนวน 8 หลัง

ต่ำกว่า 40 ปี มีจำนวน 1 หลัง

รวม 19 หลัง

แยกตามคติความเชื่อด้านทักษาเรือน

ทักษาเหนือ มีจำนวน 5 หลัง

ทักษาดะวันออก มีจำนวน 1 หลัง

ทักษาใต้ มีจำนวน 13 หลัง

ทักษาดะวันตก มีจำนวน - หลัง

รวม 19 หลัง

จากการจำแนกอายุเรือนในเขตพื้นที่การศึกษาทำให้พบข้อเท็จจริงว่า เรือนที่มีอายุ 40-50 ปี มีจำนวนมากที่สุดคือ 8 หลัง เรือนที่มีอายุ 51- 55 ปี มีจำนวนรองลงมา คือ 7 หลัง เรือนที่มีอายุมากกว่า 56 - 100 ปีพบว่ามีจำนวน 3 หลัง ส่วนเรือนที่มีอายุต่ำกว่า 40 ปี ลงมาพบเพียง 1 หลัง ดังนั้น ตัวบ่งชี้ที่จำแนกกลุ่มอายุเรือนที่พบมากมีสองกลุ่มคือ อายุ 40-50 ปี มี จำนวน 8 หลัง และอายุ 51-55 ปี มีจำนวน 7 หลัง ทำให้ทราบว่าสภาพของเรือนล้านนาในเชียงรายเหล่านี้กำลังจะหมดความสำคัญลงไป

การวิเคราะห์แยกตามทักษะเรือน ผู้วิจัยมีความเห็นในข้อค้นพบที่น่าสนใจมาก เนื่องจากแบบแผนการสร้างเรือนในเขตพื้นที่การศึกษาให้ความสำคัญกับทักษะเรือนไปในทิศทางเดียวกันแม้ว่าจะมีความแตกต่างกันในเรื่องของอายุเรือนและกลุ่มชาติพันธุ์ก็ตาม โดยส่วนใหญ่ของเรือนกำหนดให้ทักษะเรือนหันไปทางทิศใต้มากที่สุด คือมีจำนวนมากถึง 13 หลังจากจำนวน 19 หลังคิดเป็น 68.42 เปอร์เซ็นต์ เป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นว่าเรือนในเชียงรายมีค่านิยมในความเชื่อ “ทักษาใต้” มากที่สุด

4.4.5 ทักษาเรือนในเชียงรายกับทักษาเมืองเชียงราย

การสร้าง “เมือง” ในความเป็นเมือง อาจสามารถอธิบายความหมายได้ในหลาย ๆ ลักษณะ สำหรับในศาสตร์ของการวางผังเมืองแล้วจะหมายถึงการตั้งถิ่นฐานอย่างถาวรในพื้นที่ขนาดใหญ่ที่ประกอบไปด้วยสิ่งก่อสร้างถาวร มีสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการสาธารณูปโภค สาธารณูปการ เมืองจะเป็นที่อยู่อาศัยของคนจำนวนมาก มีความหนาแน่นของจำนวนประชากรอยู่ในระดับสูง ประกอบอาชีพภาคนอกเกษตรกรรม เมืองแต่ละเมืองมีระบบการบริหารและการปกครองเป็นของตนเอง ลักษณะเด่นชัดของเมืองในสังคมที่มีความหลากหลายคือ เมืองประกอบจากองค์กรทางสังคมอย่างมากมาย เป็นศูนย์รวมของขนบธรรมเนียมประเพณีพิธีการต่างๆ ดังนั้น เมืองไม่ว่าจะเป็นเมืองในอดีตหรือปัจจุบัน จึงกลายเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้การศึกษา ไม่ว่าเมืองนั้นทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางตลาดและการบริการ เป็นศูนย์กลางของการบริหารงานราชการ เป็นศูนย์กลางขององค์กรประเภทต่าง ๆ หรือเป็นศูนย์กลางของการศาสนา ประเพณี และพิธีกรรม

การสร้าง “เรือน” อาจมีความหมายที่แคบกว่าความเป็นเมือง แต่ในเชิงกายภาพของเรือนและเมืองกลับมีเนื้อหาในมิติทางคติความเชื่อที่ยึดถือแบบอย่างในแนวเดียวกัน ขอบเขตความสัมพันธ์กันระหว่างทักษะเรือนในเชียงรายกับทักษาเมืองเชียงรายได้จะเห็นได้จากการเปรียบเทียบในแผนที่เมืองเชียงราย (ภาพที่ 4.47) พบว่ามีความสัมพันธ์และสอดคล้องกับทักษะเรือนในเชียงรายที่ได้ข้อมูลจากการวิเคราะห์ผ่านการสัมภาษณ์เจ้าของเรือนทั้ง 19 หลัง (จากการวิเคราะห์ผลในตารางที่ 4.4 หน้า 104) กับทักษาเมืองเชียงรายที่มีคติความเชื่อในทักษาหรือทิศอันเป็นกาลกิณีเมือง ซึ่งมีความหมายว่า เป็นทิศที่อัปมงคล เป็นทิศแห่งความเสื่อมหรือความตาย ดังนั้น

กาลกิณีเมือง เห็นได้ว่าการสร้างเมืองเชียงรายของพ่อขุนเม็งรายมหาราชในอดีตเมื่อ 700 กว่าปีที่ผ่านมามีความเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อในเรื่อง “ทักขเมืองเชียงราย” ที่สัมพันธ์กับคติชื่อ “ทักขาเรือนในเชียงราย” ทั้งในเนื้อหาของการวางตำแหน่งเมืองและการวางตำแหน่งของตัวเรือนกว่า 700 ปี ที่ผ่านมามีความเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อในเรื่อง “ทักขเมืองเชียงราย” ที่สัมพันธ์กับคติชื่อเรื่อง “ทักขาเรือนในเชียงราย” ทั้งในเนื้อหาของการวางตำแหน่งเมืองและการวางตำแหน่งของตัวเรือน แสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องกันทางความเชื่อแบบอย่างเดียวกันตามข้อค้นพบข้างต้นในการกำหนดการหันหน้าเมืองหรือการหันหน้าเรือนไปในทิศที่เป็นมงคล และคำบอกเล่าในข้อห้ามการหันทิศทางไปในทิศอัปมงคล ซึ่งปัจจุบันยังมีการอ้างอิงเนื้อหาตามหลักฐานดังกล่าวข้างต้นมาทำการอนุรักษ์ในการจัดสร้างประตูเมืองเชียงรายทั้งหมดไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้ถึงที่มาของประวัติศาสตร์การสร้างเมือง

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผล

ผลการวิจัยในเรื่อง การศึกษาคติความเชื่อการสร้างเรือนในเชิงรายเป็นการศึกษาในเขตพื้นที่เฉพาะจังหวัดเชียงราย เป้าหมายหลักใน 4 อำเภอ คือ อำเภอเมืองเชียงราย อำเภอแม่จัน อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของและเป้าหมายรองลงไปเป็นพื้นที่ใกล้เคียงโดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาดังนี้ 1) เพื่อศึกษาคติความเชื่อการสร้างเรือนในเชียงรายที่สืบทอดแนวคิดมาจากบรรพบุรุษของสังคมพื้นถิ่นในอดีตจนถึงปัจจุบัน 2) เพื่อศึกษาพิธีกรรมและประเพณีการสร้างเรือนในเขตจังหวัดเชียงรายโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ การใช้แบบสัมภาษณ์ในกลุ่มประชากรเป้าหมาย การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในการเก็บข้อมูลผ่านกลุ่มตัวอย่างกายภาพของตัวเรือนและการวิเคราะห์ห้วงรวมความถูกต้องของข้อมูลในการศึกษาวิจัยครั้งนี้สามารถสรุปในประเด็น ดังนี้

5.1.1 คติความเชื่อในการเตรียมพื้นที่ก่อนการสร้างเรือน ในขั้นตอนการเตรียมพื้นที่ก่อนการสร้างเรือนนับได้ว่ามีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าขั้นตอนอื่น เนื่องจากสังคมมอบหมายให้พ่อหม่อหรือพ่อครู - อาจารย์เป็นผู้รับผิดชอบในขั้นตอนนี้ ได้แก่ คติความเชื่อเรื่องการเสี่ยงทายหาตำแหน่งพื้นที่สร้างเรือนให้ถูกโฉลกตามเจ้าของเรือน คติความเชื่อเรื่องการสวดถอนแก้ขัดหลังจากได้พื้นที่แล้วเพื่อเป็นการขจัดสิ่งอันเป็นเสนียดจัญไรออกจากพื้นที่หรือเป็นพื้นที่ไม่มีมลทินทั้งปวงอันเป็นบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม คติความเชื่อในเรื่องฤกษ์ยามยามดีหรือที่เรียกว่า “มื่อจันวันดี” เป็นอีกความเชื่อหนึ่งที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการสร้างเรือนในเชียงราย

5.1.2 คติความเชื่อระหว่างการสร้างเรือน ในระหว่างการสร้างเรือนของชาวล้านนาสังคมมีการกำกับพฤติกรรมของการใช้ทรัพยากรป่าไม้ในธรรมชาติโดยคติความเชื่อเรื่องจิตในการนำไม้มาสร้างเรือน มีการบันทึกในปื๊บสาและจากคำบอกเล่าสู่ลูกหลานในการใช้วัสดุทางธรรมชาติให้เหมาะสมกับความต้องการในเนื้อหาของความเชื่อเรื่อง “ทักษาเรือน” การวางตำแหน่งตัวเรือนที่

เป็นมงคลชีวิตแก่เจ้าของเรือนที่ผู้วิจัยเชื่อว่าน่าจะได้ต้นแบบทางคติความเชื่อมาจาก “ทักขิเมืองเชียงราย”

5.1.3 คติความเชื่อหลังการสร้างเรือนเสร็จสิ้น การสร้างเรือนหลังหนึ่งหากเป็นเรือนไม้จริงที่ใช้วัสดุที่แข็งแรง มั่นคงถาวร มีอายุการใช้งานนับร้อยปี อาจต้องใช้เวลาในการก่อสร้างซึ่งในเรือนแต่ละหลังอาจใช้เวลาไม่เท่ากันแต่ไม่ควรใช้เวลานานจนเกินไปอาจต้องขีดได้เมื่อสร้างเรือนหลังใหม่เสร็จสิ้นเจ้าของเรือนจะปฏิบัติตามประเพณีขึ้นเรือนใหม่ มีการเตรียมงานล่วงหน้าเรียกว่า “วันดา” ส่วนวันงานจริงเรียกว่า “วันทำบุญ” ในงานประเพณีขึ้นเรือนใหม่นั้นมีประเพณีย่อยประกอบได้แก่ ประเพณีสืบชาตาเรือนและประเพณีตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ประจำเรือน

5.2 อภิปรายผล

ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับตัวเรือน ภายใต้บริบททางสังคมท้องถิ่นล้านนาเชียงราย โดยมีคติความเชื่อเป็นตัวกำกับรูปแบบและกระบวนการในการการสร้างเรือน (วัตถุประสงค์ข้อที่ 1) การสร้างเรือนในเชียงรายได้วิวัฒนาการทางคติความเชื่อสู่ความเป็นกายภาพของตัวเรือนล้านนาเชียงรายในเขตพื้นที่การศึกษาในปัจจุบัน พบว่าการสร้างเรือนหลังหนึ่งถือเป็นเรื่องที่สำคัญในการดำรงชีพ และเชื่อว่าใครนี่ยกอยากจะทำก็สร้างได้หรือสร้างตามความพึงพอใจ สังคมท้องถิ่นกลับมองว่าการปฏิบัติดังกล่าวไม่ถูกต้องอาจถูกขีดเล่นงานได้ หรือการต้องขีด ดังนั้นต้องได้รับความเห็นชอบผ่านทางคติความเชื่อจากหลายฝ่ายที่สังคมให้การยอมรับนับถือกระบวนการดังกล่าวสังคมท้องถิ่นได้กำหนดโครงสร้างกลุ่มบุคคลขึ้นมารองรับและสืบทอดคติความเชื่อต่าง ๆ ไว้ให้กับบุคคลจำนวน 3 กลุ่มด้วยกัน คือ

1. กลุ่มเจ้าของเรือน
2. กลุ่มพ่อหม่อหรือพ่อครู - อาจารย์
3. กลุ่มพระสงฆ์

โดยสังคมท้องถิ่นในล้านนากำหนดให้กลุ่มบุคคลทั้งสามกลุ่มให้มีบทบาทหน้าที่รับผิดชอบอันสำคัญที่ต้องอาศัยซึ่งกันและกันโดยได้กำหนดให้แต่ละกลุ่มบุคคลมีบทบาทหน้าที่ในการสืบทอดคติความเชื่อในการสร้างเรือนที่แตกต่างกันในส่วนของการรายละเอียดและบทบาทหน้าที่ของแต่ละกลุ่มเป็นสำคัญในเขตพื้นที่จังหวัดเชียงรายการสร้างเรือนขึ้นมามีหลังหนึ่งตามคติความเชื่อในท้องถิ่นจะขาดบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งดังกล่าวข้างต้นไม่ได้สาเหตุเนื่องจากบทบาทหน้าที่เป็นตัวกำหนดลำดับขั้นตอนในการสร้างเรือนแต่ละขั้นตอนอย่างเป็นระบบตั้งแต่ขั้นตอนแรกจนถึง

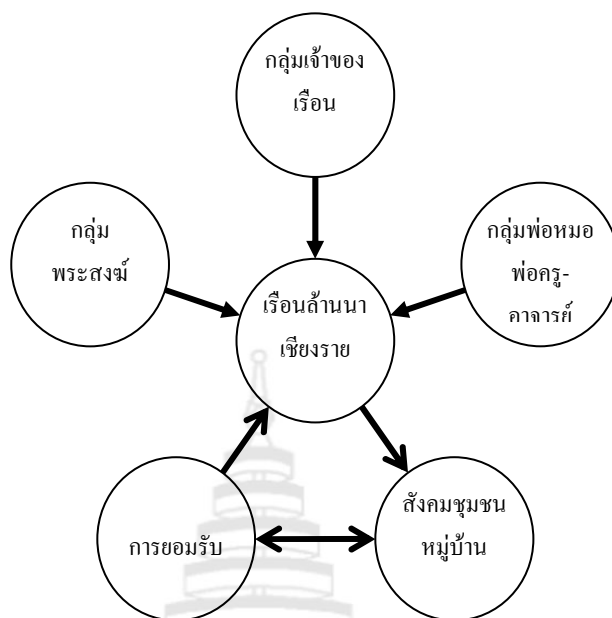
ขั้นตอนสุดท้ายซึ่งโดยไม่มีขีดคั่นอยู่ในเงื่อนไขด้านเวลาเริ่มตั้งแต่การตัดไม้หรือการสะสมไม้ก่อนนำมาสร้างเรือนซึ่งในขั้นตอนนี้อาจใช้เวลาเป็นแรมเดือน หรือแรมปีขึ้นอยู่กับความต้องการของเจ้าของเรือน ไปจนถึงขั้นตอนการสร้างเรือนเสร็จสมบูรณ์พร้อมขึ้นอยู่อาศัยอันแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการกำหนดแนวทางการมอบหมายภาระหน้าที่เพื่อสืบทอดคติความเชื่อของสังคมดังนี้ คือ

5.2.1 กลุ่มพ่อหม่อหรือพ่อครู-อาจารย์ ภาระหน้าที่ในการสืบทอดนั้นสังคมกำหนดให้มีบทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ในการสร้างเรือนโดยแยกย่อยหน้าที่เป็นสองลักษณะ คือ ลักษณะที่หนึ่งคือพ่อหม่อหรือพ่อครู - อาจารย์ มีหน้าที่โดยตรงได้แก่พิธีกรรมเสี่ยงทาย หาดำแหน่งพื้นที่การสร้างเรือนทำพิธีกรรมขึ้นขันท้าวทั้งสี่เพื่อบอกกล่าวเทวดาประจำทิศ พระอินทร์ และแม่ธรณี พิธีกรรมยกเสาเรือน ทำขวัญเสาเรือนเสาเอก (เสาขวัญ) เสาโท (เสานาง) การปิดยันต์ที่ตัวเรือนหัวเสาเรือน และการจัดเตรียมแต่งดาเครื่องบูชาในพิธีกรรมต่าง ๆ การลำดับขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมรวมถึงการคอยปรนนิบัติให้ความสะดวกและช่วยเหลือแก่พระสงฆ์ในการประกอบพิธีกรรมสำคัญ

5.2.2 กลุ่มพระสงฆ์ บทบาทของพระสงฆ์ในมิติทางสังคมด้านนามอบหมายบทบาทให้พระสงฆ์ซึ่งถือเป็นเพศบรรพชิตเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมอันสำคัญที่สุดหรือแก่กล้าที่สุดเพื่อว่าจะสามารถเอาชนะมารหรือสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ได้ซึ่งในชั้นบุคคลธรรมดาหรือเป็นเพศฆราวาสอาจไม่สามารถประกอบพิธีกรรมได้ เช่น พิธีกรรมสวดถอนแก้ขัด การสวดบทพระคาถา พรหมน้ำมนต์แก้สิ่งชั่วร้ายออกไปในพื้นที่ก่อนการสร้างเรือนทุกครั้ง พิธีสืบชะตาเรือน (เพื่อให้ผู้อยู่อาศัยบนเรือนอยู่กันอย่างมีความสุขตลอดไป) เนื้อหาในความบริสุทธิ์จากวัตรปฏิบัติ การถือศีล 227 ข้อ ตามหลักพุทธศาสนาของพระสงฆ์ รวมกับคุณสมบัติที่ผ่านการจำพรรษามาไม่น้อยกว่า 4 พรรษา นับเป็นคุณสมบัติที่สังคมเป็นผู้กำหนดไว้ร่วมกับจำนวนนับ ตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป มีความหมายอยู่ 2 นัย คือ

5.2.2.1 หมายถึง ครบ 4 มุมเรือน (4 แจ่มมุม) หรือ ครบ 4 ทิศ (ทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศตะวันออก ทิศตะวันตก)

5.2.2.2 หมายถึง ครอบองค์สงฆ์คือตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป ความหมายขององค์สงฆ์ พระบุญขึ้น กลุยาธมโม วัดศรีบุญเรือง ตำบลแม่จัน อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ได้อธิบายว่าครอบองค์สงฆ์ คือ กำหนดให้จำนวนสงฆ์รูปขึ้นไป หากพระสงฆ์หนึ่งในสี่รูปใดรูปหนึ่งต้องอาบัติกัถิ ก็ยังเหลือพระสงฆ์อีกสามรูปที่ถือว่าบริสุทธิ์อยู่และเป็นตัวแทนของ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ จึงจะถือว่าขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมนั้น ๆ ได้ครบถ้วนบริบูรณ์

ภาพที่ 5.1 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์องค์ประกอบการสร้างเรื่อน

5.2.3 กลุ่มเจ้าของเรื่อน เป็นกลุ่มตัวแปรที่สำคัญเพราะเนื่องจากเป็นผู้ริเริ่มแนวคิดสร้างเรื่อนและมีส่วนในการสั่งการมากที่สุดได้แก่การเริ่มต้นกระบวนการสร้างเรื่อนในลักษณะครอบครัวยาย การตัดไม้ในป่าและการสะสมไม้ไผ่ลวงหน้า หรือ “การฮิบไม้” “การแฮมไม้” การออกแบบตัวเรื่อนโดยการหยิบยืมรูปแบบจากเพื่อนบ้านและแบบแผนการวางผังบริเวณจากภูมิปัญญาบรรพบุรุษ สิ่งที่เป็นข้อค้นพบใหม่จากการวิจัยครั้งนี้พบว่าในการสืบทอดคติความเชื่อที่แอบแฝงอยู่ในกระบวนการสร้างเรื่อนที่สำคัญคือเรื่อง “ทักษาเรื่อน” อันหมายถึงการหันหน้าเรื่อนไปในทิศที่เป็นมงคล (จากตารางการจำแนกการวางทักษาเรื่อน หน้า 103) พบว่าความเชื่อในการหันหน้าเรื่อนเป็นความเชื่อที่สืบทอดและสอดคล้องกับกับความเชื่อในเรื่อง “ทักษาเมืองเชียงราย” โดยวิเคราะห์อ้างอิงถึงคติความเชื่อในการสร้างเมืองเชียงราย ดังภาพที่ 5.2

กาลกิณี - เมือง อยู่ทิศตะวันตก

ในความหมายความหมายขององค์สมบัติทั้ง 8 ประการที่กล่าวมาข้างต้นมีรายละเอียดเพิ่มเติมดังนี้

บริวาร หมายถึง ผู้แวดล้อม คนที่อยู่ใกล้ชิดเช่น สามเณร ภรรยา ลูกหลาน ญาติพี่น้อง คนรับใช้ ผู้ที่อยู่ได้บังคับบัญชา

อายุ หมายถึง ความทรงอยู่แห่งชีวิต โรคภัย พยาธิ

เดช (เดชะ) หมายถึง บรรดาศักดิ์ เกียรติยศชื่อเสียง ตำแหน่ง อำนาจในทางดี อำนาจเหนือศัตรู อำนาจที่เป็นธรรมในทางร้ายคืออำนาจที่ไร้ศีลธรรมของคนพาล การถูกกดขี่ข่มเหง

ศรี หมายถึง มิ่งขวัญ ความสมบูรณ์แห่งทรัพย์สิน ความสุขสบาย เกษมสำราญ โชคลาภ และความเจริญยิ่งขึ้น

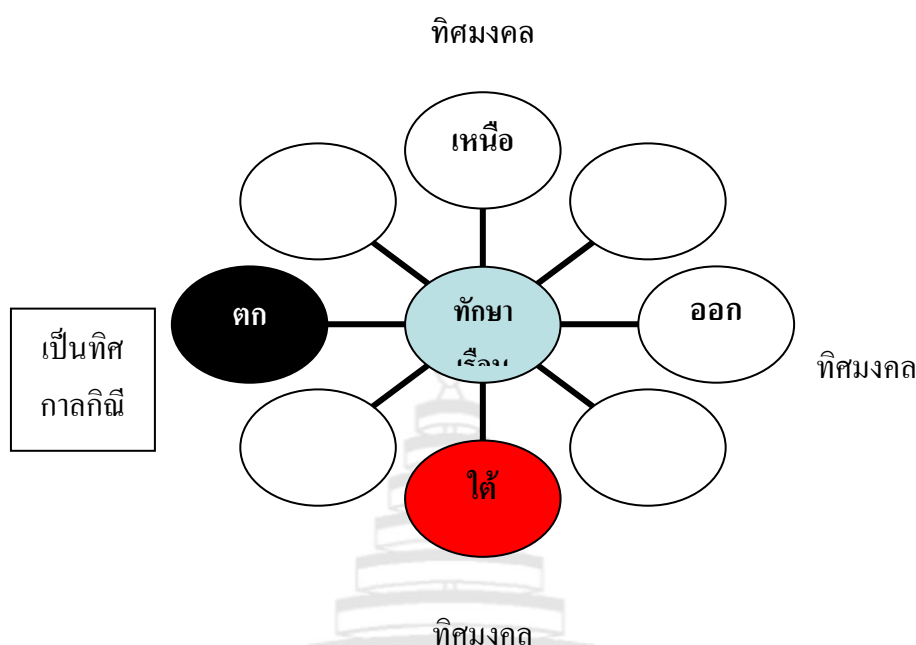
มนตรี หมายถึง ผู้อุปการะในครอบครัว พ่อแม่ ครูอาจารย์ เจ้านาย ผู้อุปถัมภ์และคำชู

มูละ หมายถึง ที่เกิด ที่อยู่ ที่ดิน มรดกเงินทอง ทรัพย์สมบัติของวงศ์ตระกูล คนในเรือน คนใช้ บุตร สามเณร ภรรยา

อุตสาหะ หมายถึง ความพยายาม ความขยันหมั่นเพียร ความบากบั่น ผู้ทำงานแทนตัว เครื่องอุปกรณ์ในการทำงาน งานอุตสาหกรรม การค้าขาย

กาลกิณี หมายถึง สิ่งที่ไม่ดี ความเสื่อม ศัตรู อุปสรรคทั้งปวง ความอภัพอัปโชค การไร้ทรัพย์สิน ทุกข์โศก โรคภัย การดูหมิ่น การประมาท

จากผังการสร้างเมืองเชียงรายได้พบว่า ทิศาเมืองเชียงรายได้สร้างโดยยึดถือตามวันเกิดของพ่อขุนเม็งรายมหาราช หลักทักษาคำหนดตามประตูเมืองพบว่าทิศเหนือกำหนดเป็นบริวารเมืองในทิศอีสานเป็นอายุเมือง ทิศใต้เป็นมูละ ทิศเหนือเป็นอุตสาหะ ทิศตะวันตก เป็นกาลกิณีเมือง จึงมีการกำหนดให้ ชื่อว่า ประตูผี ประตูแห่งความตายและเป็นทิศแห่งความเสื่อม จากหลักฐานทางคติความเชื่อดังกล่าวผู้วิจัยเชื่อว่จะเป็นคติความเชื่อดั้งเดิมของล้านนาที่มีอิทธิพลต่อเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน ในการนำตัวอย่างแนวคิดไปใช้เกี่ยวกับการปลูกเรือนของประชาชนทั่วไปตามแบบแผนการสร้างเมืองเชียงรายได้ ดังภาพที่ 5.2

ภาพที่ 5.3 ผัง “ทักขมณฑลในเชียงใหม่”

จากการวิเคราะห์แผนผัง “ทักขมณฑลในเชียงใหม่” ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาผ่านทางกายภาพของตัวเรือนล้านนาในจังหวัดเชียงใหม่ โดยการนำเอาองค์ความรู้ที่ได้จากการสัมภาษณ์แนวความคิดและคติความเชื่อเจ้าของเรือนจำนวน 19 หลังนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบจาก (ตารางที่ 4.4 การจำแนก “ทักขมณฑล” ล้านนาในเชียงใหม่) ความสำคัญกับทิศที่เป็นมงคลคือ ทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศใต้ โดยให้ความสำคัญในทิศตะวันตก เป็นทิศอัปมงคลหรือทิศแห่งความตายและความเสื่อมความเชื่อเกี่ยวกับคนตายในล้านนา (การจัดงานศพคนตายในล้านนาจะวางโรงศพโดยหันหัวไปทางทิศตะวันตก) ซึ่งจากการศึกษาพบว่าไม่ปรากฏว่ามีเรือนหลังใดในเขตพื้นที่การศึกษาหันหน้าไปทางทิศตะวันตกอีกทั้งยังเป็นข้อห้ามที่มีกรบอกเล่าสืบทอดกันมาว่าไม่ควรสร้างเรือนให้หันหน้าไปทางทิศตะวันตกเพราะเป็นทิศไม่ดีชีวิตจะตกอับไม่เจริญงอกงามจึงเป็นข้อค้นพบใหม่ที่มีเหตุผลสนับสนุนอันน่าเชื่อถือว่าคติความเชื่อการสร้างเรือนในปัจจุบันของผู้คนในเชียงใหม่ยังมีการสืบทอดแนวคิดมาจากบรรพบุรุษมาได้จนถึงปัจจุบันอาศัยยึดถือตามแบบอย่างแบบแผนมาจากการสร้างเมืองเชียงใหม่ในอดีต

การสร้างเรือนในเชิงรายได้หลัก ทักษะเรือน เป็นองค์ประกอบสำคัญในการเรียนรู้ทักษะการปรับตัวจากธรรมชาติและ การเปลี่ยนแปลงทางฤดูกาล ที่เหล่าบรรพบุรุษต้องสั่งสมประสบการณ์ ความรู้เชิงช่างในการแก้ปัญหา รูปแบบการสร้างเรือนให้สามารถเข้ากับธรรมชาติได้อย่างเหมาะสม และการปรับตัวให้เข้ากับสังคมในชุมชน โดยมีพิธีกรรมและประเพณีเป็นตัวกำกับให้เป็นไปตามวิถีของชุมชนหมู่บ้านและอาจมีความเหมือนหรือมีความต่างขึ้นอยู่กับพื้นที่ ส่วน “ทักษะเมือง” เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ที่ระบบการเมืองการปกครอง สถานที่ตั้งเมืองต้องมีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ มีความได้เปรียบในชัยภูมิเพื่อเป็นปราการปกป้องตนเองจากเหล่าศัตรูที่มารุกรานรวมถึงระบบสาธารณูปโภคที่ต้องรองรับประชาชนพลเมืองจำนวนมาก ให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

ดังนั้นผลจากการศึกษา และเหตุผลประกอบเบื้องต้นผู้วิจัยมีความเห็นสนับสนุนข้อค้นพบสองประการ คือ

ประการแรก การสร้างเมืองเชียงรายได้กับการสร้างเรือนในเชิงรายได้ กระบวนการสร้างงานทั้งสองอย่างเป็นข้อสันนิษฐานว่าต่างได้ยึดถือในหลักการ “ทักษะ” เช่นเดียวกัน (เปรียบเทียบจากแผนผังในภาพที่ 5.2 และภาพที่ 5.3)

ประการที่สอง การสร้างเมืองใช้หลักทักษะที่เมืองประกอบผูกพันด้านความเชื่อและการเมืองการปกครอง ตำแหน่งที่อยู่ในชัยภูมิที่ดีสามารถอำนวยความสะดวกการปกป้องเมืองจากข้าศึกที่เข้ามารุกราน และคำนึงถึงวิถีชีวิตของประชาชนที่อยู่อาศัยร่วมกันเป็นจำนวนมากเป็นสำคัญในมุมมองที่กว้างขึ้น ส่วนการสร้างเรือนใช้หลักทักษะที่เมืองประกอบผูกพันด้านความเชื่อกับการปรับตัวให้เข้ากับวิถีแห่งธรรมชาติและฤดูกาลเป็นสำคัญ

จากรูปแบบของคติความเชื่อที่เป็นองค์ประกอบสำคัญในการกำหนดแนวความคิดรวบยอดในการที่จะสร้างเรือนหลังหนึ่งขึ้นมา สิ่งที่มีความสำคัญควบคู่กันมากับความเชื่อคือการประกอบพิธีกรรมและประเพณี (วัตถุประสงค์ข้อที่ 2) อันถือเป็นเครื่องมือที่กำหนดให้ความเชื่อมีความหมายในเชิงสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเป็นมงคลชีวิตแก่เจ้าของเรือนและครอบครัว การประกอบพิธีกรรมการสร้างเรือนในเชิงรายได้มีการประกอบพิธีกรรมที่มีส่วนคล้ายคลึงกันในแต่ละท้องถิ่นเพียงแต่การวางลำดับก่อนหลังอาจมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างเล็กน้อยเท่านั้น ในจังหวัดเชียงรายสามารถบ่งบอกถึงข้อแตกต่างเป็นสองลักษณะ คือ

1. พิธีกรรมเกี่ยวกับพื้นที่ เป็นการทำให้พื้นที่เดิมได้รับการชำระล้างให้ปราศจากสิ่งชั่วร้าย เสนียดจัญไรต่าง ๆ ที่สิงสถิตย์อยู่ในผืนดินบริเวณรอบ ๆ เรือนให้หมดไปกลายเป็นสัญลักษณ์แทนค่าแผ่นดินใหม่ที่บริสุทธิ์สะอาดเป็นมงคล โดยผ่านการประกอบพิธีกรรมสวดถอนแก้ขัด ซึ่งเมื่อผ่านการทำพิธีกรรมแล้วจะถือว่าเป็นการชำระล้างให้พื้นที่ที่มีคุณสมบัติพร้อมที่จะปลูกสร้างเรือนก็จะมีการขออนุญาตใช้พื้นที่แห่งนี้ในการปลูกสร้างเรือนต่อไป โดยบอกกล่าวเทพดาประจำทิศ

พระอินทร์ผู้ทรงความเป็นใหญ่อยู่เบื้องบน พระแม่ธรณีผู้เป็นเจ้าของแผ่นดินอยู่เบื้องล่าง คือ การประกอบพิธีกรรมขึ้นชั้นท้าวทั้งสี่ คือ ทิศสี่ทิศพร้อมเบื้องบนมีพระอินทร์เป็นใหญ่และเบื้องล่างมีพระแม่ธรณีเป็นใหญ่ ตามความเชื่อถือแบบฉบับล้านนาโบราณ

2. พิธีกรรมเกี่ยวกับตัวเรือน หมายถึง เมื่อผ่านลำดับการสร้างเรือนที่เกี่ยวกับพื้นที่แล้ว ลำดับขั้นตอนมาเป็นขั้นตอนเกี่ยวกับตัวเรือน ดังนั้น ทุกขั้นตอนของการสร้างเรือนจะมีพิธีกรรมเป็นตัวกำกับ เริ่มตั้งแต่การกำหนดทิศทางการหันหน้าเรือน หรือ “ทักษาเรือน” ขุดหลุมทำพิธีกรรมยกเสาเรือนทุกหลุมจนเสร็จสิ้นหลังจากนั้นเป็นการทำขวัญเสาเรือน เสาเอก (เสาขวัญ) เสาโท (เสานาง) เพื่อเป็นสิริมงคลป้องกันการเกิดอาเพศในภายหลัง เช่น อาเพศที่เกิดจากเสาดกน้ำมัน คือ หลังจากปลูกเรือนไปแล้วต่อมาภายหลังเสาเรือนบางต้นมีน้ำมันไหลซึมออกมา ซึ่งทางล้านนาเชื่อว่าเป็นเสาที่มีภูติผีสิงสถิตย์ในไม้อันไม่เป็นมงคลแก่เจ้าของเรือนอาจต้องทำการรื้อถอนในภายหลัง ขั้นตอนต่อมา เป็นพิธีกรรมยกเสาเรือนลงหลุมที่ขุดเตรียมไว้โดยเริ่มที่เสาเอก หรือ (เสาขวัญ) เสาโท หรือ (เสานาง) ปัจจุบันพิธีกรรมการลงเสาเอกในจังหวัดเชียงรายมีวิวัฒนาการในการเปลี่ยนแปลงวัสดุก่อสร้างสมัยใหม่แทนของเดิมจากเสาไม้มาเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก แต่ยังคงไว้ซึ่งเนื้อหาของพิธีกรรมแบบดั้งเดิมทุกประการ เมื่อเสร็จสิ้นการสร้างเรือนลำดับต่อมาประเพณีการขึ้นเรือนใหม่ซึ่งประกอบไปด้วย ประเพณีวันดาครัว ประเพณีวันทำบุญขึ้นเรือนใหม่ ประเพณีการสืบชาตาเรือน พิธีกรรมถ่มแม่เตาไฟใหม่ (ห้องครัวไฟใหม่) และพิธีกรรมตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ถือว่าเป็นอันเสร็จสิ้นพิธีกรรมประเพณีการสร้างเรือนโดยสมบูรณ์

ข้อค้นพบเรื่องการสืบทอดภูมิปัญญาเชิงช่างล้านนา

จากการศึกษามีข้อค้นพบว่าการสร้างเรือนในล้านนาเชียงราย ภูมิปัญญาเชิงช่างการก่อสร้างเรือนในเชียงราย ยังไม่มีการบันทึกไว้เป็นหลักฐานใน “ป๊อบสา” หรือเขียนเป็น “ป๊อกะดิน” (หนังสือ) ไว้ให้กับคนรุ่นหลังได้ศึกษาแต่อย่างใด หากแต่ใช้เทคนิคการสอนแบบบอกเล่าเชิงประจักษ์ การปฏิบัติทักษะตามสภาพจริงในระหว่างขั้นตอนการสร้างเรือน การฝึกฝนทักษะปฏิบัติแบบต่อเนื่องเป็นเวลานานหลายปีจนได้รับความไว้วางใจและยอมรับจากผู้คนในสังคมชุมชนหมู่บ้านหรือชุมชนเมืองให้เป็น “สล่า” ผู้รับจ้างสร้างเรือนได้ จากข้อค้นพบพอสรุปให้เห็นโครงสร้างจุดกำเนิด ดังนี้

รูปแบบที่ 1 การสืบทอดภูมิปัญญาในลักษณะของครอบครัวและเครือญาติ การสืบทอดในลักษณะนี้เกิดจากหัวหน้าครอบครัวที่เป็น “สล่า” เมื่อพ่อเป็นสล่าจึงมักนิยมนำทอดความรู้เชิงช่างต่างๆจากพ่อสู่ลูก - สู่หลาน ส่วนใหญ่จะเป็นลูกชายเท่านั้นเพราะถือว่างานช่างเป็นความรู้ตามแบบฉบับของลูกผู้ชายเท่านั้น สาเหตุเพราะว่ามีการใช้แรงงานหนัก การปีนป่ายทำงานบนที่สูงเช่นในส่วนของหลังคาเรือน จึงไม่เหมาะสำหรับลูกผู้หญิงที่จะขึ้นไปปีนป่ายเหมือนผู้ชายโดยผู้ที่เป็น

พ่อจะพาลูกชายที่เข้าสู่การตั้งแต่วัยรุ่นออกไปปรับเหมาะสร้างเรือนในหมู่บ้านหรือหมู่บ้านใกล้เคียง การได้รับประสบการณ์ตรงจากผู้เป็นพ่อตั้งแต่อายุยังน้อยเป็นวิธีการหนึ่งที่นิยมทำกันและสามารถ สืบทอดจากพ่อสู่ลูกได้ ขั้นตอนการเรียนรู้ดังกล่าวเช่นการเลื่อยไม้ให้ถูกวิธี การไสไม้ด้วยกบมือขนาดต่าง ๆ การใช้เครื่องมือช่างประเภทต่าง ๆ รวมถึงวิธีการดูแลรักษาเครื่องมือให้มีอายุการใช้งานนาน ๆ ประสบการณ์ตรงเหล่านี้ใช้วิธีการสอนตามสภาพจริงที่หน้างานเป็นสำคัญรวมถึงการรับรู้จากช่าง รุ่นพี่ที่อยู่ในกลุ่มเดียวกันเป็นตัวอย่าง อีกกรณีหนึ่งหากไม่มีลูกชายให้สืบทอดได้ก็จะสืบทอดไปสู่ เครื่องญาติที่ใกล้ชิด เช่น น้องชาย น้องเขยหรือหลานชายที่มีนิสัย หรือคุณสมบัติที่เหมาะสมในการ สืบทอด จากการสัมภาษณ์ นายตัน คำปัน (2551)

รูปแบบที่ 2 การสืบทอดภูมิปัญญาในลักษณะเฉพาะกลุ่ม

การสืบทอดภูมิปัญญาในลักษณะเฉพาะกลุ่มนี้ มีลักษณะโครงสร้างในการปกครอง แบบหัวหน้ากลุ่มกับลูกน้องในกลุ่ม หัวหน้ากลุ่มสลา หรือชาวล้านนาเรียกกันว่า “สลาแก้ว” โดยมาก มักจะมีความอาวุโสมากที่สุดในกลุ่มจะทำหน้าที่สั่งงานให้ลูกน้องทำงานตามที่ตนมอบหมายพร้อม สั่งสอนว่ากล่าวและถ่ายทอดภูมิปัญญาควบคู่กันไป การถ่ายทอดมีรูปแบบคล้ายคลึงกับแบบแรก ส่วนที่แตกต่างกันคือสมาชิกในกลุ่มไม่ได้เป็นเครือญาติกัน สลาที่เกิดขึ้นจากรูปแบบนี้เมื่อแรกเข้า กลุ่มมาก็จะฝึกฝนทักษะเชิงช่างจนเมื่อเกิดความชำนาญเต็มที่แล้วหรืออยู่ร่วมกันมานานจนถึงเวลา อันสมควรก็จะได้รับอนุญาตจากสลาแก้ว ผู้เป็นเหมือนครูใหญ่เมื่อเห็นว่าลูกน้องของตนมีความรู้ ความสามารถเพียงพอที่จะแยกตัวออกไปประกอบอาชีพแบบอิสระโดยให้แยกตัวออกไปสร้างอาชีพ ด้วยตนเองหรือสร้างกลุ่มใหม่สืบทอดรูปแบบต่อไป จากการสัมภาษณ์ นายแสง คำไทย (2550)

รูปแบบที่ 3 การสืบทอดภูมิปัญญาในลักษณะเฉพาะตน

การสืบทอดภูมิปัญญาในลักษณะนี้แม้ว่าจะมีความแตกต่างจากสองแบบแรกดังที่กล่าว มาแล้วข้างต้น คือ เป็นการสั่งสมประสบการณ์เฉพาะตัวบุคคลเป็นสำคัญ การกำหนดสลาในลักษณะ นี้จะเป็นการศึกษาหาความรู้และความชำนาญในเชิงช่างด้วยตนเองตั้งแต่เริ่มแรกมีความชอบในงาน เชิงช่างมีความรักและศรัทธาในวิชาชีพมุ่งมั่นในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองอยู่ตลอดเวลาจนเมื่อ มีความรู้สะสมในตัวตนมากเพียงพอจนสามารถรับงานก่อสร้างได้จนเป็นที่ยอมรับของสังคมท้องถิ่น ในที่สุดก็สามารถผันตัวเองมาเป็นสลาได้อย่างสมบูรณ์แบบได้ในภายหลัง จากการสัมภาษณ์ นายตัน คำปัน (2551)

5.3 ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาเรื่องคติความเชื่อการสร้างเรือนของสถาปนิกราย จากรูปแบบเฉพาะเรือนไม้จริงเท่านั้น และพบว่ายังมีประเด็นให้ศึกษาที่น่าสนใจอีกมาก ขอจำแนกไว้เป็นหัวข้อดังต่อไปนี้

5.3.1 การศึกษาการสร้างเรือนยุคหลังสมัยใหม่ในจังหวัดเชียงราย

5.3.2 การศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมเรือนพลัดถิ่นในจังหวัดเชียงราย

5.3.3 รูปแบบเรือนล้านนากับการสร้างสถาปัตยกรรมรองรับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง

รายการอ้างอิง

รายการอ้างอิง

เกริก อัครชินเรศ. (2545). **สรรพนิพนธ์ล้านนาคดี เล่ม 1**. เชียงใหม่: สันติภาพ.

คำ สามคำ. (2551, 23 มีนาคม). สัมภาษณ์

คำ สามคำ. (2551, 12 พฤษภาคม). สัมภาษณ์

ญาณรังสี. (ม.ป.ป.). **ประชุมตำราแผนโบราณเมืองเหนือ**. ลำปาง: ศรีพายัพ

ญาณสมปโน. (ม.ป.ป.). **ตำราพิธีกรรมโบราณ**. ลำพูน: ภินโญ.

ตัน คำตัน. (2550, 20 พฤษภาคม). สัมภาษณ์

ตัน คำป็น. (2551, 18 มิถุนายน). สัมภาษณ์

ดีบ เตชะ. (2550, 14 พฤษภาคม). สัมภาษณ์

ทฤษฎี ชีระโมตร. (2550, 12 มิถุนายน). สัมภาษณ์

น. ณ ปากน้ำ. (2548). **แบบแผนบ้านเรือนในสยาม (พิมพ์ครั้งที่ 5)**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

นภดล ตั้งสกุล และจันทนีย์ วงคำ. (2548). **คติความเชื่อและระบบสังคมกับการปลูกสร้างเรือน
พื้นบ้านและชุมชนภูเก็ต**. ขอนแก่น: ศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขง
มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

บันเทิง พาพิจิตร. (2549). **ประเพณีวัฒนธรรมไทยและคติความเชื่อ**. กรุงเทพฯ: โอเดียนส
โตร.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. (2546). กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

พระครูวิสุทธิพัฒนกิจ. (2551, 9 สิงหาคม). สัมภาษณ์

พระอริการัญชัย ชัยสุวโร. (2552, 9 กรกฎาคม). สัมภาษณ์

มณี พยอมยงค์. (2548). **ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย** (พิมพ์ครั้งที่ 5). เชียงใหม่: ส. ทรัพย์การพิมพ์.

มี ใจหาญ. (2550, 24 มีนาคม). สัมภาษณ์

ยศ สันตสมบัติ. (2544). **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ฤทธิ์ อำมาตยมนี. (2551, 23 มีนาคม). สัมภาษณ์

ลมูล จันทน์หอม. (2547). **ประเพณีความเชื่อการปลูกเรือนในล้านนา และ เรือนกาแล** (พิมพ์ครั้งที่ 2). เชียงใหม่: มิ่งขวัญ.

ว. จินประดิษฐ์. (2534). **พิธีการตั้งศาลพระภูมิและศาลทุกชนิด**. กรุงเทพฯ: สำนักงาน หอสมุดกลาง 09.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2548). **พจนานุกรมหัตถกรรมเครื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้าน** (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2552). **เรือนไทย บ้านไทย**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

สมุดبيبสาวดดอนเมืองเหนือ. (ม.ป.ป.). **บทสวดคาถา ดอน- ส่อง สัพพะขีด อย่างฉบับเต็ม** [เอกสารพิมพ์เผยแพร่]. ม.ป.ท.: ทวีสังฆภัณฑ์.

สามารถ สิริเวชพันธุ์. (2541). **สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภาคเหนือ**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สุนันทา ฟาเบร (2551). **โครงการวิจัยเรื่อง “การศึกษาความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมร่วม ภูมิภาค”: แหล่งวัฒนธรรมสัญชาติไทในสิบสองปันนา**. ม.ป.ท.: สำนักงาน คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

สุวิทย์ พวงสุวรรณ. (2547). **พิธีกรรมความเชื่อ ดี-ร้ายอยู่ที่การกระทำ**. กรุงเทพฯ: วาดศิลป์.

เสนอ นิลเดช. (2547). **เรือนเครื่องผูก**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และวิวัฒน์ เตมียพันธ์. (2539). เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูก
เรือน (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์.

อรศิริ ปาณินท์. (2539). การศึกษาบ้าน หมูบ้าน และ เทคโนโลยีการก่อสร้างของหมู่บ้านจีนฮ่อ
จังหวัดแม่ฮ่องสอน. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยศิลปากร.

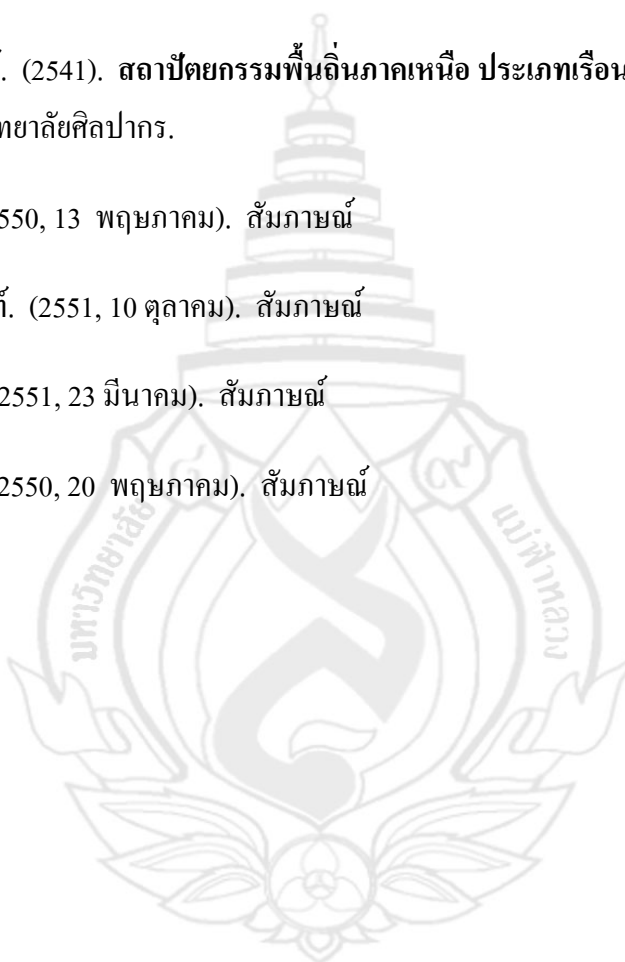
อรศิริ ปาณินท์. (2541). สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภาคเหนือ ประเภทเรือนอยู่อาศัย. กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ออน ไชยม. (2550, 13 พฤษภาคม). สัมภาษณ์

อินสม ศิรินันท์. (2551, 10 ตุลาคม). สัมภาษณ์

เอ้ย เพียงใจ. (2551, 23 มีนาคม). สัมภาษณ์

เฮง คำไทย. (2550, 20 พฤษภาคม). สัมภาษณ์

ภาคผนวก ก

ศัพท์ที่เกี่ยวข้องเรือน

วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ (2548) ได้ให้ความหมายของคำศัพท์และคำเรียกขานองค์ประกอบเกี่ยวกับตัวเรือนในหนังสือพจนานุกรมหัตถกรรมเครื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้าน ซึ่งสามารถนำมาเทียบเคียงเครื่องมือเรือนในภาคต่าง ๆ ของไทย

กระแซง: ฝากระแซง

สิ่งที่ทำเป็นแผงโดยใช้ไม้ไผ่สานเป็นตาห่าง ๆ ประกอบกันมีใบไม้ เช่น ใบเตย ใบจาก หรือตองติงอยู่ระหว่างแผงไม้ กระแซงมักใช้เป็นฝาเรือนเรียก ฝากระแซง หรือใช้เป็นแผงบังแดดบังฝนชั่วคราว

กระได: ที่สำหรับขึ้นลงจากที่สูง ประกอบด้วยแม่บันได และลูกขึ้นแต่เดิมมักทำ (คันไค) ด้วยไม้จริง หรือไม้ไผ่อย่างง่าย ๆ เช่น บันไดไม้ไผ่สำหรับพาคนขึ้นเรือนเครื่องผูก มักทำด้วยไม้ไผ่ใช้ลำไม้ไผ่เป็นแม่บันได และใช้ซี่กไม้ไผ่เป็นลูกบันได

กระต๊อบ: เรือนเครื่องผูกขนาดเล็กกว่ากระท่อมสร้างง่าย ๆ เป็นเรือนชั้นเดียวเตี้ย ๆ ใช้เป็นที่อยู่ชั่วคราวอาจใช้พื้นดินเป็นพื้นหรือยกพื้นเตี้ย ๆ พอให้พ้นจากสัตว์ร้าย

กระท่อม: เรือนเครื่องผูกหลังเล็ก ๆ พออาศัยอยู่ได้ไม่คงทนเหมือนเรือนเครื่องสับโครงสร้างทำด้วยไม้ไผ่มุงด้วยจาก หรือแฝก พื้นทำด้วยไม้ไผ่ให้แตกแผ่ออกเป็นแผ่นฟาก ยกพื้นสูงพอก้าวขึ้นลงได้ ฝาทำด้วยไม้ไผ่สาน เรียก “ฝาขัดแตะ”

กระเบื้อง: สิ่งที่ทำเป็นแผ่นบาง ๆ ใช้สำหรับมุงหลังคา ปูพื้นและกรุอาคาร มักทำด้วยดินเผา หรือดินเผาเคลือบ และไม้เป็นแผ่นสี่เหลี่ยม (แป้นเกล็ด) ปลายมนหรือ ปลายแหลม มีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน ได้แก่ กระเบื้องเกล็ดเต่า กระเบื้องครอบกระเบื้องดินขอ กระเบื้องรางแป้นเกล็ด เป็นต้น

กระเบื้องดินขอ: กระเบื้องมุงหลังคาทำด้วยดินเผารูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหัวกระเบื้องทำเป็นขอหรือหักเป็นมุมฉากสำหรับเกี่ยวระแนง มักใช้มุงหลังคาอาคารในภาคเหนือที่ไม่มีฟ้าเพดานโดยมุงสลับกันระหว่างกระเบื้องตัวเมียและกระเบื้องตัวผู้กระเบื้องไม้ เป็นเกล็ด: เครื่องมุงหลังคาอย่างกระเบื้อง ทำด้วยไม้แผ่นใช้มุง หลังคาสิม หอแจก โรงธรรม เป็นต้น เป็นเกล็ด บางถิ่นเรียก เป็นไม้เป็นมุง

กาแล: ตัวไม้แผ่นแกะสลักเป็นลวดลายติดไขว้กันบนหน้าจั่วที่ใช้ประกอบตกแต่งเรือนภาคเหนือ

ขัดแตะ: ไม้ไผ่สานขัดกันเป็นแผง ถ้าใช้เป็นฝาเรือนเรียก “ผาขัดแตะ” ใช้เป็นรั้วเรียกรั้วขัดแตะ รั้วไม้สลาบ (ล้านนา) มักสานด้วยลายขัดง่าย ๆ ให้มีช่องโปร่งโดยมากใช้เป็นผาครัวไฟ เพราะควันไฟจะกระจายออกได้ดี ผาขัดแตะยังนำไปใช้ประโยชน์อย่างอื่นได้อีก เช่น ใช้ทำฝาขี้ข้าว โดยใช้จั่วขลุ่ยลอดรูโปร่งให้ทึบไม่ให้ข้าวเปลือกไหลออก

ค้ำยัน: ไม้ที่ใช้รองรับ หรือค้ำส่วนต่าง ๆ ของอาคาร เช่น ชายคาหรือกันสาด อาจเป็นไม้ตรง ๆ หรือทำให้อ่อนโค้งเพื่อความสวยงามอย่างที่เรียกว่า ไม้เท้าแขน หรือไม้แขนนาง / นาคทนต์ (ถิ่นเหนือ)

เครื่องบน: ตัวไม้ที่เป็นโครงสร้างส่วนบนของหลังคาอาคารสถาปัตยกรรมไทยประเพณี ได้แก่ ซื่อ จันทัน แป อกไก่ ดั้งเต้า กลอน ระแนง

เครื่องผูก: เรือนประเภทหนึ่งสร้างด้วยไม้ไผ่ และวิธีผูก รัด มัด โครงสร้างแทนการตอกด้วยตะปู หลังคาจั่ว มุงด้วยจากหรือแฝก พื้นเรือนปูด้วยฟาก ผาเรือนขัดแตะ หรือทำเป็นแผงด้วยวัสดุเท่าที่จะหาได้ในท้องถิ่นมักยกสูงพอให้พื้นน้ำ หรือสัตว์ร้าย

เครื่องไม้: สิ่งที่ทำจากไม้ เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ เครื่องเรือน งาน และสลัก ได้แก่ โต๊ะ ตู้ เตียง ดั่ง หรือนามแกะสลักเป็นรูปลวดลาย เช่น พระพุทธรูป เทวดา คน สัตว์ต่าง ๆ หรือทำเป็นลวดลายประดับตกแต่งโบสถ์ วิหาร เช่น ลวดลายประดับหน้าบัน ทวย สหรัย รวงผึ้ง ห้อยกรอบ เช็ดหน้า บานประตู บานหน้าต่าง เป็นต้น

เครื่องสับ: เรือนไทยที่สร้างด้วยไม้จริง หรือไม้ที่ได้จากการแปรรูปด้วยการเลื่อย หรือการสับด้วยขวาน มาสร้างเป็นส่วนประกอบแทบทั้งหมดของเรือน จึงเรียกเรือนชนิดนี้ว่า “เรือนเครื่องสับหรือเรือนเครื่องประคูดุ” ซึ่งต่างจากเรือนเครื่องผูกที่ได้ใช้โครงสร้างไม้ไผ่เป็นส่วนใหญ่

และประกอบขึ้นด้วยการผูกมัดเป็นหลัก แต่เรือนเครื่องสับจะประกอบเข้าด้วยกันเป็นโครงสร้างด้วยวิธีบาก เจาะ ฟังเคื่อย และตอกลิ้ม เรือนเครื่องสับเป็นเรือนไทยที่ใช้เป็นเรือนพักถาวร ที่มีความมั่นคงแข็งแรงกว่าเรือนไม้ไผ่ หรือเรือนเครื่องผูก เรือนเครื่องสับมักสร้างเป็นเรือนพักอาศัย ภูมิสงฆ์ เป็นต้น

เครื่องสูง: เครื่องบูชาพระพุทธเจ้า มักทำด้วยไม้แกะสลัก ลงรักปิดทองประดับกระจก เป็นเครื่องประดับพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ เช่น ฉัตร บังแทรก บังสุริย์ พัดโบก มักตั้งไว้ข้างพระประธานในวิหาร เพราะถือว่าพระพุทธเจ้าก่อนออกผนวชนั้นเสมอดำกับกษัตริย์ ชาวล้านนาจึงทำเครื่องสูงถวายเป็นพุทธรูป

จระนำ: ชุ่มท้ายโบสถ์ หรือวิหารด้านหุ้มหลังที่มีผนังตัน มักเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปเรียก ท้ายจระนำ ถ้ามีชุ่มก็เรียก ชุ่มท้ายจระนำ

จองพลา: ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปบูชา ทำเป็นชุ่มเรือนแก้วแบบไทใหญ่ ทำด้วยไม้ ตกแต่งด้วยสังกะสีลู่ รัดกระหนะ ปิดทองประดับกระจก หรือทำด้วยไม้อย่างง่าย ๆ สำหรับตั้งพระบูชาประจำบ้านของชาวไทใหญ่ในบริเวณจังหวัดแม่ฮ่องสอน

จิงโก: แผ่นทองแดง ทองเหลือง หรือทองคำบาง ๆ ชาวบ้านทางภาคเหนือนิยมนำมาหุ้มเจดีย์ หรือส่วนประกอบของเจดีย์ ถ้าเป็นแผ่นทองเหลืองหรือทองแดงมักปิดทองทับให้ดูสดใส หรืออาจสลักคุณเป็นลวดลาย หรือเป็นรูปพระพุทธเจ้าจิงโก อาจจะใช้หุ้มเจดีย์ทั้งองค์หรือหุ้มเฉพาะยอด คำว่า จิงโก อาจจะเพี้ยนมาจากคำว่า จิงโกฏ

จั่ว: เครื่องหลังคาเรือนไทยภาคกลาง ด้านสกัดเป็นรูปสามเหลี่ยม

จาก: พรรณไม้ชนิดหนึ่งขึ้นเป็นกอตามป่าชายเลน หรือโคลนริมฝั่งแม่น้ำตื้น ๆ ใบใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง เช่น ใบอ่อนใช้มวนยาสูบ ห่อขนม ทำภาชนะ ตักน้ำเรียก หมาจาก ใบแก่ใช้มุงหลังคา หรือกรุฝา

เชิงชาย: แผ่นไม้ปิดชายคาอาคาร เป็นน้ำย้อยริมด้านล่างมักจำหลักลายลวดบัว ทำเป็นบัวคว่ำ บัวหงาย อย่างพิสดาร ๆ หรือฉลุเป็นลวดลาย

ตั้ง: แผ่นไม้กำตรงกลางของโครงจั่ว ตั้งอยู่บนข้อเพื่อรับอกไก่ ดังเป็นโครงสร้างสำคัญของหลังคา เพราะต้องรับไม้ออกไก่ซึ่งพาดตลอดแนวของสันหลังคา รับกลอนหลังคา และเครื่องมุงหลังคา

เดือย: ไม้กลม ๆ หรือเหลี่ยมที่ตอกลงไปในรูที่เจาะไว้ระหว่างไม้คนละชิ้นเพื่อยึดไม้ให้ติดกันเมื่อตอกเดือยลงไปแล้วมักตัดส่วนที่เหลือออกให้เรียบเสมอน้ำไม่วางไทยสมัยโบราณ มักใช้เดือยตอกยึดแผ่นไม้ของฝาปะกน หรือใช้ตอกยึดมุมกรอบประตูหน้าต่าง

ตอก: ไม้ไผ่จักบาง ๆ สำหรับผูกมัด หรือสานเป็นสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ การจักตอกต้องตัดลำไม้ไผ่ให้ยาวตามที่ต้องการ แล้วผ่าเป็นซีกเล็ก ๆ เลาะเอาข้อออก ใช้มีดจักเป็นเส้น อาจจะจักให้ผิวไม้ไผ่อยู่บนสันตอก เรียกว่า ตอกตะแคง หรือจักตามด้านแบนของซีกไม้ไผ่ ให้ผิวตอกติดอยู่ด้านแบน เรียก ตอกปิ่น ตอกแต่ละประเภทใช้งานต่างกัน เช่น ตอกตะแคงใช้ผูกมัดสิ่งต่าง ๆ ตอกปิ่นสำหรับสานภาชนะเครื่องใช้

ใบตองตึง: ใบต้นพลวง ซึ่งเป็นต้นไม้นชนิดหนึ่งมีมากในภาคเหนือ ใบมีขนาดใหญ่ ชาวบ้านจึงนำมาห่อยาสูบ ห่อข้างเหนียว มุงหลังคา หรือทำฝาเรือนพลวง บางทีเรียก คลั่ง ตึง หรือตองตึง

ตัวเหงา: ส่วนปลายของไม้ปิ่นลมสองข้างเรือนไทยภาคกลาง รูปร่างคล้ายการพับไม้ปิ่นลมทบกลับเข้าหาตัว แล้วตัดปลายให้ตัวดอกกลายกระหนกง่าย ๆ อาจจะเป็นต้นกำเนิดของหางหงส์ของโบสถ์ วิหาร ที่ทำเป็นรูปหัวนาค

ดินเสา: ส่วนของเสาเรือนที่ตั้งตัวอยู่บนพื้นดินทำด้วยไม้หรือหล่อด้วยปูนซีเมนต์ สูงประมาณ 1-2 ฟุต ใช้รับเสาเรือนโดยไม่ต้องฝังเสาลงในดินช่วยให้โคนเสาไม่ผุเร็ว

ตุม: ที่ปักชั่วคราว สร้างด้วยไม้จริงหรือไม้ไผ่ มุงด้วยหญ้าคา ตองตึง มักเรียกตามการใช้สอย เช่น ตุมกาด ตุมกาดแลง ตุมเพื่อง (มุงด้วยฟางข้าว) ตุมเสื่อบ้าน (ห่อเสื่อบ้าน) ตุมหมาเหงาน เป็นต้น

เตา: ที่สำหรับก่อไฟสำหรับหุงข้าว หรือเผาสสิ่งต่างๆ เช่น เตาที่ใช้กวนหิน หรือดินสามก้อนมาวางสำหรับตั้งภาชนะหุงต้ม แล้วก่อไฟตรงกลางอย่างที่เราเรียกว่า เตก้อนส้า หรือใช้ดินเหนียวปั้นเป็นรูปคล้ายเชิงกรานเรียก เตาเชิงกราน หรือใช้ดินปั้นเป็นแผ่น โค้งเป็นวงเรียก เตาวง หรือทำ

เป็นรูปคล้ายถังเรียก เตาอังโล่ และเตาที่ก่อด้วยอิฐสำหรับเผาเครื่องปั้นดินเผาอย่างเตาทุเรียง สมัยสุโขทัย เป็นต้น

เต้าเรือน: ตัวไม้เครื่องบนของเรือนไทยภาคกลางที่สอดเข้ากับช่องปลายเสาเพื่อรับเชิงกลอน ถ้าอยู่ตามเสามุมเพื่อรับเชิงชายทั้งสองข้างเรียก เต้ามุม อยู่บนเสาที่ไม่ใช่เสามุมเรียก เต้าราย

เดิน: พื้นสำหรับรับแขกของเรือนกาแล เรือนเครื่องสับอยู่หน้าห้องนอนถัดจากชานมีหิ้งพระ และร้านน้ำด้านขวาและด้านซ้าย

ตะ: รั้วหรือฝาเรือนที่ใช้ไม้รวก หรือไม้ไผ่สีกผ่าเป็นซีก ๆ ขัดกันถ้าใช้เป็นรั้ว เรียก รั้วขัดตะ (ถิ่น-เหนือ) เรียก รั้วตาแสง ถ้าเป็นฝาเรือนเรียก ฝาชัดตะ

ถื่อปูน: การเอาปูนใส่ระหว่างอิฐขณะก่อเป็นผนัง กำแพง เรียก ก่ออิฐถื่อปูน (น. 190)

เถียง: ที่ปักชั่วคราวของชานาชาไร่ สร้างอย่างง่าย ๆ ด้วยไม้เท่าที่จะหาได้ไว้ตามแนวคันนา หรือโคก เพื่อใช้เป็นที่พักหลบแดดหลบฝน ขณะออกไปทำนาทำไร่ในตอนกลางวัน บางแห่งชานาอาจจะใช้อยู่อาศัยทั้งกลางวันและกลางคืนตลอดช่วงฤดูทำนา ตั้งแต่เริ่มไถ หว่าน เก็บเกี่ยว และนวดข้าวเถียงมีรูปทรงง่าย ๆ โครงสร้างเป็นไม้ มุงหลังคาด้วยแฝก ช้างข้าว หรือกระเบื้องไม้เถียงสำหรับเผานาเรียก เถียงนา สำหรับเผ่าไร่เรียก เถียงไร่

ทองคาญ: สีทองที่เกิดจากการใช้รงผสมน้ำมันยางอาบลงบนแผ่นตะกั่ว เพื่อใช้ทาลงบนโลหะกันสนิม หรือทำให้เป็นสีทอง

ท้องไม้: ส่วนของฐานอาคารสถาปัตยกรรมไทยที่เป็นหน้าเรียบ อยู่ระหว่างเส้นลวดหรือลวดบัว

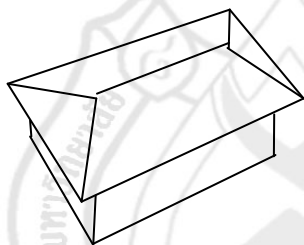
น้ำแค้น: สีที่ใช้สำหรับวาดรูป โบราณทำมาจากดิน หิน เหม่า ต้องผสมน้ำ และกาวก่อนที่จะนำไปวาดรูปน้ำแค้น บางที่เรียก น้ำสี เรียกช่างวาดภาพว่า ช่างแค้น เรียกภาพวาดระบายสี หรือจิตรกรรมฝาผนังว่า รูปแค้น หรือรูปแค้น ภาคเหนือเรียก วิหารที่มีจิตรกรรมฝาผนังว่า วิหารน้ำแค้น

ปะกน: ไม้ลูกสกลัดฝาเรือนสำหรับเอากระดานกรุเป็นรูปสี่เหลี่ยมต่อกัน เป็นแผงฝาขนาดใหญ่เรียก ฝापะกนปะกน บางที่เรียก ลูกปะกน

ปัจจัยไม้ : เครื่องไม้แกะสลักเป็นรูปสัตว์ เช่น ไก่ นก วัว เต่า ปลา แมว ภายในจะเป็นรางลึก หรือขุดเป็นโพรงสำหรับใส่ของเล็ก ๆ น้อย ๆ ปัจจัยไม้แต่เดิมพุทธศาสนิกชนทำขึ้นเพื่อใส่สิ่งของและเงินถวายพระสงฆ์โดยใส่ไปทั้งของที่อยู่ในปัจจัยและตัวปัจจัย เมื่อพระสงฆ์รับไปแล้วจะเก็บปัจจัยไม้ไว้ใส่ยาเส้นต้อนรับพุทธศาสนิกชนที่มาทำบุญที่วัด หรือเก็บไว้ใส่สวดังค์โยนทานในพิธีบวชก่อนเข้าโบสถ์ แต่ในสมัยหลัง ๆ ชาวบ้านนิยมนำปัจจัยไม้มาใช้เก็บของมีค่าในบ้าน เช่นเดียวกับสมุด หรือใส่ยาเส้น ยาสูบ สำหรับรับแขก ปัจจัยไม้มักแกะสลักจากไม้สัก ไม้เฒ่า ไม้มะค่า

ปั้นลม: แผ่นไม้ที่พาดบนหัวแปเพื่อปิดหลังคาด้านสกัดเรือนไทย กันลมตีเครื่องมุง ทำปั้นลม เป็นรูปโค้งตามแนวหลังคาไปบรรจบกันเป็นยอดแหลม ด้านล่างทั้งสองข้างทำเป็นตัวหาง ปั้นลมของโบสถ์วิหาร มักทำเป็นรูปตัวนก เรียก เครื่องลายของ-นาคลายของปั้นลม บางที่เรียก ปั้นลม

ปั้นยา: เรือนที่มีสันหลังคาเอนเข้าหากันเป็นห้าสัน อาจได้รับแบบอย่างมาจากเปอร์เซีย นิยมสร้างในภาคใต้ เรียก ลิมะฮ์ แปลว่า หลังคาห้า

ภาพที่ ก1 ปากกบ: มุมปากไม้ที่ประกบกันเป็นมุมฉาก เพื่อทำเป็นขอบหรือกรอบต่าง ๆ

ปูน: หินหรือเปลือกหอยที่เผาจนแตกตัวเป็นฝุ่นสีขาว เรียก ปูนขาว ปูนดิน หรือปูนไฟ เมื่อผสมน้ำ และสิ่งอื่น ๆ ให้เหนียวอย่างดินเหนียวสามารถใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง เช่น ใช้ก่อสร้าง ใช้ปั้นรูป หรือลวดลาย เมื่อทิ้งไว้ให้แห้งจะแข็งตัวเหมือนหินดั้งเดิมปูนปั้นสิ่งที่เกิดจากการนำปูนขาวมาผสมกับน้ำอ้อย กาวหนัง หรือยางไม้บางชนิด โขลกให้เข้ากัน เรียก ปูนดำ ใช้ปั้นเป็นลวดลายประดับตกแต่ง อาคารต่าง ๆ เช่น ปั้นเป็นลวดลายประดับตกแต่งโบสถ์ วิหาร ชุ่มประตู่ ชุ่มหน้าต่าง การผสมปูนปั้นมีกรรมวิธี หรือสูตรผสมแตกต่างกันไป เช่น ภาคเหนือผสมน้ำมันมะหุ้งและทรายโขลกให้เข้ากัน เรียกปูนปั้นชนิดนี้ว่า สกายจีน หรือสะตายจีน สะตายจีนปูนเปียก การวาดภาพบนผนังขณะที่ปูนฉาบผนังยังหมาด สีฝุ่นจะซึมเข้าไปในเนื้อปูน ทำให้สีคงทนไม่หลุดร่อน เรียก ภาพปูนเปียก (Fresco) ภาพที่เขียนบนผนังขณะที่ปูนแห้งแล้ว เรียก ภาพปูนแห้ง (Secco) ปูนเพชร ปูนปั้นของสกุลช่างเมืองเพชรบุรี ที่มีกรรมวิธีผสมปูน เฉพาะถิ่นต่างไปจากถิ่นอื่น ปูนเพชรประกอบด้วยน้ำ

ปูนขาว ทราย ทรายละเอียด หรือทรายฟาง กาวหนังสือ น้ำตาลโตนด หรือน้ำตาลทรายแดงการทำปูนปั้นต้องหมักปูนผสมทรายไว้หนึ่งเดือนแล้วผสมส่วนประกอบต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ใส่กรกโชลกจนเหนียว จึงเรียก ปูนดำ หรือปูนดำเมืองเพชร ปูนสอ ปูนขาวผสมทราย น้ำกาวหนังสือ หรือน้ำอ้อย ใช้สอหรือเชือกมอญ หรือหิน ในงานก่อสร้าง ปูนสุก หินหรือเปลือกหอยที่เผาไฟจนสุก เมื่อถูกความชื้น หรือใช้น้ำพรม จนแตกตัวเป็นผงสีขาวเรียก ปูนขาว

แผงแล: ส่วนประกอบอาคารสถาปัตยกรรมล้านนา เป็นแผ่นสี่เหลี่ยมผืนผ้าปิดช่องว่างชั้นซ้อนหลังคาโบสถ์ วิหาร (รูปภาพประกอบด้วย) มักแกะสลัก หรือฉลุเป็นลวดลาย ลงรัก ปิดทองประดับกระจกหรือเขียนลายทองลวดลายพรรณพฤกษาแบบล้านนา

ฝาสายบัว: ฝาบ้านที่ใช้แผ่นไม้ดีในแนวตั้งแล้วใช้ไม้แผ่นเล็ก ๆ ตีปะทับแนวรอยต่อระหว่างแผ่น เพื่อกันฝน คล้ายสายบัว จึงเรียก ฝาสายบัว ฝาเรือนชนิดนี้เริ่มทำกัน ในสมัยรัชกาลที่ 7

ฝาสำหรวด : ฝาปะกนที่ใช้ลูกตั้งเป็นหลัก เว้นช่องว่างไว้ราวครึ่งหนึ่ง กรุด้วยใบจากอ่อน

ฝาย่อยโข่ง: ฝาเรือนที่ประกอบด้วยลำไม้ไผ่เป็นลูกตั้ง มีไม้เส้นซีกเล็ก ๆ สอดในแนวขวาง เว้นช่องไว้กรุด้วยแฝกหรือใบจากอ่อน แล้วขัดด้วยไม้ไผ่อีกชั้นหนึ่ง

ฝาหุ้มกรอง: ฝาด้านกว้าง หรือด้านสกัดของอาคารแบบประเพณีไทย เช่น ฝาผนังโบสถ์ วิหาร เรือน ลักษณะคล้ายแผ่นหนังที่หุ้มหน้ากลองซึ่งเป็นด้านกว้างของกลอง จึงเรียก ผนังหุ้มกลอง หรือฝาหุ้มกลอง

ฝาไหล: (ล้านนา) ฝาเรือนที่ทำด้วยแผ่นไม้กระดานตั้งสลับกันสองแถว แต่ละแถวเว้นว่างระหว่างแผ่นไว้ทำความกว้างของไม้อีกแผ่นหนึ่งตลอดทั้งแผง ฝาทั้งสองวางไว้บนรางเพื่อให้เลื่อน หรือไหลเปิดให้มีช่องว่างลมผ่านได้ ฝาไหลมักทำติดพื้นสูงประมาณ 1-2 อกสา เพื่อระบายลม

แฝก: ไม้ล้มลุกชนิดหนึ่ง ใบเรียวยาว นำมาถักเป็นตับใช้มุงหลังคาได้ เช่นเดียวกับจาก (หญ้าแฝก) หรือหญ้าคา

ฟาก: ลำไม้ไผ่ที่ทำออกเป็นแผ่นมักใช้ไม้ไผ่ที่มีลำใหญ่ เช่น ไผ่ตง ไผ่สีสุก ทุบ หรือสับแล้วแผ่ออก จึงเรียกว่า “สับฟาก” เพื่อใช้ปูพื้น หรือใช้ทำฝาเรือนเครื่องผูกโบราณมักใช้ฟากเป็นพื้นนอนอยู่ไฟ หลังกลอดลูก และเรียกช่วงเวลาที่เด็กกลอดว่า “ตกฟาก” หรือเวลาตกฟาก

แม่เตาไฟ : กระบะ ไม้สี่เหลี่ยมอัดด้วยดินสำหรับตั้งเตาไฟ เพื่อป้องกันไฟไม่ให้ไหม้พื้น

ยั้ง: อาคารสำหรับเก็บข้าวเปลือกและเมล็ดพืช เช่น เมล็ดถั่ว เมล็ดข้าวโพด หัวหอมกระเทียม ฯลฯ ส่วนมากสร้างเป็นรูปสี่เหลี่ยม ฝาทึบ มีประตูทางเข้าด้านหนึ่ง ด้านหนึ่งยกพื้นสูง เพื่อป้องกันน้ำ ความชื้น สัตว์ และแมลงที่อาจทำความเสียหายให้กับเมล็ดพืชพันธุ์ ยังมีหลังคาคลุมมิดชิดกันแดดกันฝน มีโครงสร้างที่แข็งแรง ฝาอยู่ในคราว พื้นต้องแข็งแรง มั่นคง รับน้ำหนักได้มาก ยังมีรูปแบบแตกต่างกันไปตามความนิยมของแต่ละท้องถิ่น เช่น ยั้งของภาคเหนือทำด้วยไม้จริงทั้งหมด ยกพื้นสูง มีหลังคา ยั้งบางท้องถิ่นอาจทำด้วยไม้จริงผสมไม้ไผ่ เช่น โครงสร้างเป็นไม้จริง ฝาเป็นไม้ไผ่สาน ขาด้วยมูลโคผสมดิน ยั้งมักสร้างแยกออกจากตัวเรือนที่อยู่อาศัย แต่อยู่ในบริเวณเดียวกันยังทางภาคเหนือ เรียก หล่องข้าว ถูเข้าหรือถู่ข้าว อีสานเรียก เล้าเข้าหรือเล้าข้าว ภาคใต้เรียก เรือนข้าว

เรือน: หรือเฮือน (ทางภาคเหนือ) สิ่งปลูกสร้างที่ยกพื้น มีหลังคาและฝากัน ใช้เป็นที่อยู่อาศัย มีรูปแบบต่างๆ กันตามลักษณะภูมิประเทศ และความนิยมของท้องถิ่น เช่น เรือนไทยภาคกลาง เรือนการแลในภาคเหนือ เรือนบานอในภาคใต้ เรือนกาแล หรือเฮือนกาแล เรือนภาคเหนือ เป็นเรือนไม้จริงยกพื้นสูงฝาเอียงออก ปลายบันลมด้านบนทำเป็นรูปไม้จำหลักลวดลายไขว้กันเรียก กาแล กำแล หรือแกแล

เรือนข้าว: (ถิ่น-ใต้) เรือนเล็กสำหรับเก็บรวงข้าวที่ยังไม่ได้นวดภาคกลางเรียกยั้งข้าว ภาคเหนือเรียก หล่องข้าว ภาคอีสานเรียก เล้าข้าว

เรือนแฝด: เรือนไทยภาคกลางที่ปลูกให้ตัวเรือนด้านริมชายคาเชื่อมกันสองหลังและมีขนาดเท่ากัน พื้นเสมอกัน

เรือนแพ: เรือนที่สร้างเป็นที่อยู่อาศัยตามแม่น้ำลำคลอง ตัวเรือนตั้งอยู่บนลูกบวบ มักเป็นเรือนหลังคาจั่วเตี้ยๆ ปัจจุบันยังปรากฏอยู่ที่บริเวณแม่น้ำน่านเมืองพิษณุโลก แม่น้ำสะแกกรัง จังหวัดอุทัยธานี แม่น้ำป่าสัก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นต้น

โรง: สิ่งปลูกสร้างเป็นที่อยู่อาศัย หรือใช้เป็นที่พักชั่วคราว เช่น โรงนา โรงเฝ้าไร่ เฝ้าสวน มีหลังคาคลุม ไม่ยกพื้น แต่ใช้พื้นดินเป็นพื้นอาจะมีแคร่เป็นที่นั่ง หรือนอน

ล่องถุน: ช่องว่างระหว่างพื้นเรือนไทยภาคกลางจนถึงพื้นดิน หรือช่องว่างระหว่างพื้นเมรุ หรือพลับพลา กับพื้นดิน

ลาย: รูปแบบที่เกิดจากการเขียน วาด แกะสลัก สาน ถัก ทอ ต่อเนื่องกันไปเป็นรูปภาพ หรือรูปทรงต่างๆ เฉพาะการวาดนั้นช่างไทยสร้างลายขึ้นโดยดัดแปลงจากสิ่งที่พบเห็นในธรรมชาติ เช่น ดอกบัว ตาอ้อย ใบไม้ ดอกไม้ ต้นไม้ เถาวัลย์ มาเป็นลายต่าง ๆ ได้แก่ ลายกระหนก ลายกระจัง ลายบัว ลายก้านขด ลายเครือเถา เป็นต้น

ลูกประสัก: ไม้เหลากลม ๆ ใช้ดอกต่างตะปู เช่น ดอกตรึงกงเรือ เมื่อตอกแล้วมักปาด ให้เสมอไม้ข้างเรือ หรือไม้ท้องเรือลูกประสัก บางที่เรียก ประสัก

ลูกปะกน: ไม้ลูกสักของฝาเรือน สำหรับกรุกระดานให้เป็นแผงต่อเนื่องกันเป็นฝาปะกน

ลูกฟัก: ลวดลายที่มีรูปทรงคล้ายผลฟัก เช่น แผ่นกระดานรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมมน เหมือนลูกฟัก ที่บรรจุอยู่ในช่องปะกนเรียก ปะกนลูกฟัก หรือลูกฟักช่องปะกน

เล้า: คอกขังสัตว์ เช่น เป็ด ไก่ และหมู มักทำอย่างง่ายด้วยไม้ไผ่ขัดแตะ เป็นรูปสี่เหลี่ยม มีหลังคา หรือทำไว้ใต้ถุนบ้าน

วงกบ: ไม้กรอบบานประตูหน้าต่าง มักเป็นกรอบสี่เหลี่ยมเพื่อยึดบานประตูให้ปิดเปิดได้

ศาลา: อาคารโถงไม่มีฝา ใช้เป็นที่พัก หรือประ โยชน้อย่างอื่น เช่น ศาลาการเปรียญ ศาลา ทำน้ำ ศาลาราย ศาลาทรง

เสาแหล่งหมา: เสาค้ำด้านหน้าเรือน เป็นเสาลอยโคดๆ ใช้เป็นที่ผูกหมาฝาเรือน

แหล่งควาย: คอกควาย

แหล่งจัว: คอกวัว

หน้าจั่ว: แผงปิดด้านสกัดหลังคาของเรือน เพื่อกันแดดกันฝน เป็นรูปสามเหลี่ยม ถ้า เป็นโบสถ์ วิหาร เรียก หน้าบัน

หน้าบัน: ผนังหรือฝาอุดด้านสกัดหลังคาอาคารประเพณีไทย เช่น โบสถ์ วิหาร ปราสาททำ ด้วยไม้หรือปูน นิยมตกแต่งด้วยไม้แกะสลัก หรือปูนปั้นเป็นรูป หรือลวดลายต่าง ๆ

หน้าถ้ง: ด้านหน้าร้านค้า หรืออาคารที่ทำเป็นรางแล้วใช้ไม้กระดานเรียงปิดในแนวตั้ง ตามรางที่ทำไว้เมื่อเปิดก็ยกแผ่นกระดานออก เมื่อปิดยกแผ่นกระดานเรียงกลับตามเดิม

หมอน้ำ หรือฮ้านหมอน้ำ: ร้านที่วางหมอน้ำในเรือนล้านนาจะสร้างไว้บริเวณหน้าเรือนเมื่อเดินขึ้นบันได น้ำก็จะมองเห็นเด่นชัดมีไว้สำหรับรับแขก ส่วนร้านวางหมอน้ำด้านหลังเรือนมีไว้สำหรับเจ้าของเรือนไว้ใช้สอย

หอ: เรือนที่ใช้ประโยชน์เฉพาะอย่าง เช่น หอกลาง หอไตร หอระฆัง หอนั่ง หอนก ห่อฝูย่า (ภาคเหนือ) หอผีเจ้านาย (ภาคเหนือ)

ห้าง: โรงเรือนชั่วคราวสำหรับเป็นที่พักในฤดูทำนาเรียก ห้างนา หรือสร้างไว้บนคันไม้ใช้เป็นที่พักสัตว์ เป็นต้นห้างน้ำ หรือฮ้านน้ำ ฮ้านหมอน้ำ (ถิ่น-เหนือ) ส่วนหนึ่งของเรือนซึ่งยื่นออกมาจากเดิน หรือส่วนนอกประตักถัดจากบันได ฮ้านน้ำมักอยู่มุมใดมุมหนึ่งของชาน นิยมทำเป็นรูปเรือนเล็ก ๆ พอวางหมอน้ำได้หนึ่ง หรือสองใบ บางครั้งอาจมีที่สำหรับวางกระบวยตักน้ำอยู่ด้วย ฮ้านน้ำเป็นองค์ประกอบของเรือนล้านนา หรือเรือนกาแลและเรือนของชาวอีสาน เพราะเป็นที่ตั้งหมอน้ำไว้ดื่มประจำบ้าน ห้างน้ำส่วนใหญ่จะมีหลังคาคลุมเพื่อไม่ให้หมอน้ำถูกแดด ช่วยให้น้ำเย็นน่าดื่ม

หางหงส์: เครื่องตกแต่งหน้าบันอาคารสถาปัตยกรรมไทยประเภทโบสถ์ วิหาร ศาลา พระที่นั่ง อยู่ส่วนล่างของตัวลายอง เช่นเดียวกับตัวหางของเรือนไทยภาคกลาง แต่นิยมทำเป็นรูปหัวนาค

ห้ายนต์: แผ่นไม้สำหรับติดเหนือประตูเข้าห้องนอนของเรือนกาแล และเรือนภาคเหนือ แกะสลักเป็นลวดลายต่าง ๆ เชื่อกันว่าห้ายนต์เป็นเครื่องป้องกันภัยอันตรายที่มองไม่เห็นเข้าไปในเรือน และเพื่อเสริมมงคลแก่เจ้าของเรือนตามความเชื่อของล้านนาที่สืบต่อกันมาแต่โบราณ

หุ้มกลอง: ฝาเรือน หรือผนังด้านสกัดของสถาปัตยกรรมไทย เช่น เรือน หรือโบสถ์ วิหาร ด้านกว้างที่ปิดหัวท้ายกลองอย่างหนึ่งหุ้มกลองจึงเรียก ฝาหุ้มกลอง หรือผนังหุ้มกลอง

หูช้าง: สิ่งที่ทำเป็นรูปคล้ายหูช้าง เช่น ทวย เรียก ทวยหูช้าง ประตูเรียก ประตูหูช้าง

อกไก่: ไม้สันหลังคาของเรือนที่พาดอยู่บนเสาตั้ง เป็นไม้รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสยาวตลอดหลังคา

อกเลา: ไม้ที่ทาบบนบานประตู หรือบนหน้าต่างเพื่อให้สองบานประกบกันไม่ให้เปิดเผยออกไป มักทำเป็นสันตลอดความสูงของบานประตู ตรงกลางทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมข้างหลามตัดเรียก นมอกเลา

อิฐ: ดินเผาก้อนสี่เหลี่ยมมีขนาดต่าง ๆ กันใช้ก่อผนังอาคาร กำแพง เป็นต้น มักใช้ปูนขาวหรือปูนซีเมนต์เป็นเครื่องเชื่อม หรือสอแล้วฉาบปูนเรียก ก่ออิฐถือปูน

อิฐมอญ: อิฐก้อนเล็ก ๆ รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าสำหรับใช้เป็นอิฐก่อ เช่น ก่อผนังกำแพง หรือเสาโบราณทำมากที่บริเวณอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี โดยกลุ่มคนไทยเชื้อสายมอญ จึงเรียกอิฐมอญ

อิฐหน้าวัว: อิฐรูปสี่เหลี่ยมจตุรัส กว้างประมาณ 10-12 นิ้ว หนาประมาณ 1-2 นิ้ว ผิวหน้าเรียบใช้ปูพื้น แต่เดิมทำจากโรงกระเบื้องจังหวัดสงขลา ปัจจุบันยังมีทำอยู่บ้าง

ภาคผนวก ข

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง การศึกษาคติความเชื่อการสร้างเรือนในเชียงราย

ตอนที่ 1 ลักษณะทางด้านกายภาพของตัวเรือนและผู้อยู่อาศัย ในเขตพื้นที่การศึกษา

- ชื่อผู้ครอบครอง ☐ชาย ☐หญิง
อายุ ปี เชื้อชาติ สัญชาติ อาชีพ.....
การศึกษา
- บ้านเลขที่ หมู่ที่ หมู่บ้าน.....
ถนน / ซอย ตำบล อำเภอ.....
จังหวัด.....
- ตัวเรือนมีอายุ..... ปี อาศัยอยู่ในพื้นที่มา ปี ถ้าย้ายมาจากพื้นที่อื่น มาจาก มีคนอาศัยอยู่บนตัวเรือนคน ในอดีตของชุมชนขณะสร้างเรือนใหม่ มีเรือนลักษณะเดียวกันจำนวนหลังคาเรือน
- การแบ่งประโยชน์ใช้สอยของตัวเรือน ประกอบด้วย
ห้องนอนใหญ่จำนวนห้อง ☐ชาน ☐เดิน ☐ทางเดิน ☐ห้องน้ำ
ห้องนอนเล็กจำนวนห้อง ☐ห้องครัว ☐แยกจากตัวเรือน ☐ไม่แยกจากตัวเรือน
บันไดขึ้น - ลงมีจำนวนตำแหน่ง ได้แก่.....
ขนาดตัวเรือนกว้าง เมตร ยาว เมตร สูงจากพื้นดิน เมตร
ได้ทุนเรือนมีการใช้สอยอะไรบ้าง ? (ระบุ)
.....
ผู้ออกแบบสร้างตัวเรือนคืออื่น ๆ
- ด้านหน้าของผังตัวเรือนหันหน้าไปทางทิศใด
☐ทิศเหนือ ☐ทิศใต้ ☐ทิศตะวันออก ☐ทิศตะวันตก ☐อื่นๆ

6. วัสดุก่อสร้างที่นำมาประกอบเป็นตัวเรือน ประกอบด้วยรูปแบบของหลังคามุงด้วยวัสดุ

☐ กระเบื้องดินขอ ☐ เป็นเกล็ด ☐ กระเบื้องลูกฟูก ☐ กระเบื้องลูกฟูกหางเลี่ยม

วัสดุที่ใช้ประกอบตัวเรือน

เสาเรือนทำด้วยไม้ ขนาด.....

พื้นเรือนทำด้วยไม้ ขนาด.....

ลวดลายตกแต่งส่วนต่าง ๆ ตัวเรือน ได้แก่.....

7. การซ่อมบำรุงส่วนต่าง ๆ ของตัวเรือน

หลังคา ครั้ง ช่องลม ครั้ง

ฝาเรือน ครั้ง บันได ครั้ง

เสาเรือน ครั้ง อื่นๆ ครั้ง

ฝาเรือน ครั้ง

การรับรู้ของเจ้าของเรือนต่อคติความเชื่อการสร้างเรือนล้านนา

(โปรดใส่เครื่องหมายในช่องที่ต้องการมากที่สุด)

ที่	กายภาพของตัวเรือน	ระดับความคิดเห็น		
		มาก	ปานกลาง	น้อย
1	คิดว่าเรือนล้านนามีความเหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศทางภาคเหนือเพียงใด			
2	ควรอนุรักษ์รูปแบบของตัวเรือนดั้งเดิมไว้ให้แก่คนรุ่นใหม่ต่อไปมากน้อยเพียงใด			
3	ควรบอกเล่าคติความเชื่อแก่คนรุ่นใหม่ต่อไป			

การรับรู้ด้านคติความเชื่อการสร้างเรือนแบบล้านนาและการสืบทอด
(โปรดใส่เครื่องหมายในช่องที่ต้องการมากที่สุด)

ที่	คติความเชื่อจากคำบอกเล่า	ระดับการรับรู้		
		มาก	ปานกลาง	น้อย
1	เข้าใจในความหมายของความเชื่อเรื่อง “ จี๊ด ” จากคำบอกเล่าจากคนรุ่นก่อน			
2	ตัวเรือนสร้างขึ้นถูกต้องตามความเชื่อโบราณหรือไม่			
3	คำบอกเล่าเรื่องนี้ต่อคนรุ่นใหม่อีก			
4	เห็นควรอนุรักษ์เรื่องคติความเชื่อไว้ต่อไป			

ด้านกายภาพของตัวเรือน / สัมภาษณ์
(โปรดใส่เครื่องหมายในช่องที่เห็นด้วยมากที่สุด)

ที่	กายภาพของตัวเรือน	ระดับความพึงพอใจ		
		มาก	ปานกลาง	น้อย
1	ประโยชน์ที่ได้รับจากตัวเรือนและบริเวณมีเพียงใด			
2	ความเหมาะสมของตัวเรือนต่อสภาพภูมิอากาศของฤดูกาลในรอบขวบปี			
3	ความสวยงามและรูปทรงของตัวเรือน			
4	ความแข็งแรงและอายุการใช้งานของตัวเรือนต่อภัยธรรมชาติ			

ด้านความเชื่อเรื่องการปลูกต้นไม้มงคล

บริเวณหน้าบ้าน.....

บริเวณหลังบ้าน.....

ข้อห้ามปลูกไม้อัปมงคล ได้แก่

.....

.....

ข้อห้าม “จิต” ในลักษณะอื่น ๆ

.....

.....

แบบสัมภาษณ์
เรื่อง การศึกษาคติความเชื่อการสร้างเรือนในเชิงราย

ตอนที่ 2 แบบสัมภาษณ์กลุ่มพ่อหม่อหรือพ่อครู นักปราชญ์อาวุโส

1. สถานภาพ ☐ เป็นพ่อหม่อหรือพ่อครู ☐ เป็นนักปราชญ์อาวุโส/ผู้สูงอายุ

ชื่อ-สกุล..... อายุ.....ปี เพศ.....

อยู่บ้านเลขที่..... หมู่ที่..... ถนน..... ตำบล.....

อำเภอ..... จังหวัด.....

2. ประกอบอาชีพพ่อหม่อ / พ่อครู มานาน.....ปี ได้รับการสืบทอดมาจากใคร

.....

3. คุณสมบัติของการเป็นพ่อหม่อ / พ่อครู ประกอบด้วยอะไรบ้าง

.....

4. ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเรือน

.....

4. บทสวดมนต์ ที่นำมาใช้ประกอบพิธีกรรม

- 4.1.....

 4.2.....

 4.3.....

 4.4.....

5. การปลูกไม้มงคลเพื่อประดับในบริเวณเรือน / ตำแหน่งตามความเชื่อ บริเวณหน้าบ้าน

-

 บริเวณหลังบ้าน

6. ความเชื่อในเรื่อง “จิต” ด้านต่างๆที่เกี่ยวข้องกับเรือน

6.1 ด้านการเตรียมพื้นที่ในการปลูกเรือน

-

6.2 ด้านโครงสร้างของตัวเรือน

-

6.3 ด้านการรื้อถอนตัวเรือน

.....

.....

.....

6.4 ด้านการต่อเติมตัวเรือน

.....

.....

.....

6.5 ด้านอื่นๆ

.....

.....

.....

7. ความเชื่อเรื่องพระภูมิเจ้าที่ / ผีบรรพบุรุษ ผีปู่ย่า

คติความเชื่อ / ฮีตฮอย เชื่อว่า

.....

.....

.....

ตำแหน่งที่ตั้ง เชื่อว่า

.....

.....

.....

8. การสืบทอดองค์ความรู้ด้านพิธีกรรม / มีการสืบทอดอย่างไร

.....

.....

.....

.....

แบบสัมภาษณ์
เรื่อง การศึกษาคติความเชื่อการสร้างเรือนในเชียงราย

ตอนที่ 3 แบบสัมภาษณ์กลุ่มพระสงฆ์

1. สถานภาพ เป็นพ่อหม่อหรือพ่อครู เป็นนักปราชญ์อาวุโส/ผู้สูงอายุ

ชื่อ-นามา..... อายุ.....ปี มีพรรษา.....ปี

ชื่อวัด.....ตำบล.....

อำเภอ.....จังหวัด.....

2. ประกอบพิธีกรรมมานาน.....ปี ได้รับการสืบทอดมาจากใคร

.....
.....

3. คุณสมบัติของพระผู้ประกอบพิธีกรรม ประกอบด้วยอะไรบ้าง

.....
.....
.....

4. ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเรือน

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

5. บทสวดมนต์ ที่นำมาใช้ประกอบพิธีกรรม

- 5.1.....

 5.2.....

 5.3.....

 5.4.....

6. การปลูกไม้มงคลเพื่อประดับในบริเวณเรือน / ตำแหน่งตามความเชื่อ บริเวณหน้าบ้าน

-

บริเวณหลังบ้าน

-

7. ความเชื่อในเรื่อง “จิต” ด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรือน

7.1 ด้านการเตรียมพื้นที่ในการปลูกเรือน

-

7.2 ด้านโครงสร้างของตัวเรือน

-

7.3 ด้านการรื้อถอนตัวเรือน

-

7.4 ด้านการต่อเติมตัวเรือน

.....

.....

7.5 ด้านอื่น ๆ

.....

.....

8. ความเชื่อเรื่องพระภูมิเจ้าที่ / ผิบรรพบุรุษ ผีป่วน

คติความเชื่อ / อิตสอย เชื่อว่า

.....

.....

.....

ตำแหน่งที่ตั้ง เชื่อว่า

.....

.....

.....

9. การสืบทอดองค์ความรู้ด้านพิธีกรรม / มีการสืบทอดอย่างไร

.....

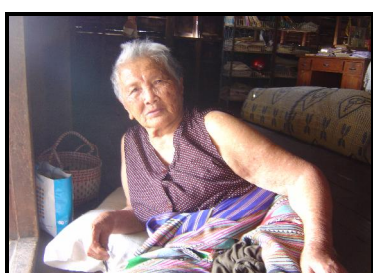
.....

.....

ภาคผนวก ค

บุคคลที่ให้การสัมภาษณ์

ในการทำวิจัยเรื่อง การศึกษาคติความเชื่อการสร้างเรือนในเชียงราย ดังมีรายนามต่อไปนี้

แม่อ้ายอ้าย วงศ์ไชย
บ้านศรีดอนชัย อำเภอเชียงของ
จังหวัดเชียงราย

พ่ออ้ายทฤษฎี ชีระโมตร
บ้านศรีดอนชัย อำเภอเชียงของ
จังหวัดเชียงราย

พ่อครูหนานคำ คำก่า
บ้านแควหวาย อำเภอเมือง
จังหวัดเชียงราย

พ่อครูหนานสม
บ้านคอยสะเก็น อำเภอเมือง
จังหวัดเชียงราย

พ่อครูธรรมชัย
บ้านแม่คำสบเป็น อำเภอแม่จัน
จังหวัดเชียงราย

พ่ออุ้ยทิพย์ จันทร์เลน
บ้านคู่อ อำเภอเมือง
จังหวัดเชียงราย

พ่ออุ้ยคำก่อ่ง ไชยพรหม
อำเภอพาน
จังหวัดเชียงราย

แม่อุ้ยคำ มะโนหาญ
บ้านสันป้อแตง อำเภอเมือง
จังหวัดเชียงราย

พ่ออุ้ยคำ สามคำ
บ้านสันศรี อำเภอเมือง
จังหวัดเชียงราย

แม่อุ้ยอร ทวีชัย
บ้านสันป่าหนาด อำเภอเมือง
จังหวัดเชียงราย

สลาตัน คำตัน
บ้านธิ ต. จันจว้า อำเภอแม่จัน
จังหวัดเชียงราย

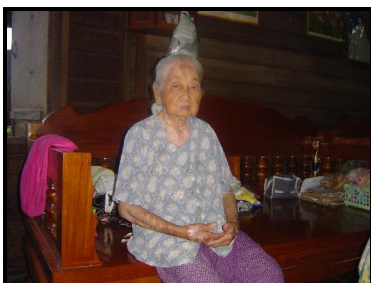
พ่ออุทัย อามาศขัมณี
บ้านหนองบัว อำเภอเมือง
จังหวัดเชียงราย

สลาตัน คำปัน
บ้านคู อำเภอเมือง
จังหวัดเชียงราย

สลาเฮง มะโน
บ้านแม่คำสบบเป็น อำเภอแม่จัน
จังหวัดเชียงราย

แม่อุ้ยออน ใจม
บ้านสันหนอง อำเภอเมือง
จังหวัดเชียงราย

แม่อุ้ยผัด ฐะคำ
บ้านคู อำเภอมือง
จังหวัดเชียงราย

แม่อุ้ยต๊ิบ ใจจุมปา
บ้านคู อำเภอมือง
จังหวัดเชียงราย

แม่อุ้ยอวน ชุ่มเบื้อ
บ้านสันโค้งหลวง อำเภอมือง
จังหวัดเชียงราย

แม่อุ้ยจันเป้ง ตาจม
บ้านจันจว้า อำเภอแม่จัน
จังหวัดเชียงราย

รายนามพระสงฆ์ที่ให้ข้อมูลการสัมภาษณ์ในการวิจัย

พระครูวิธานพัฒนคุณ ฐมวโร อายุ 50 ปี พรรษา 30 วัดกล้วยทรายงาม หมู่ที่ 12 ตำบล
สันมะเค็ด อำเภอฟาน จังหวัดเชียงราย ประกอบพิธีสวดถอนจิตมา 20 ปี

“จะต้องเป็นพระภิกษุเท่านั้น ไม่จำเป็นต้องบวชนานในกลุ่มพระภิกษุที่นิมนต์มาถอน
นั้นที่อาวโสมากกว่าเป็นผู้รับขันตั้ง เป็นผู้กล่าวขันตั้ง นิมนต์พระจำนวน 4 รูปขึ้นไป”

“แยกเป็นสองพิธีกรรมคือ พิธีทางพรหมณ์ ขึ้นขันท้าวท้าวทั้งสี่มอบหมายให้พ่อหมอ
หรือ พ่อครู-อาจารย์เป็นผู้ทำพิธี และพิธีทางสงฆ์พระสงฆ์เป็นผู้ทำพิธีสวด”

พระครูสถิตธรรมธัช ธีรธมฺโม อายุ 57 ปี พรรษา 25 ปี วัดเวฬุวัน หมู่ที่ 2 ตำบลโป่งแพร่
อำเภอมะลาว จังหวัดเชียงราย ประกอบพิธีสวดถอนจิตมา 20 ปี

“อาตมาได้รับการสืบทอดจากเจ้าอาวาสวัด”

“คนสมัยก่อนมักเอาแปของตัวเรือนให้ไปทางทิศเหนือกับทิศใต้ คนโบราณมักจะกล่าวว่า
เอาเก้าไปเจียงฮาย เอาป้ายไปเจียงใหม่”

พระบุญขึ้น กลุยานธมฺโม อายุ 48 ปี พรรษา 19 ปี วัดศรีบุญเรือง หมู่ที่ 4 ตำบลแม่จัน
อำเภอมะจัน จังหวัดเชียงราย ประกอบพิธีสวดถอนจิตมา 17 ปี

“ขอให้พระภิกษุ จะเอาสามเณรไปร่วมไม่ได้เด็ดขาด”

“การต่อเติมไปทางด้านข้างได้ แต่ไม่นิยมตัดบ้านจากสองชั้นเหลือเพียงชั้นเดียว การ
ต่อเติมทุกครั้งต้องนิมนต์พระสงฆ์มาสวดถอนจิต”

พระครูวินัยธรสุรัตน์ ฐานวโร อายุ 55 ปี พรรษา 20 ปี วัดดอยจอมทอง หมู่ที่ 1 ตำบลเวียง
อำเภอมือง จังหวัดเชียงราย ประกอบพิธีสวดถอนจิตมา 17 ปี

พระครูวิสุทธิพัฒนกิจ เจ้าอาวาสวัดสันปูเลย อ. แม่ลาว จ. เชียงราย อายุ 69 ปี พรรษา 39 ปี

พระอธิการสัญญาชัย ชยสุวโร เจ้าอาวาสวัดน้ำลัดวังช้าง อ.เมือง จ. เชียงราย อายุ 55 ปี พรรษา 25 ปี

พระเชิดพงษ์ ญาณเมธี วัดเจ็ดยอด อ.เมือง จ. เชียงราย อายุ 48 ปี พรรษา 12 ปี

พระสมหมาย อริยธมฺโม วัดสันสลีหลวง อ. แม่จัน จ. เชียงราย อายุ 39 ปี พรรษา 10 ปี

พระชนัญชัย ธนธฺมฺโย วัดน้ำลัดวังช้าง อ.เมือง จ. เชียงราย อายุ 39 ปี พรรษา 9 ปี

ประวัติผู้เขียน

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	นาย กมล สาริกานนท์
วัน เดือน ปีเกิด	16 ตุลาคม 2503
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	25 / 2 ม. 22 ถนนพอขุนขอย 5 ต. รอบเวียง อ. เมือง จ. เชียงราย 57000
ประวัติการศึกษา	ปริญญาตรีศึกษาศาสตรบัณฑิต ศิลปกรรม วิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา วิทยาเขตพะเยา
ประวัติการทำงาน	ครูวิทยฐานะชำนาญการ แผนกวิชาจิตรศิลป์ วิทยาลัยอาชีวศึกษาเชียงราย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย